

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ІНІ ЕКОНОМІКИ

Кафедра маркетингу, PR-технологій та логістики

ОСНОВИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 075 «Маркетинг»

Обговорено і рекомендовано на
засіданні кафедри маркетингу,
PR-технологій та логістики
Протокол №3 від 23.02.2023 р.

Чернігів, 2023

Основи ринкової економіки. Конспект лекцій для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 075 «Маркетинг» / Укладач: С.О. Полковниченко. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2023. 192 с.

Укладач: Полковниченко Світлана Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики

Відповідальний за випуск: Вербицька Анна Вікторівна, завідувач кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики Національного університету «Чернігівська політехніка», кандидат наук з державного управління, доцент

Рецензент: Мекшун Людмила Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та бізнес-технологій Національного університету «Чернігівська політехніка»

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ	4
Тема 1. Економіка як наука	6
Тема 2. Товарне виробництво як основа ринкової економіки.....	36
Тема 3. Ринок та механізм його функціонування.....	55
Тема 4. Структура ринку.....	72
Тема 5. Інфраструктура ринкової економіки.....	96
Тема 6. Домогосподарство та підприємство як суб'єкти ринкових відносин.....	114
Тема 7. Доходи в ринковій економіці.....	135
Тема 8. Суспільне відтворення та циклічні коливання в ринковій економіці.....	146
Тема 9. Державне регулювання ринкової економіки.....	159
Тема 10. Економіка в умовах воєнного часу.....	185
Список використаної та рекомендованої літератури	191

ВСТУП

З давніх-давен освіченою вважалася людина, яка володіє основами економічних знань. Розуміння процесів і явищ, які відбуваються у ринковій економіці, її законів повинно стати фундаментом успішної діяльності суб'єктів господарювання.

«Основи ринкової економіки» є обов'язковою дисципліною освітньої програми «Бізнес-маркетинг та інтернет-комунікації», яка започатковує вивчення комплексу загальнотеоретичних економічних дисциплін і створює основу для розуміння сутності і зв'язків між економічними процесами та явищами.

Курс «Основи ринкової економіки» спрямований на формування цілісної системи знань про економічний вибір суб'єктів економіки за умов обмежених виробничих ресурсів і безмежних потреб, економічного мислення та економічної культури, вміння здійснювати економічний аналіз та робити практичні висновки.

Мета курсу – формування у здобувачів вищої освіти сучасного економічного мислення та системи знань про економічні явища і процеси, закони і суттєві зв'язки у ринковій економіці; навичок аналізу та оцінки реальних економічних процесів, що відбуваються у житті суспільства на мікро- та макрорівнях.

Під час вивчення дисципліни здобувач вищої освіти має набути або розширити наступні загальні та спеціальні (фахові) *компетентності*, передбачені освітньою програмою:

ЗК5 Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.

ЗК15 Підприємницькі навички та розуміння бізнес-процесів.

СК16 Здатність відслідковувати сучасні ринкові тенденції з метою формування ефективної діяльності ринкових суб'єктів.

Основні завдання курсу:

– сприяти глибокому розумінню здобувачами вищої освіти закономірностей становлення, функціонування та розвитку ринкової економіки; її сутності та взаємозв'язку структурних елементів, способів і методів ефективного використання обмежених економічних ресурсів суспільства, принципів оптимізації господарських рішень на мікро- та макрорівнях;

– вивчення проблем, пов'язаних із переходом українського суспільства до ринкової економічної системи;

– з'ясування механізму дії економічних законів і механізму їх використання людьми у господарській діяльності;

– формування вільного володіння категоріальним апаратом, вміння застосовувати отримані теоретичні знання до аналізу конкретних економічних ситуацій;

– набуття навичок використання інструментарію аналізу економічного життя суспільства;

– підвищення економічної та загальної культури фахівця.

Під час вивчення дисципліни ЗВО має досягти або вдосконалити наступні *програмні результати навчання* (ПРН), передбачені освітньою програмою:

ПРН13 Відповідати за результати своєї діяльності, виявляти навички підприємницької та управлінської ініціативи.

ПРН21 Демонструвати вміння здійснювати ефективну діяльність суб'єктів бізнес-середовища на основі застосування навичок аналізу зміни ринкової ситуації.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати:

- термінологію та основні засоби економічного аналізу;
- суть економічних явищ та процесів;
- поняття, принципи організації, закони та закономірності розвитку ринкової економіки;
- механізм функціонування ринку, формування ринкової рівноваги;
- особливості формування ринків факторів виробництва;
- механізм функціонування підприємств в умовах ринкових відносин;
- основні показники економічної діяльності мікроекономічних суб'єктів та макроекономічні показники;
- роль держави в ринковій економіці;
- види та інструменти економічної політики;

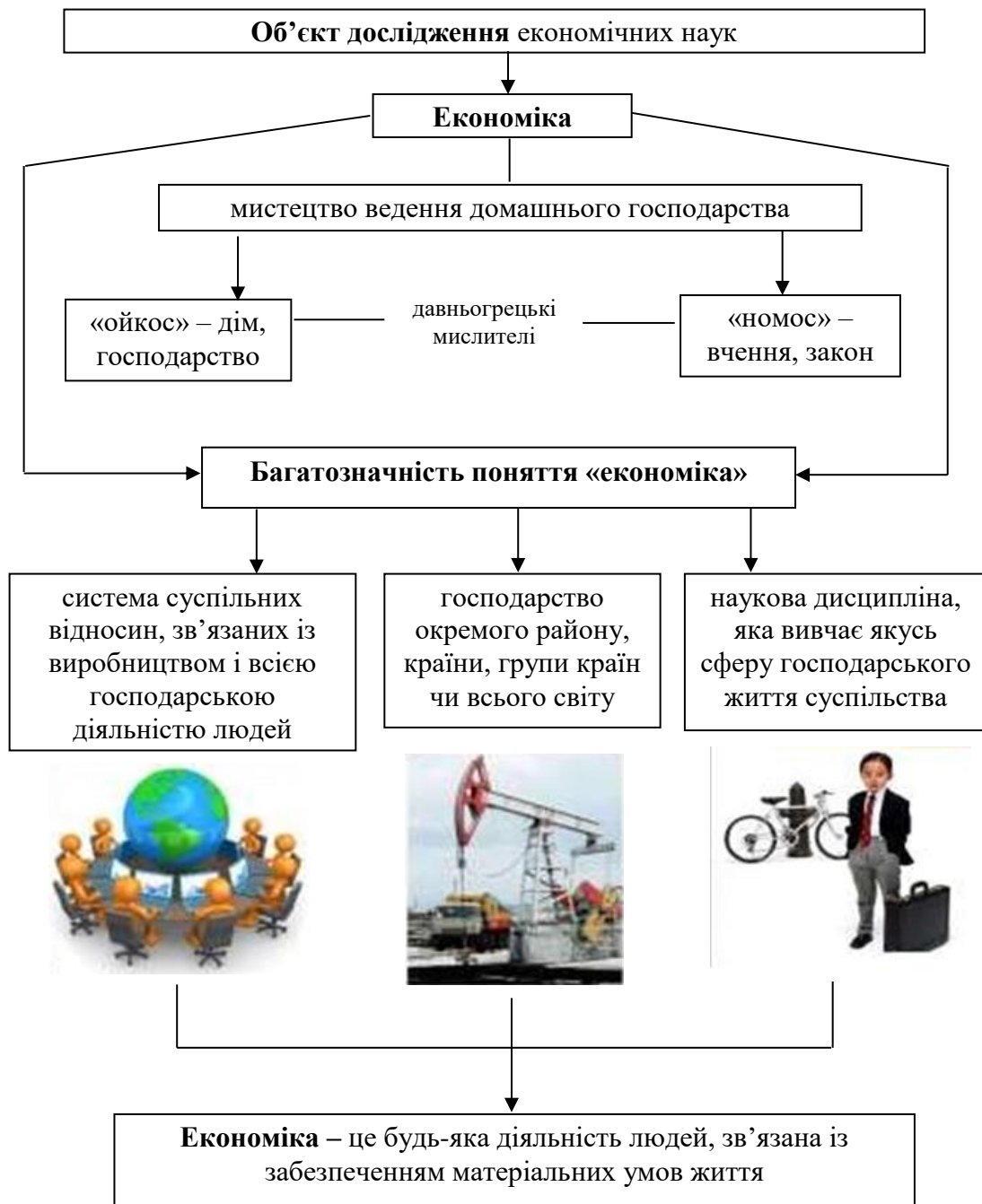
вміти:

- орієнтуватись у проблемах розвитку ринкової економіки;
- застосовувати прийоми економічних досліджень для аналізу ринкової економіки;
- визначити попит і пропозицію, ринкову ціну і ринкову рівновагу;
- пояснювати особливості розвитку сучасних ринкових відносин;
- самостійно досліджувати і давати оцінку економічним явищам на макро- та мікрорівнях;
- застосовувати знання економічних теорій та моделей до аналізу сучасної економічної політики;
- аналізувати дієвість державних важелів для координації діяльності всіх суб'єктів ринкової економіки;
- приймати практичні рішення щодо застосування економічних знань при виконанні своїх майбутніх професійних обов'язків.
- збирати, обробляти та систематизувати наявну інформацію.

Тема 1. Економіка як наука

1. Поняття економіки та предмет економічної науки.
2. Потреби як рушійний мотив виробничої діяльності.
3. Структура суспільного виробництва.
4. Фактори суспільного виробництва (виробничі ресурси) і їх обмеженість.
5. Головні проблеми організації виробництва. Крива виробничих можливостей.
6. Результати суспільного виробництва.

1. Поняття економіки та предмет економічної науки

Модель цифрової економіки

Цифрова економіка (англ. Digital economy) – економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях

При цьому економіка і соціальна сфера цифрового суспільства носять яскраво виражений мережевий характер, а сама мережа виступає в якості нового середовища існування людини.

Відсутність підключення до Мережі в умовах цифрової економіки

для компанії – втрата ринку

для людини – втрата можливості побудови успішної кар'єри в цифровому суспільстві

Але Цифрова економіка – це не про мережі і технології, а, перш за все, про саму економіку, і про життя і роботу в нових умовах.

Економіка як самостійна наука (систематизоване знання про суть економічної діяльності) виникла в період становлення капіталізму (17-18 ст.) під назвою політична економія («політокос» – державний, суспільний).

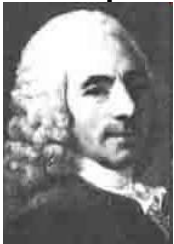

Антуан **Монкретєн** (представник школи меркантилізму) «Трактат політичної економії» – 1615 р.

Політекономія – наука про ведення суспільного господарства (мистецтво державного управління економікою)

Англійська класична політекономія

Фізіократи

Ф.Кене

У.Петті

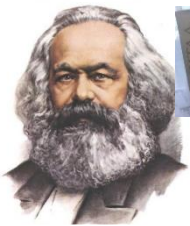

А.Сміт

Д.Рікардо

Марксистська політична економія

Карл Маркс

Фрідріх Енгельс

К.Менгер

Ф.фон Візер

У.фон Бем-Баверк

Л.Вальрас

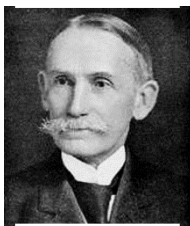
В.Джевонс

Маржиналізм

Неокласична школа

А.Маршал

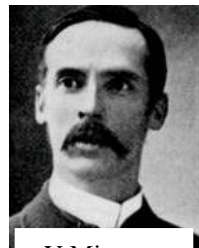
Дж.Кларк

Кейнсіанство

Дж.Кейнс

Інституціоналізм

У.Мітчелл

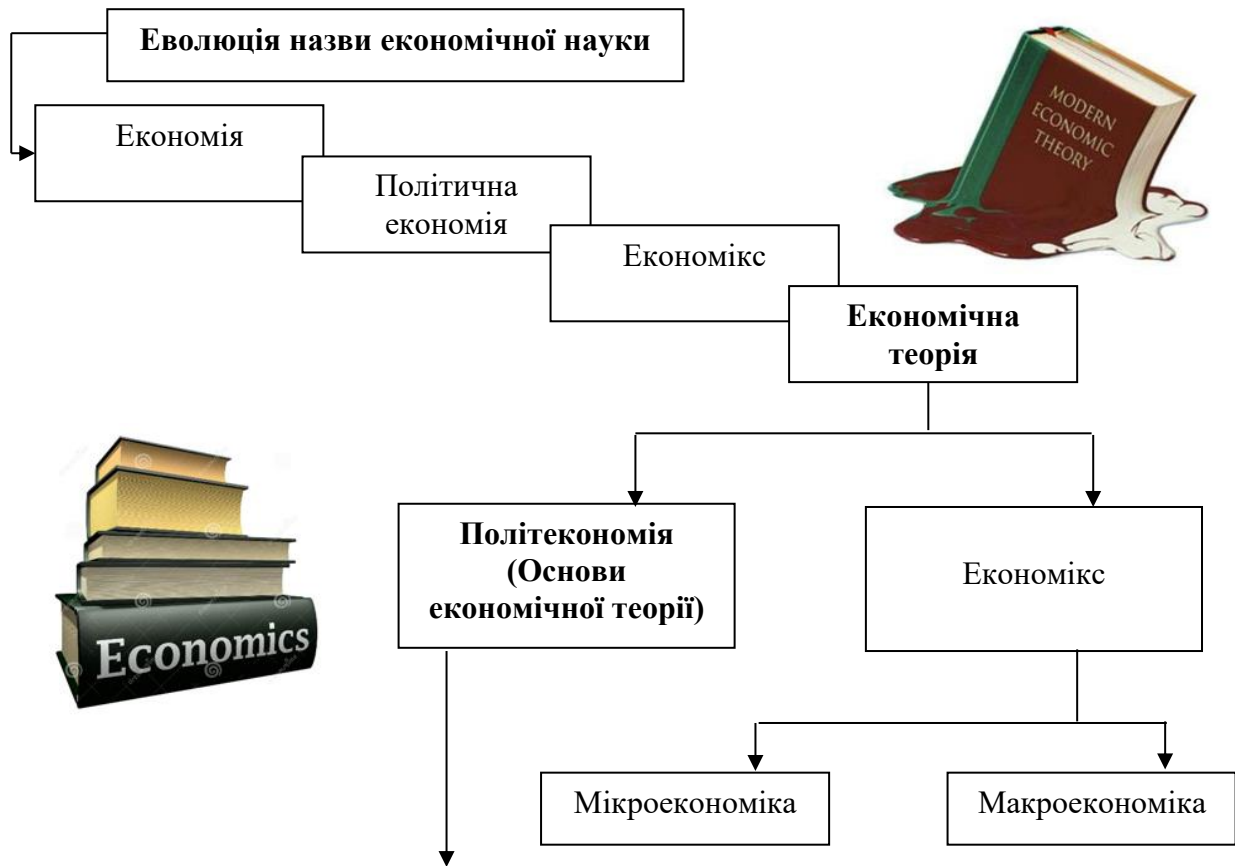
Дж.Гобсон

Дж.Коммонс

Дж.Гелбрейт

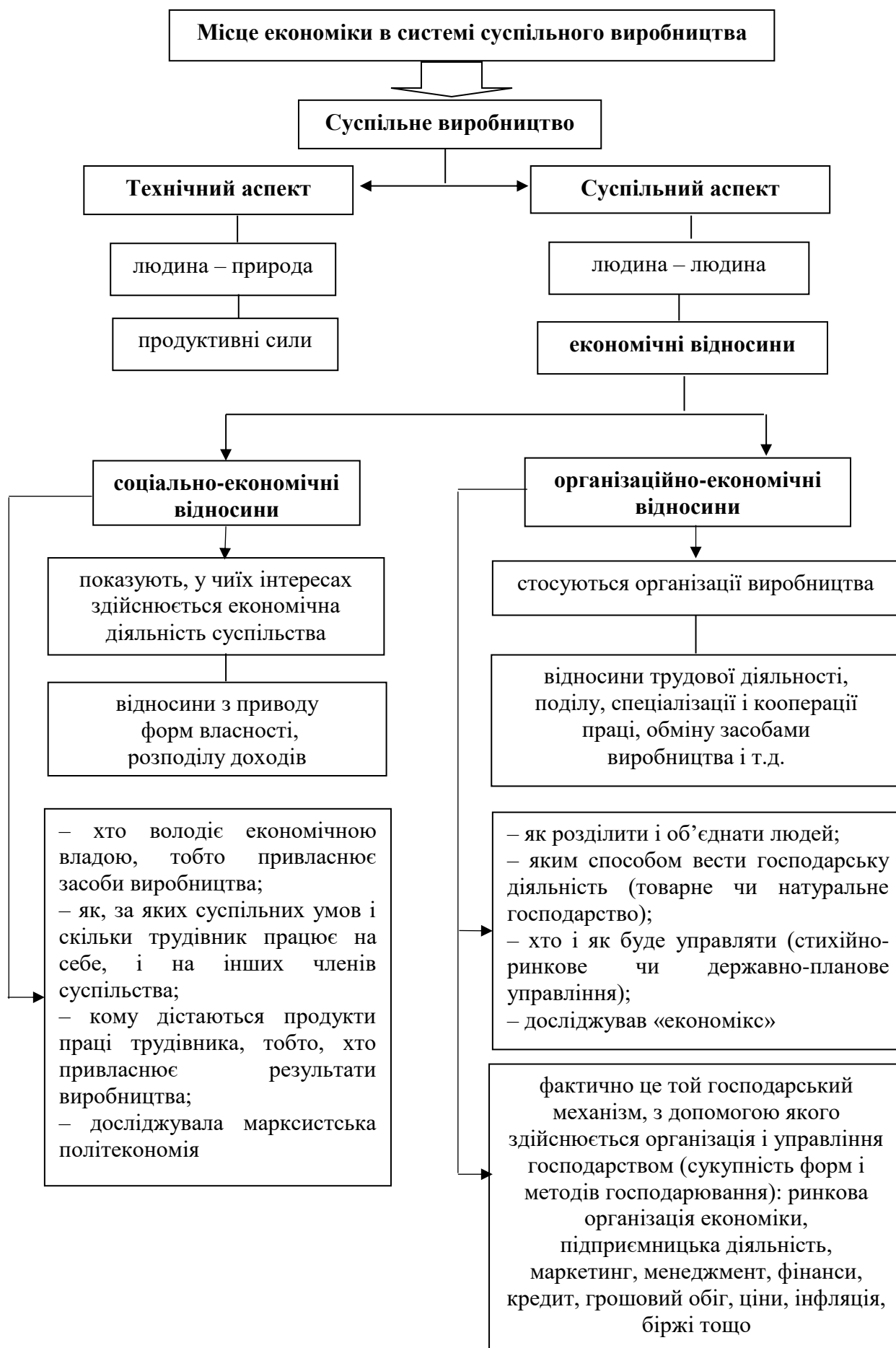
Сенс вивчення економічної теорії не в тому, щоб отримати набір відповідей на економічні питання, а в тому, щоб навчитись не потрапляти на гачок до економістів (Джоан Робінсон).

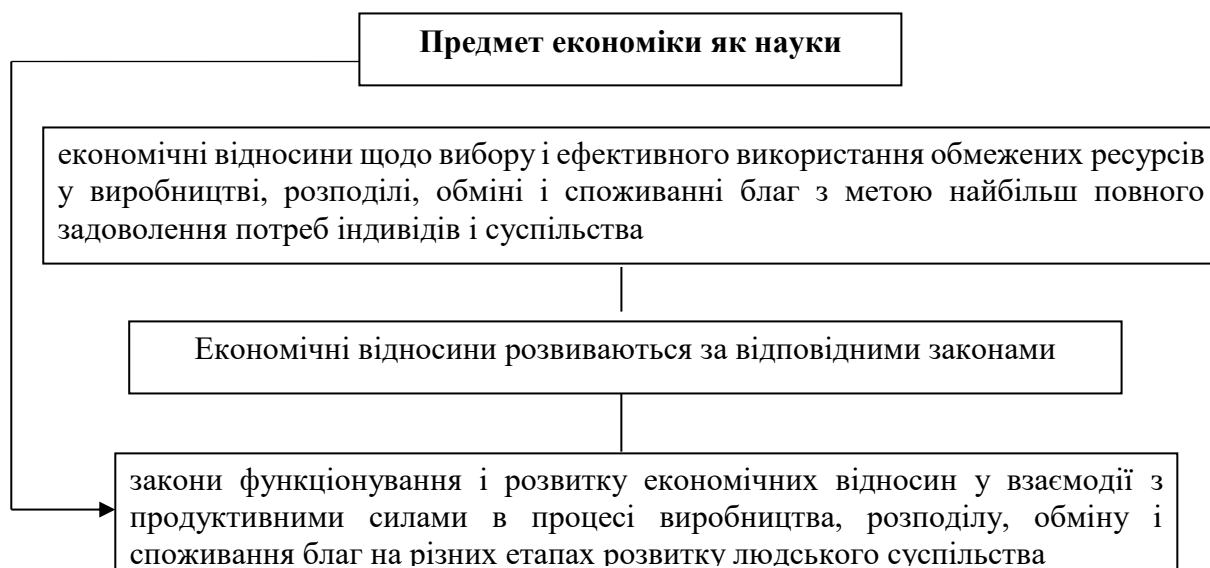
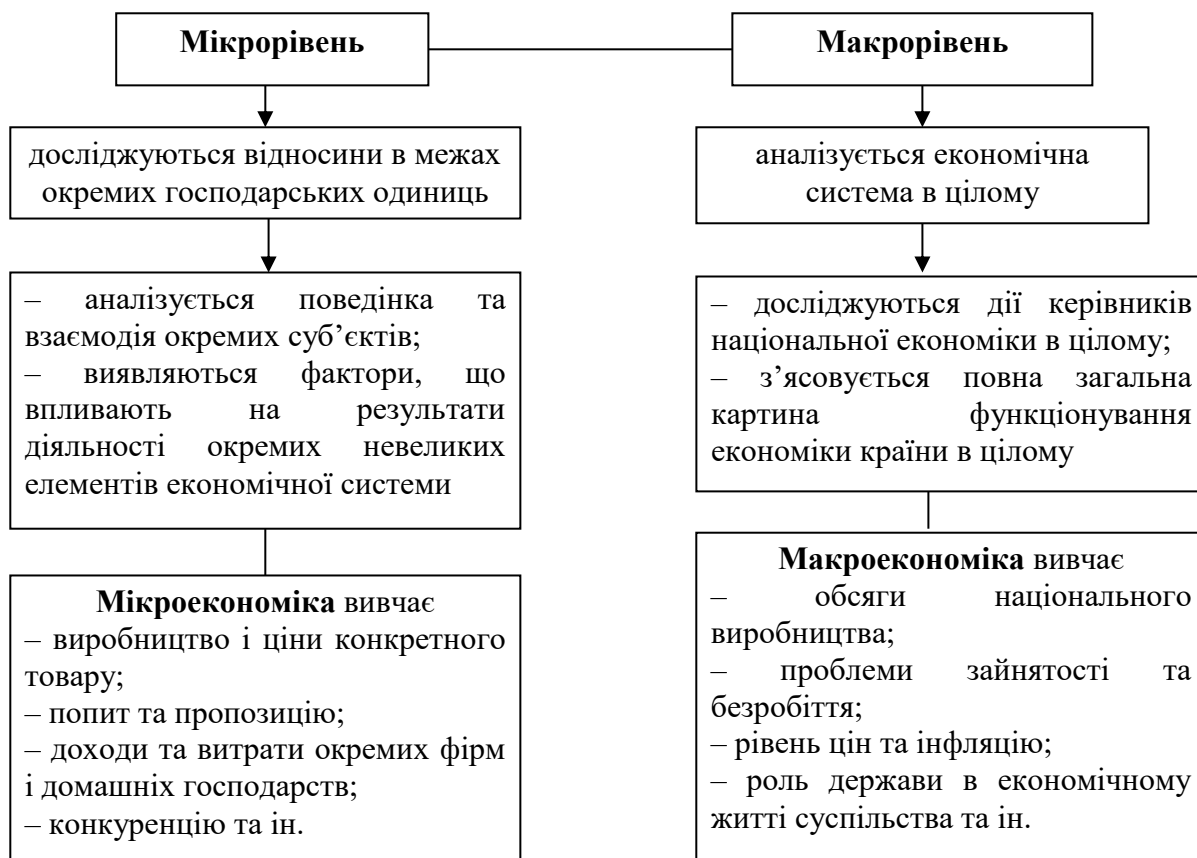
...Економічна наука не дає готових рекомендацій, які безпосередньо використовуються в господарській політиці. Вона, скоріше, постає як метод, аніж як учення, як інтелектуальний інструмент, техніка мислення, допомагаючи тому, хто володіє нею, робити правильні висновки... (Дж. Кейнс).

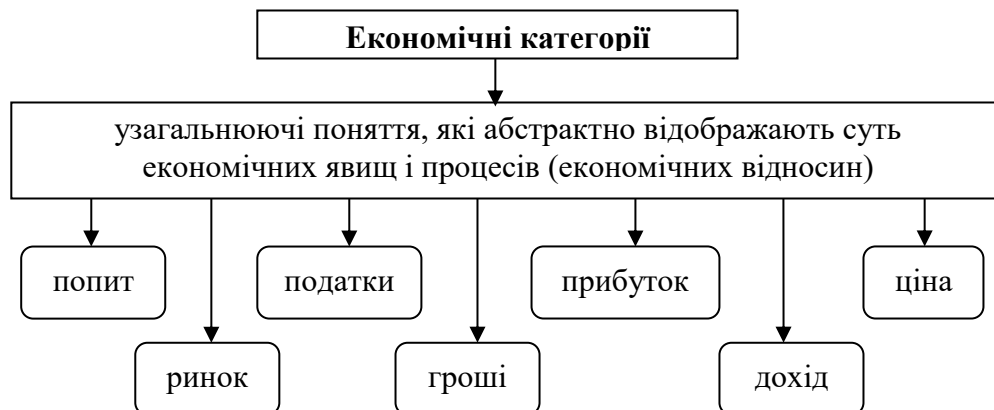
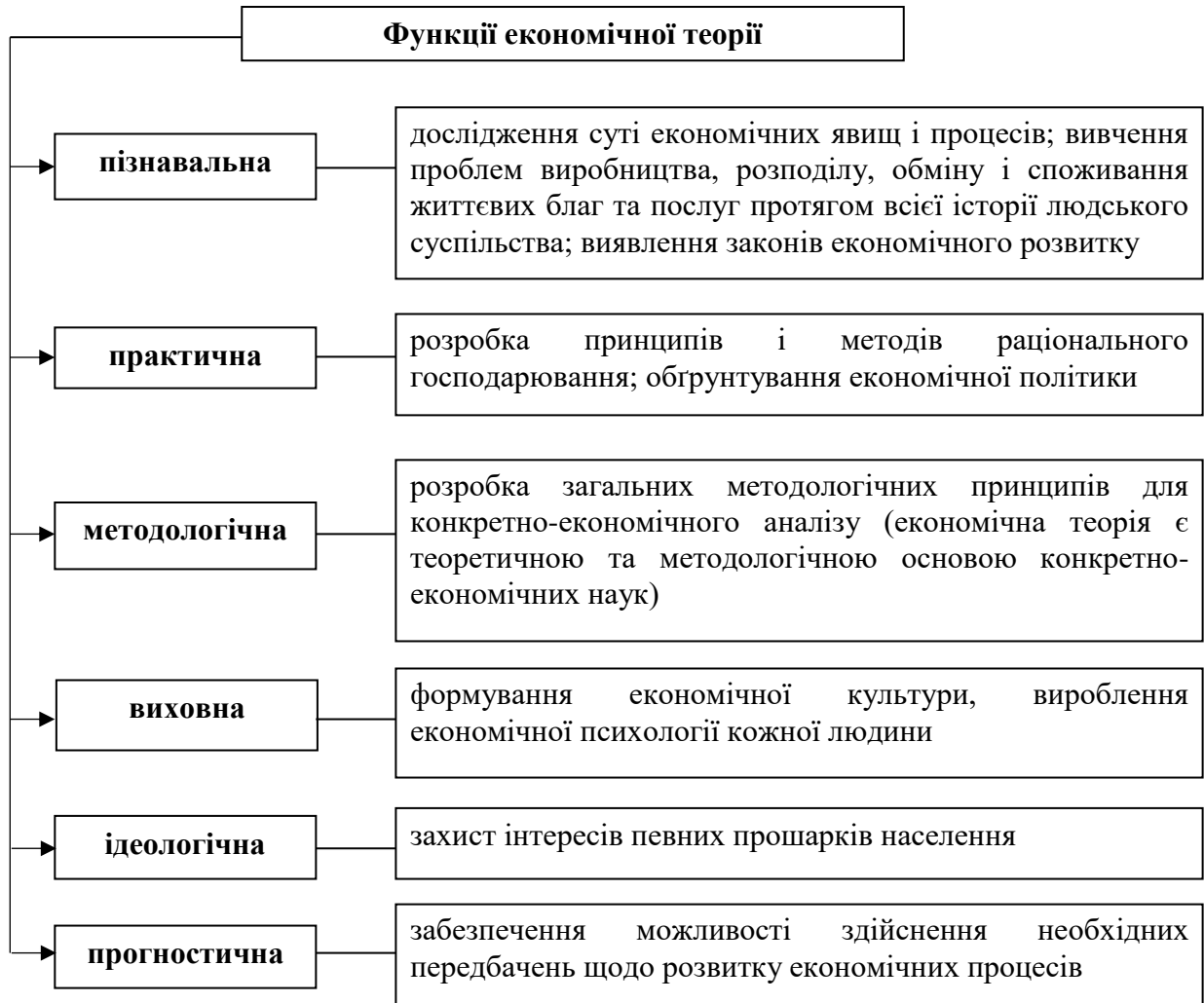
Коли первісна людина вперше зробила кам'яну сокиру і спис, це ще не була економіка. Це була, так сказати, тільки техніка. Але, маючи декілька сокир і списів, група мисливців убила оленя. М'ясо цього оленя було поділено між ними, цілком ймовірно, порівну: якби одні одержували більше, ніж інші, то останні просто не могли б вижити. Поступово життя общини ускладнювалося. Можливо у ній з'явився майстер, що виготовляв для мисливців гарну зброю, але сам не ходив на полювання. Добуті м'ясо і риба розподілялись між мисливцями і рибалками, виділялася частка «зброяру» і т. д. На якійсь стадії розвитку з'явився обмін продуктами праці між общинами й усередині общини. Це була, хоча і примітивна, нерозвинена, але вже економіка (А.В.Анікін «Юність науки»).

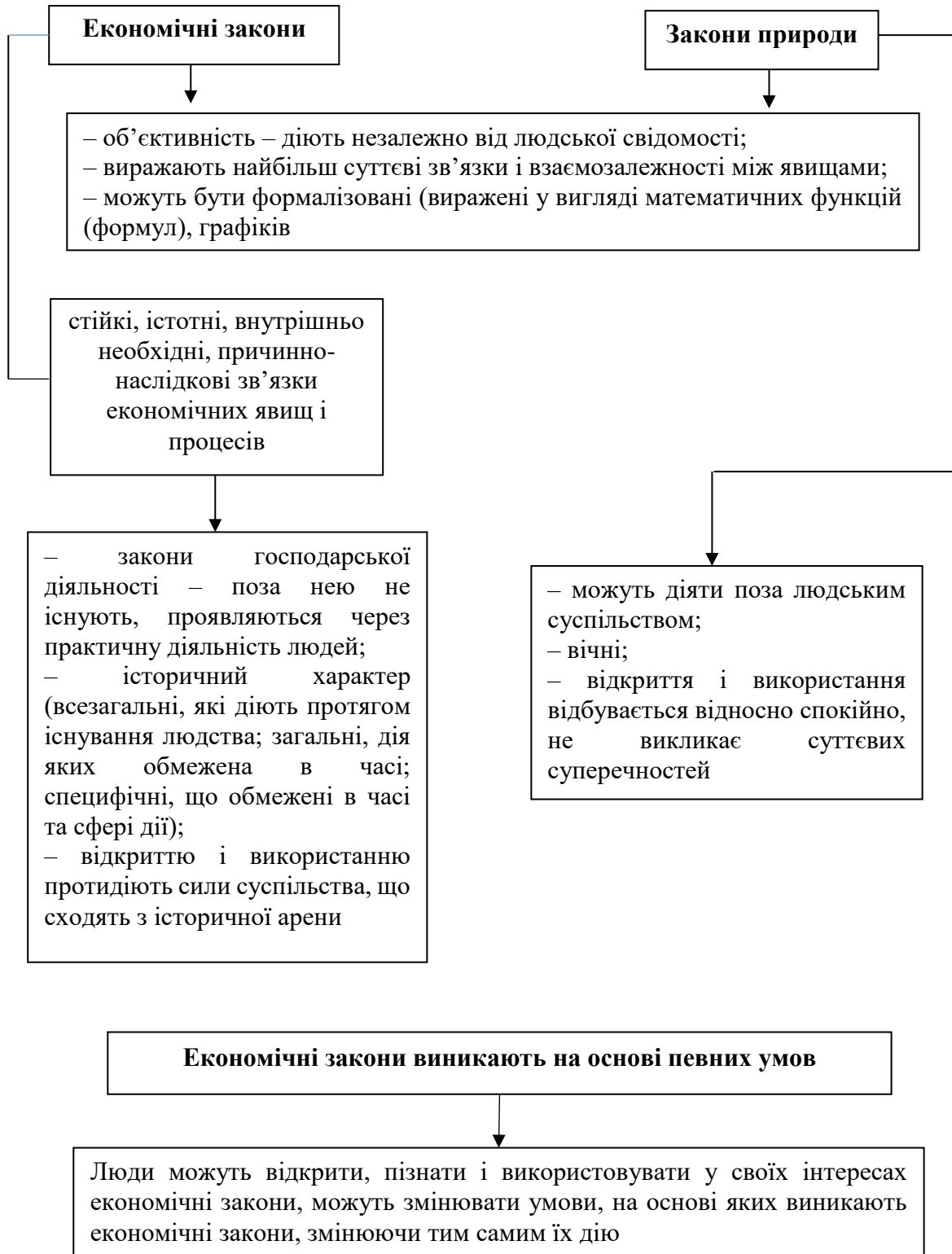
Економіка – наука про економічну (господарську) діяльність людей, тобто виробництво, розподіл, обмін і споживання життєвих благ.

Економіка виникає не просто з виробництва, а із суспільного виробництва, з приводу якого люди вступають у спілкування

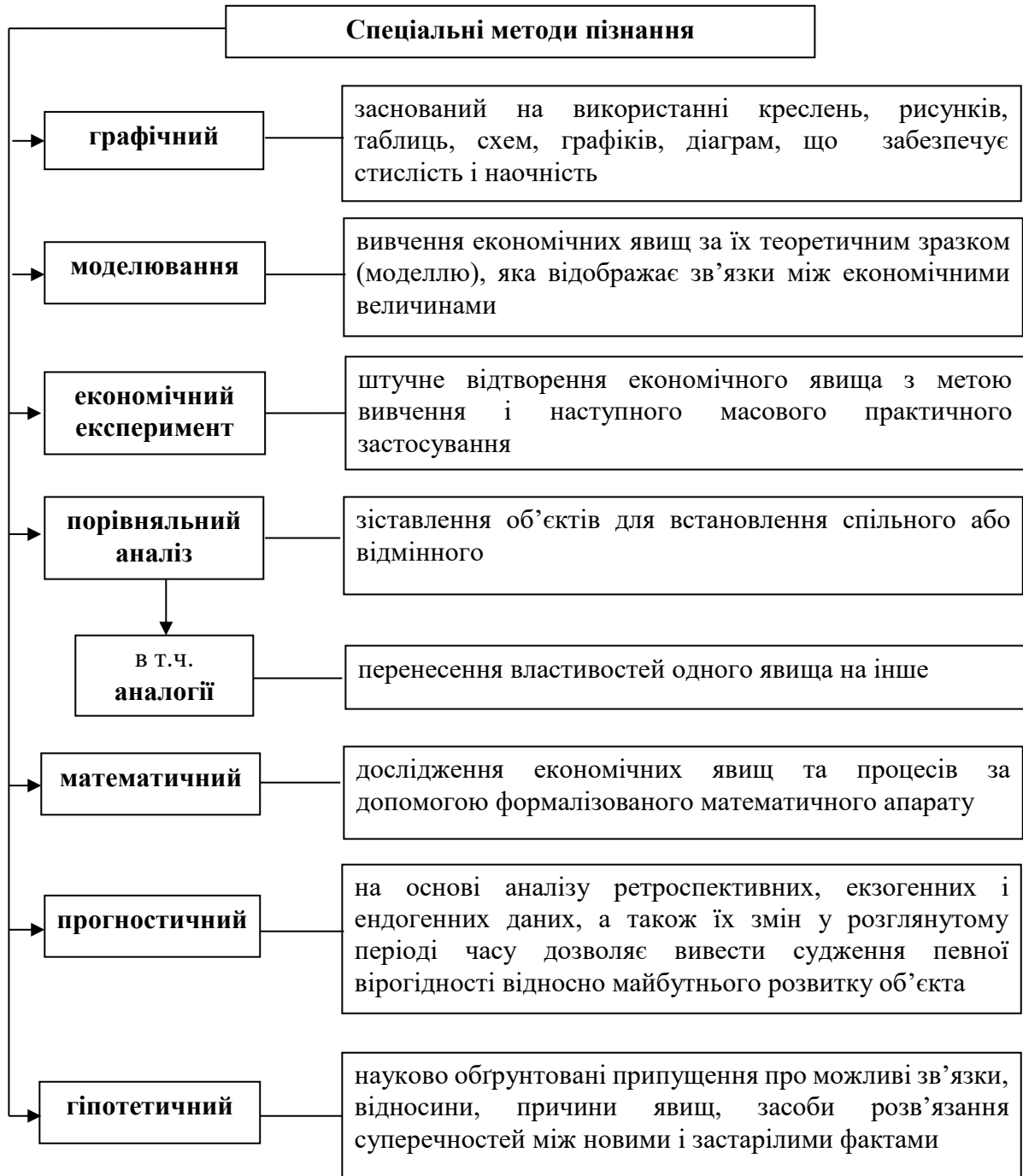

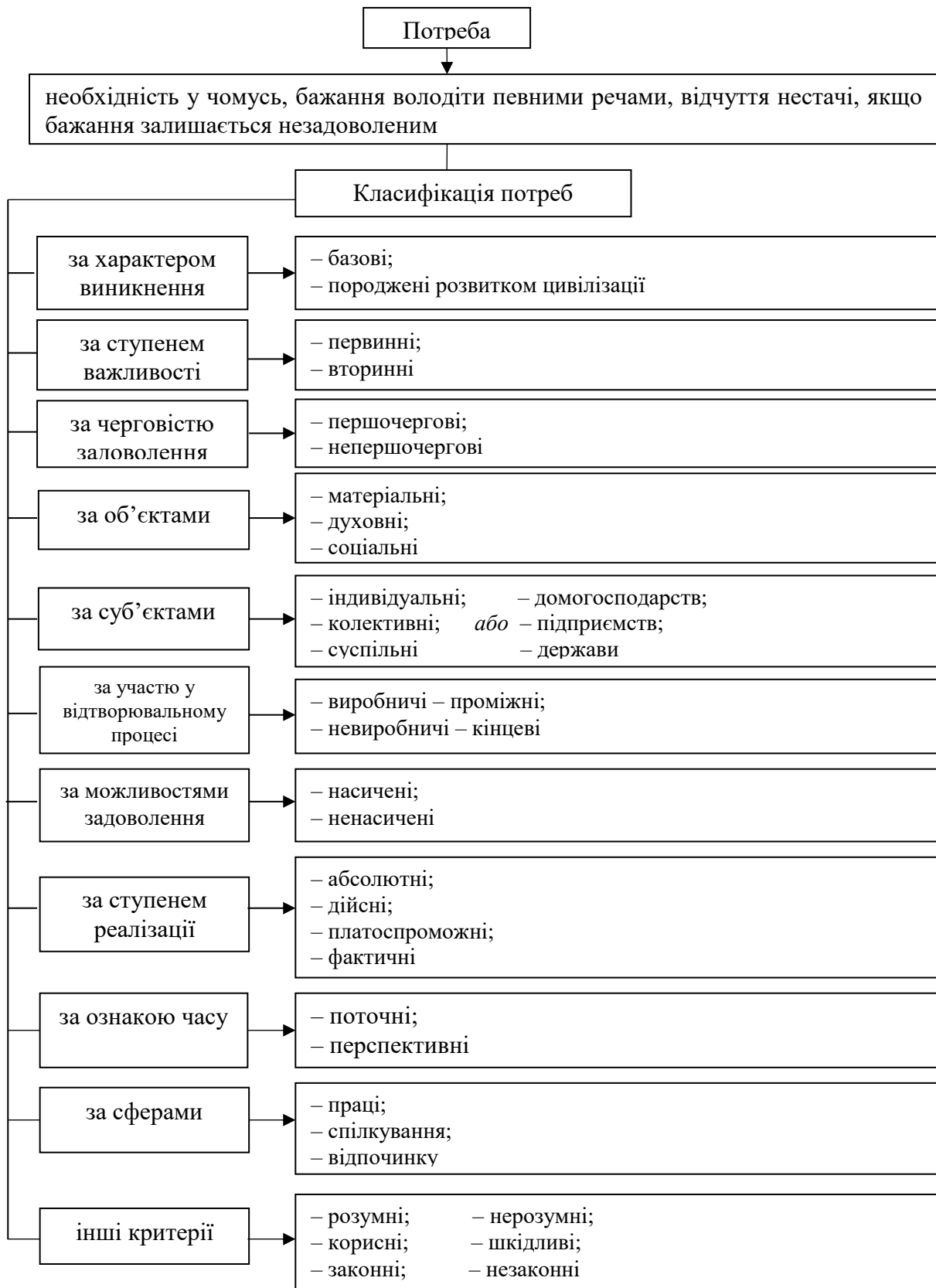

2. Потреби як рушійний мотив виробничої діяльності

Економічні потреби – потреби, для задоволення яких необхідно виробництво, розподіл, обмін і споживання

Піраміда потреб (за Абрахамом Маслоу)

За ступенем значущості

Фактори, що впливають на потреби

- рівень розвитку суспільства і життя населення;
- історична епоха;
- кліматичні умови;
- вік, стать;
- національні особливості і традиції;
- рівень освіти і виховання;
- смаки, вподобання, реклама;
- соціальний статус споживачів

«Ніколи немає нестачі в потребах. Ті, хто їдять лише хліб і п'ють лише воду, бажали б їсти пшеничний хліб і пити вино; ті, хто не можуть їсти м'ясо, воліли б їсти його. Ті, хто має лише благоденну одежину, хотіли б мати добрий одяг тощо» (Ф.Кене).

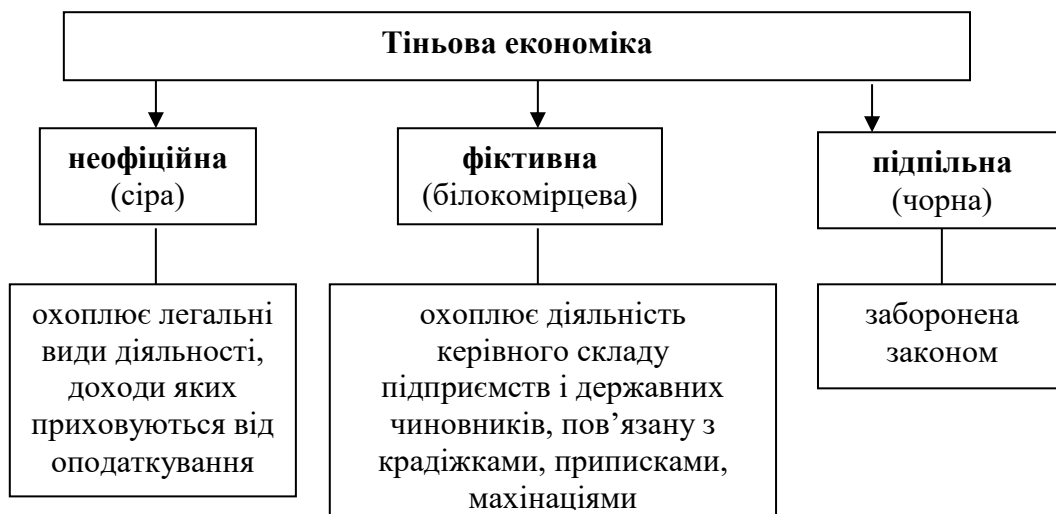
Потреби людини безмежні (випереджають можливості задоволення) у своєму розвитку і мають тенденцію до зростання

людина намагається задовольнити потреби на більш високому рівні

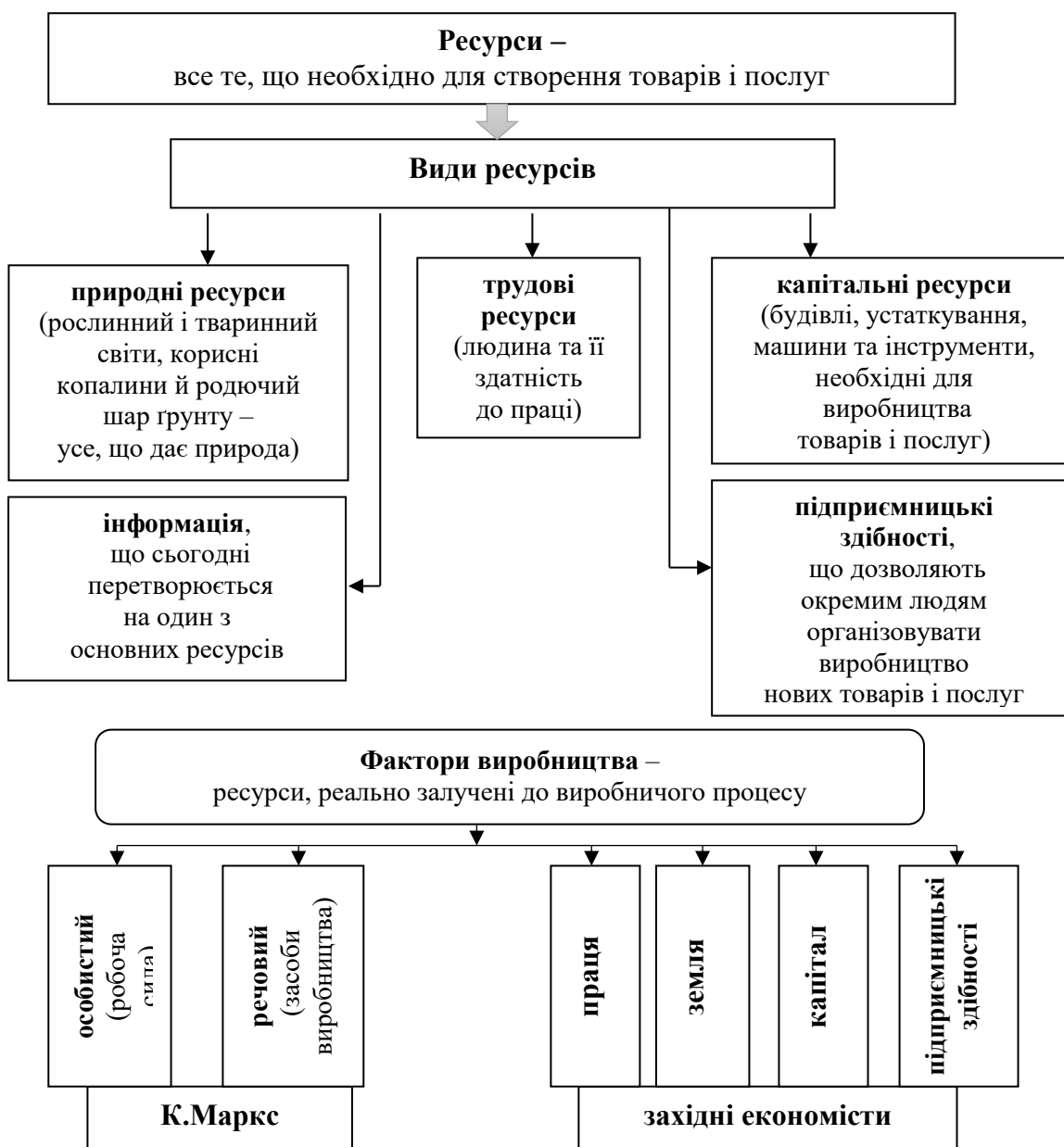
з часом з'являються нові потреби

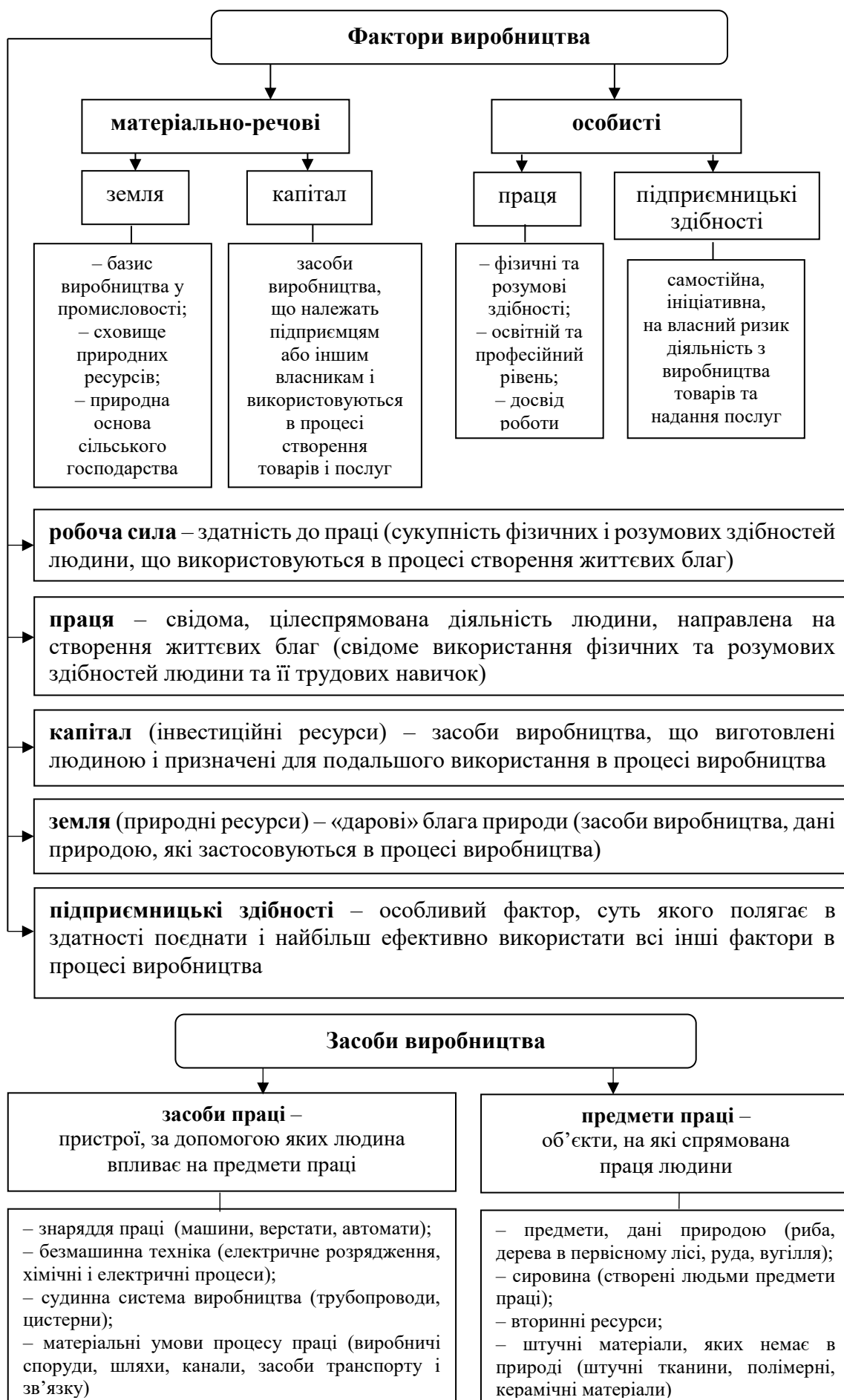
3. Структура суспільного виробництва

4. Фактори суспільного виробництва (виробничі ресурси) і їх обмеженість

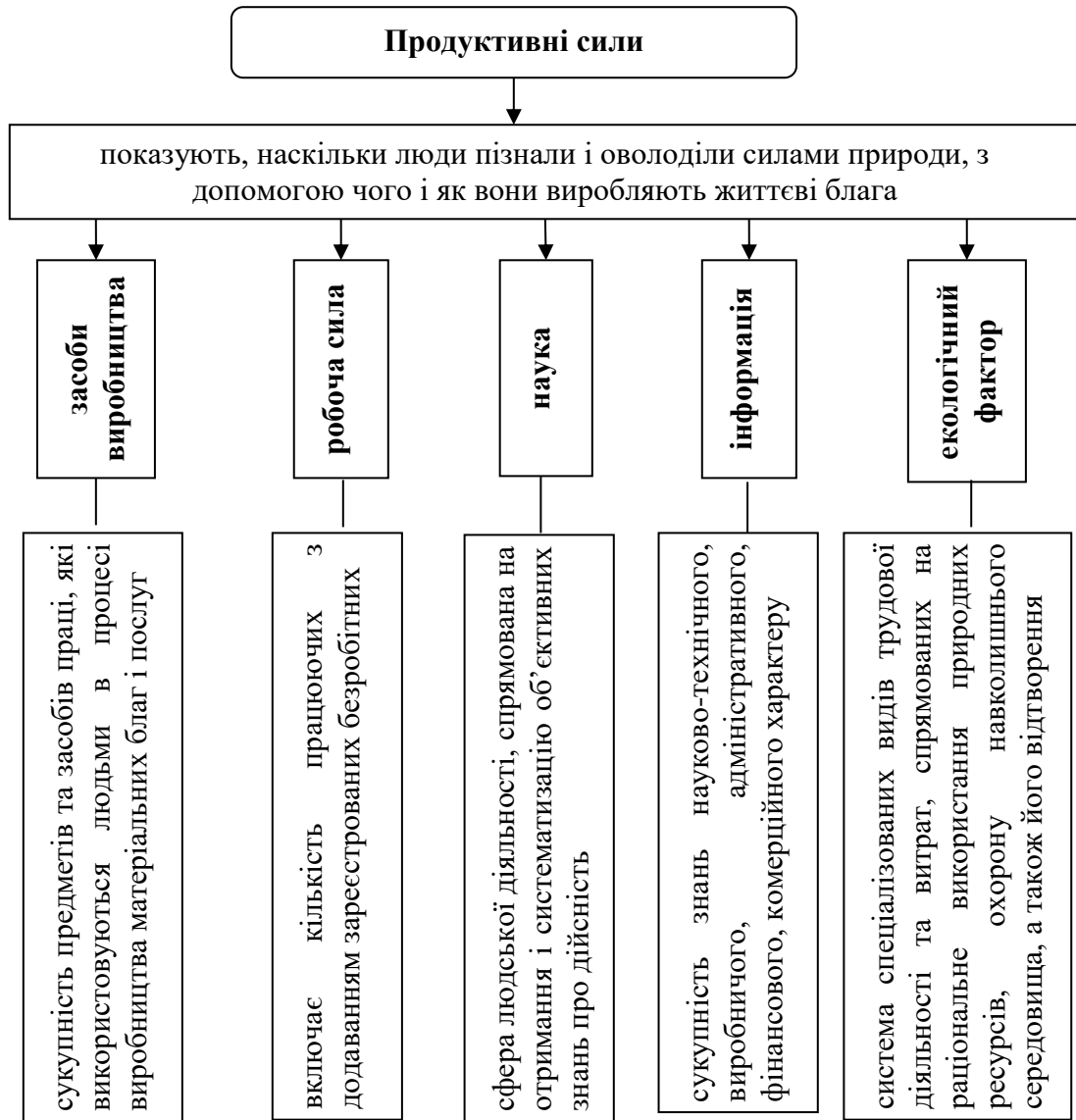

Топ-5 навичок для роботи майбутнього

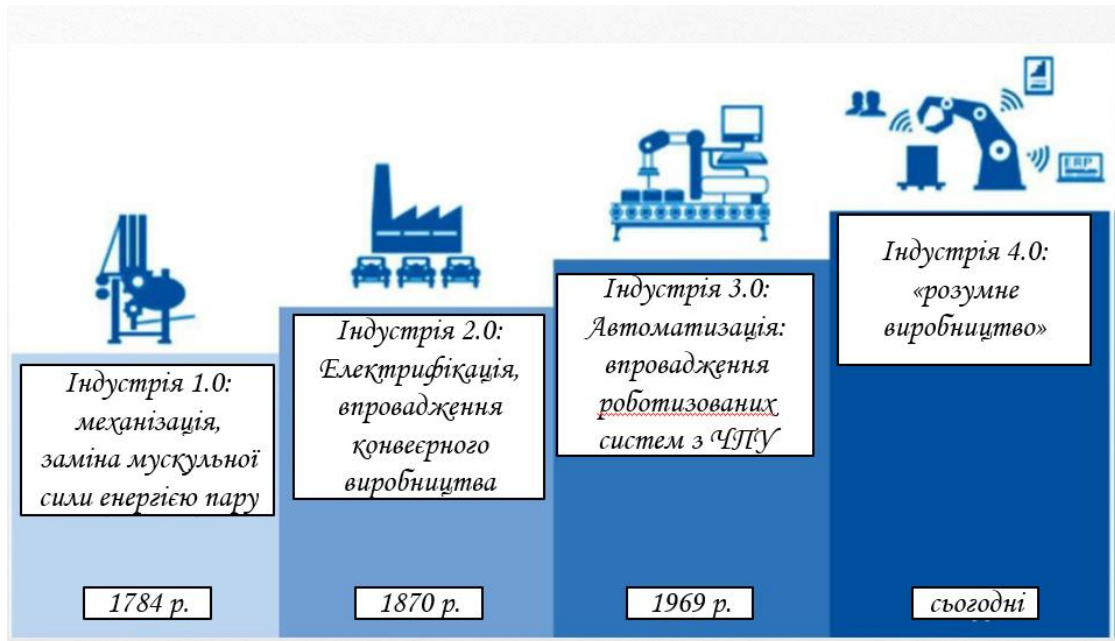
Глобальні тренди				Україна
World Economic Forum	OECD	McKinsey & Company	CSR Ukraine	
Аналітичне мислення та інноваційність	Критичне мислення	Вміння адаптуватись	Мислення підприємця	Креативність, оригінальність, ініціативність
Уміння вчитись	Креативне мислення	Прийняття рішень	Вміння адаптуватись	Аналітичне мислення та інноваційність
Комплексне вирішення проблем	Уміння вчитись	Вміння комунікувати	Вміння працювати в команді	Лідерство та соціальний вплив
Критичне мислення	Самоконтроль	Орієнтація на досягнення	Сприяння інклюзвності	Використання технологій
Творчість, оригінальність, ініціативність	Емпатія	Сприяння інклюзвності	Навчання «все життя»	Аргументація, прийняття рішень

Глобальні стадії технологічного розвитку людства

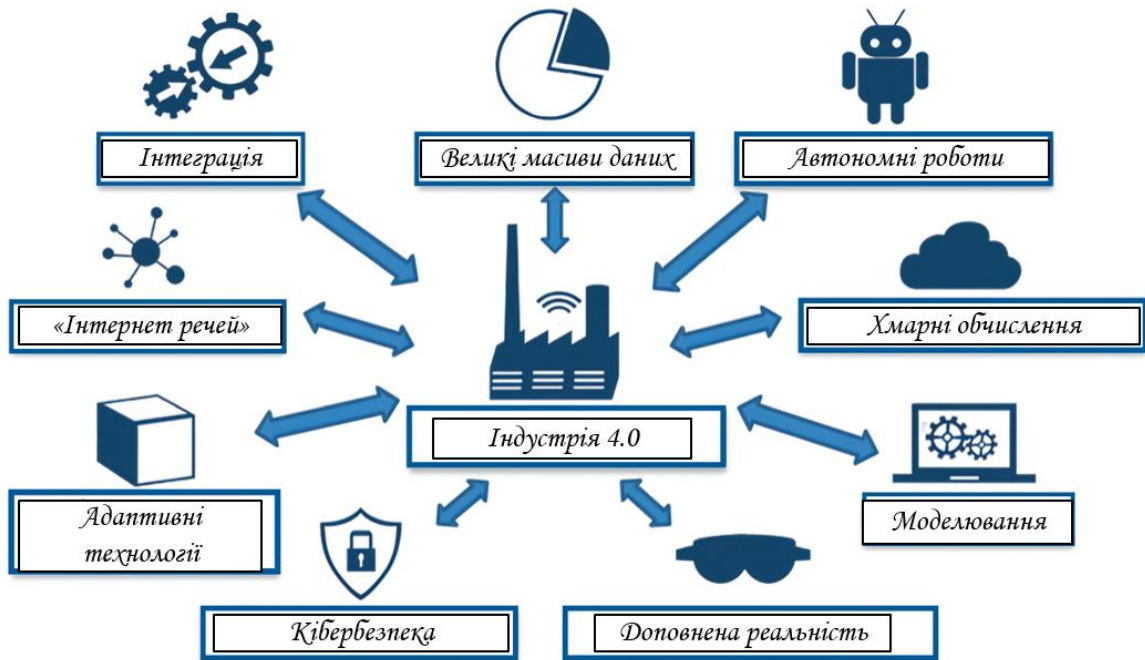
США	аграрна	індустріальна	Інформаційна/ діджитал/ цифрова
Період	до 1800	1800-1957	1957-...
Основні робітники	фермери	промислові робітники	інформаційні робітники
Взаємодія	людина - земля	людина-машини	людина-людина (об'єкт-об'єкт)
Засоби виробництва	ручні	машини і механізми	ІКТ/ цифрові

Рушійні сили Четвертої промислової революції (ІР 4.0)

Актуальні тренди сучасної економіки

- розвиток ІТ-технологій
- крос-функціональність
- мобільність в отриманні знань
- навчання протягом життя
- зростання кількості фрілансерів
- зростання ролі креативності та soft skills
- глобалізація
- діджиталізація

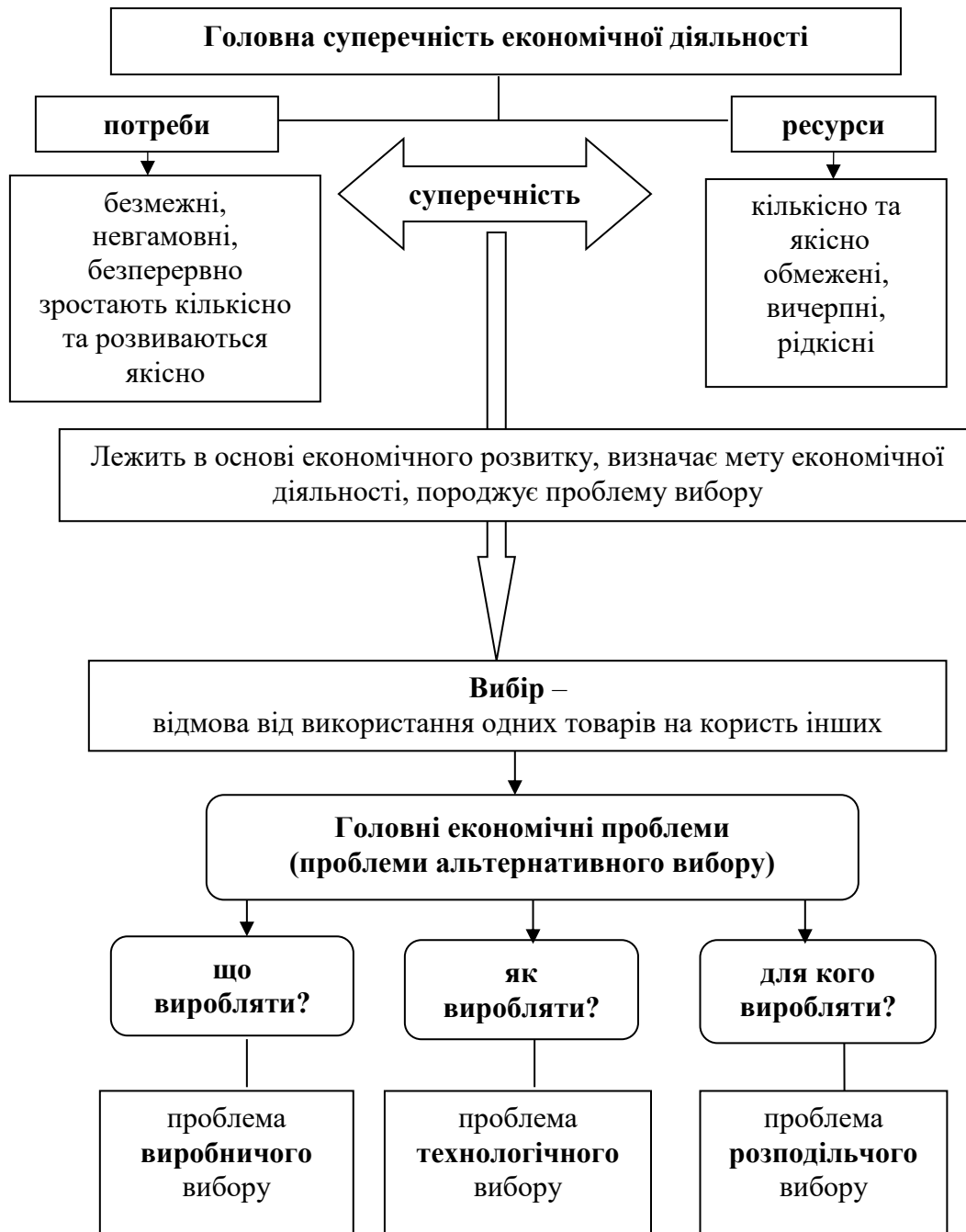

Найбільш просунуті галузі BigData

Маркетинг	Фінанси	Медицина
<ul style="list-style-type: none"> • Сегментація ринку • Моделювання придбання і відтоку клієнтів • Рекомендаційні системи • Аналіз соц.медіа 	<ul style="list-style-type: none"> • Детектування аномальної поведінки • Аналіз кредитних ризиків <ul style="list-style-type: none"> • Страхове моделювання 	<ul style="list-style-type: none"> • Генетичний аналіз • Аналіз клінічних випробувань • Експертні системи

Але. Незважаючи на повсюдну цифровізацію і розвиток систем штучного інтелекту, потенціал цифрового суспільства і його (цифрової) економіки пов'язаний перш за все з **людиною**-цифровим громадянином, яка поряд з (цифровими) домашніми господарствами, бізнесом і державою виступає в якості основного господарюючого суб'єкта цифрової економіки, а також з інноваціями, які є результатом процесу генерації, розповсюдження та споживання знань, основним носієм, генератором і споживачем яких залишається знову ж таки Людина!

5. Головні проблеми організації виробництва. Крива виробничих можливостей

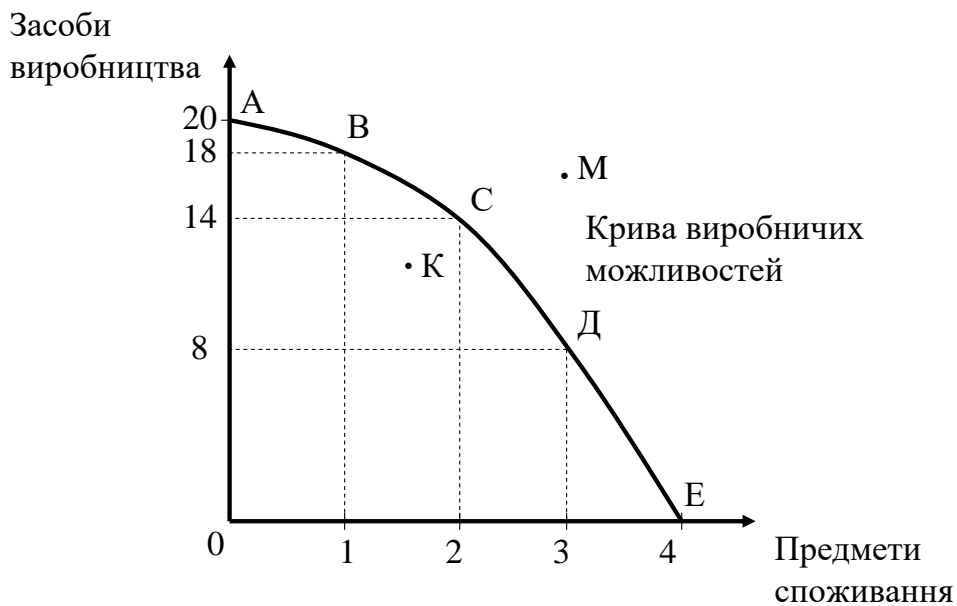

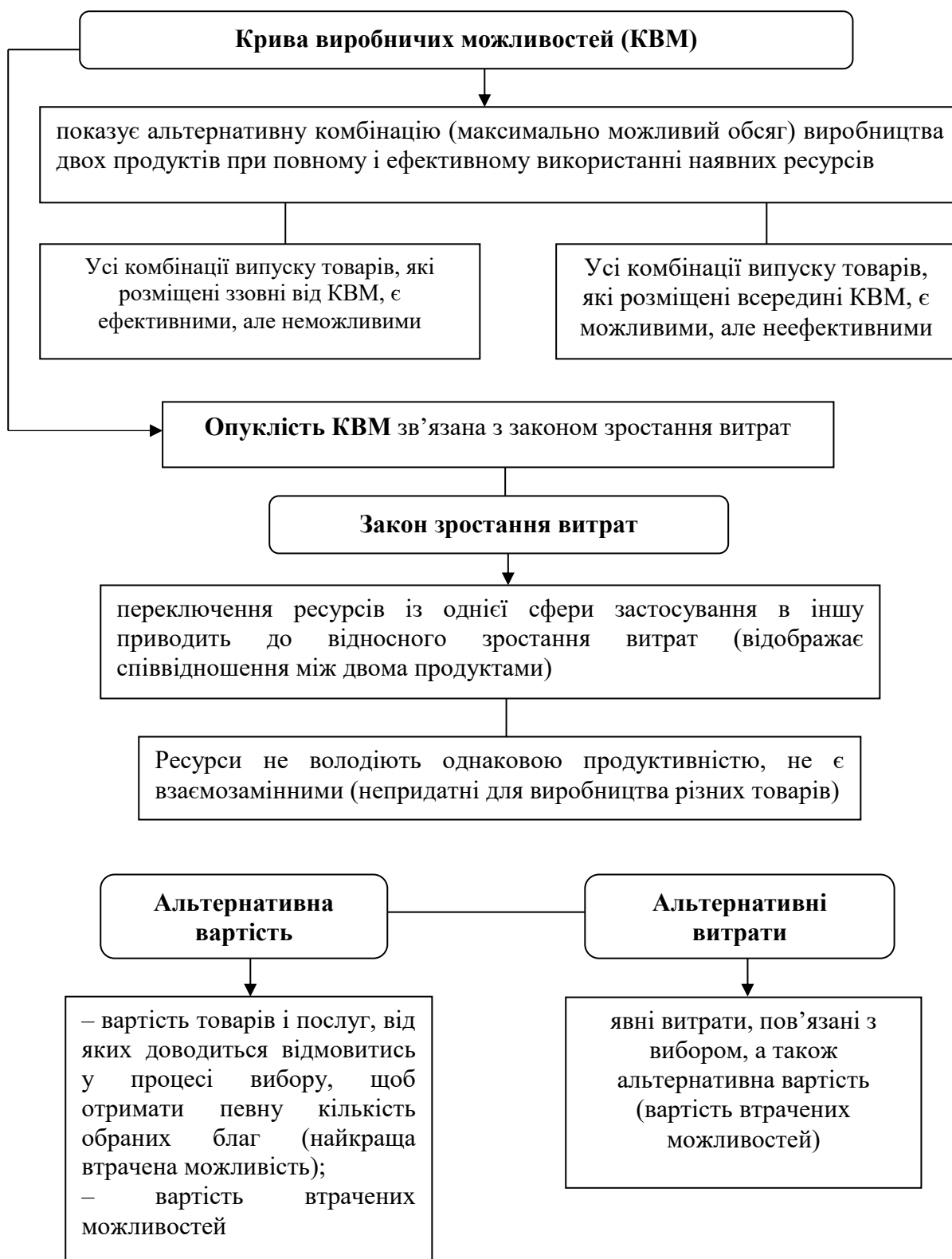
Припущення

- економіка функціонує в умовах повної зайнятості (використання у виробництві всіх придатних для цього ресурсів) і досягає повного обсягу виробництва (ресурси суспільства використовуються в такій комбінації, що дозволяє досягти найкращого результату);
- незмінність ресурсів (за кількістю і якістю);
- незмінність технології;
- виготовляються лише два види продукції;
- ситуація розглядається на певний момент або протягом короткого періоду (на тривалий період ці припущення були б нереалістичними)

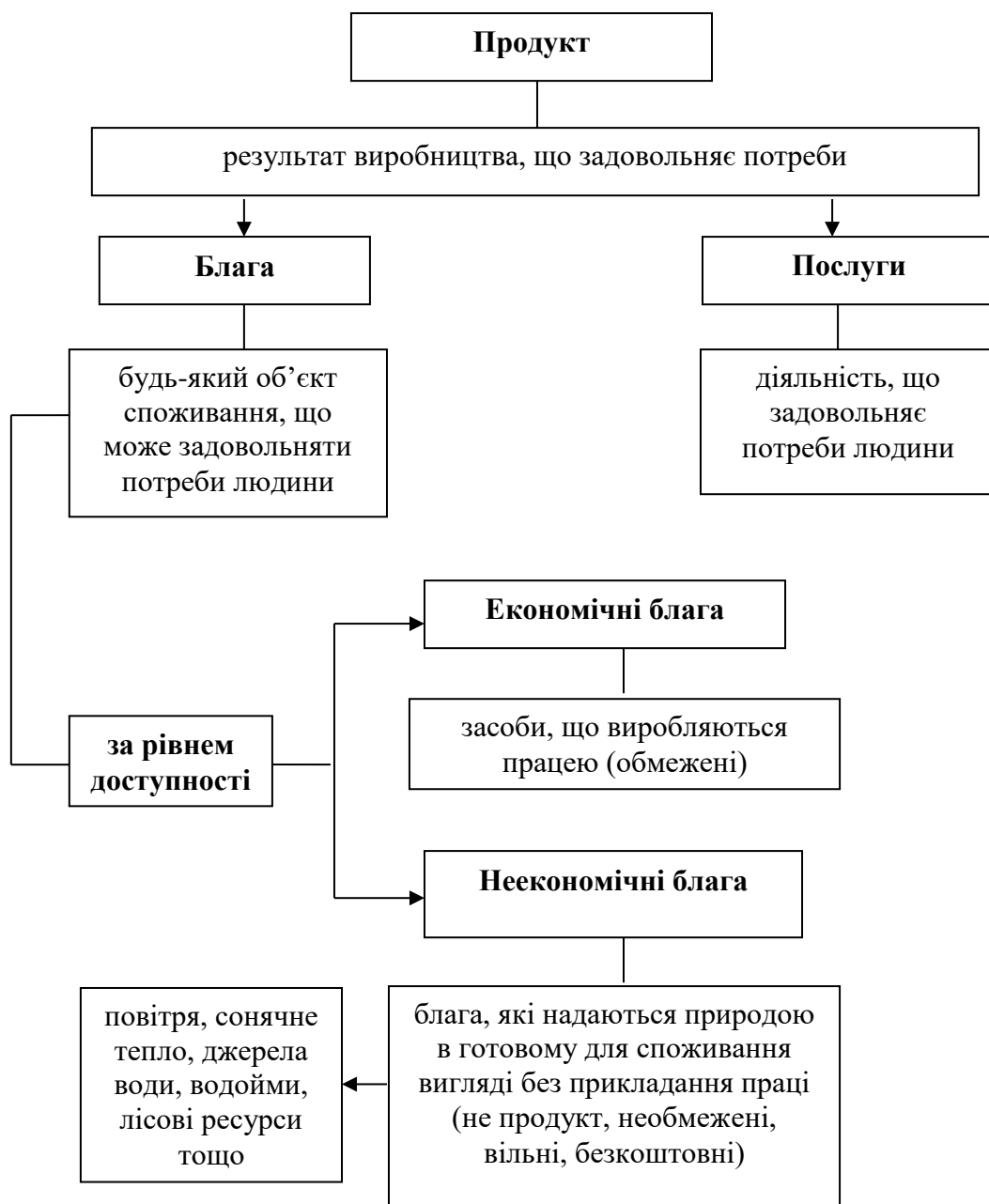
Альтернативні можливості виробництва

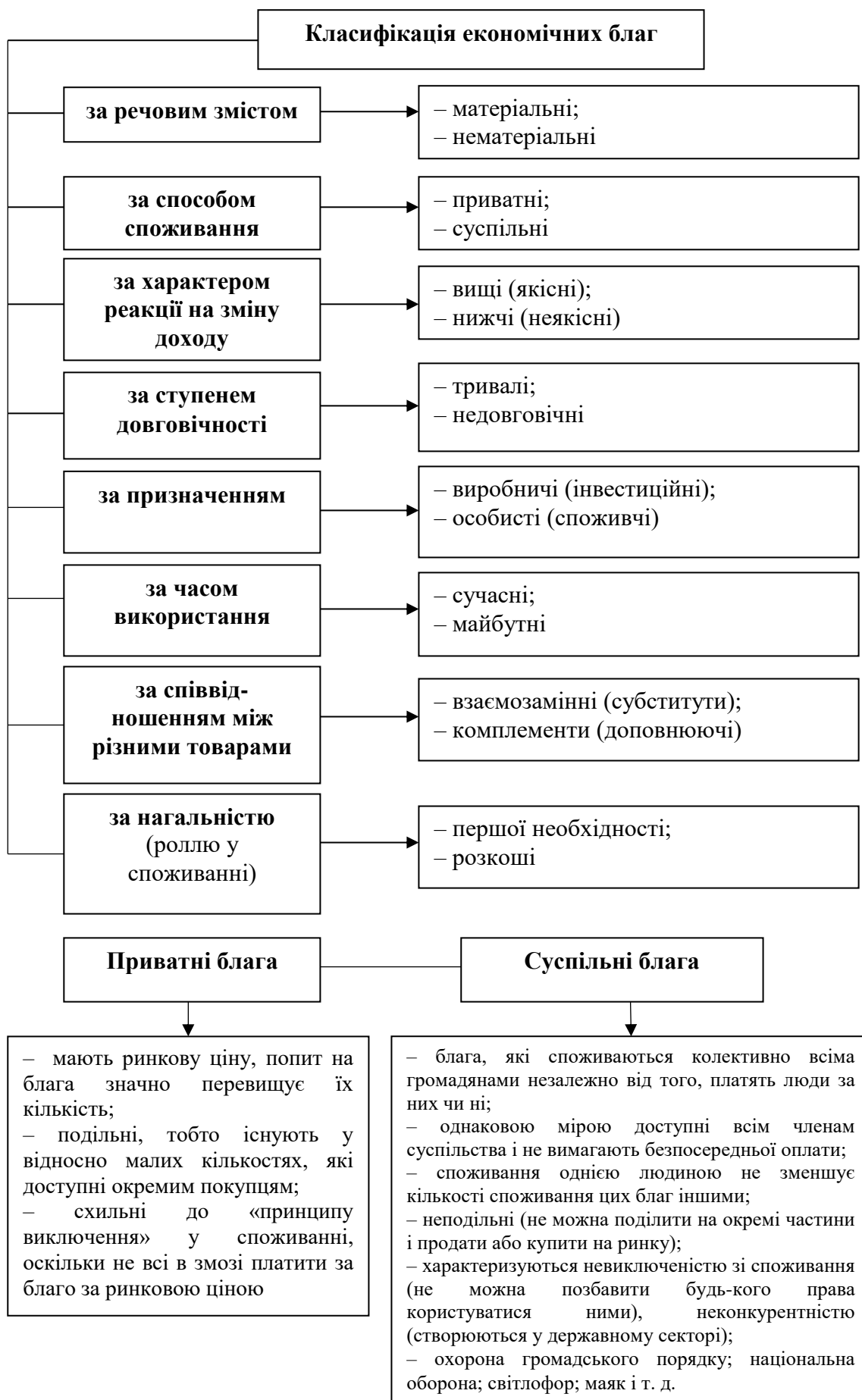
Можливості	Предмети споживання (тис. од.)	Засоби виробництва (тис. од.)
А	0	20
В	1	18
С	2	14
Д	3	8
Е	4	0

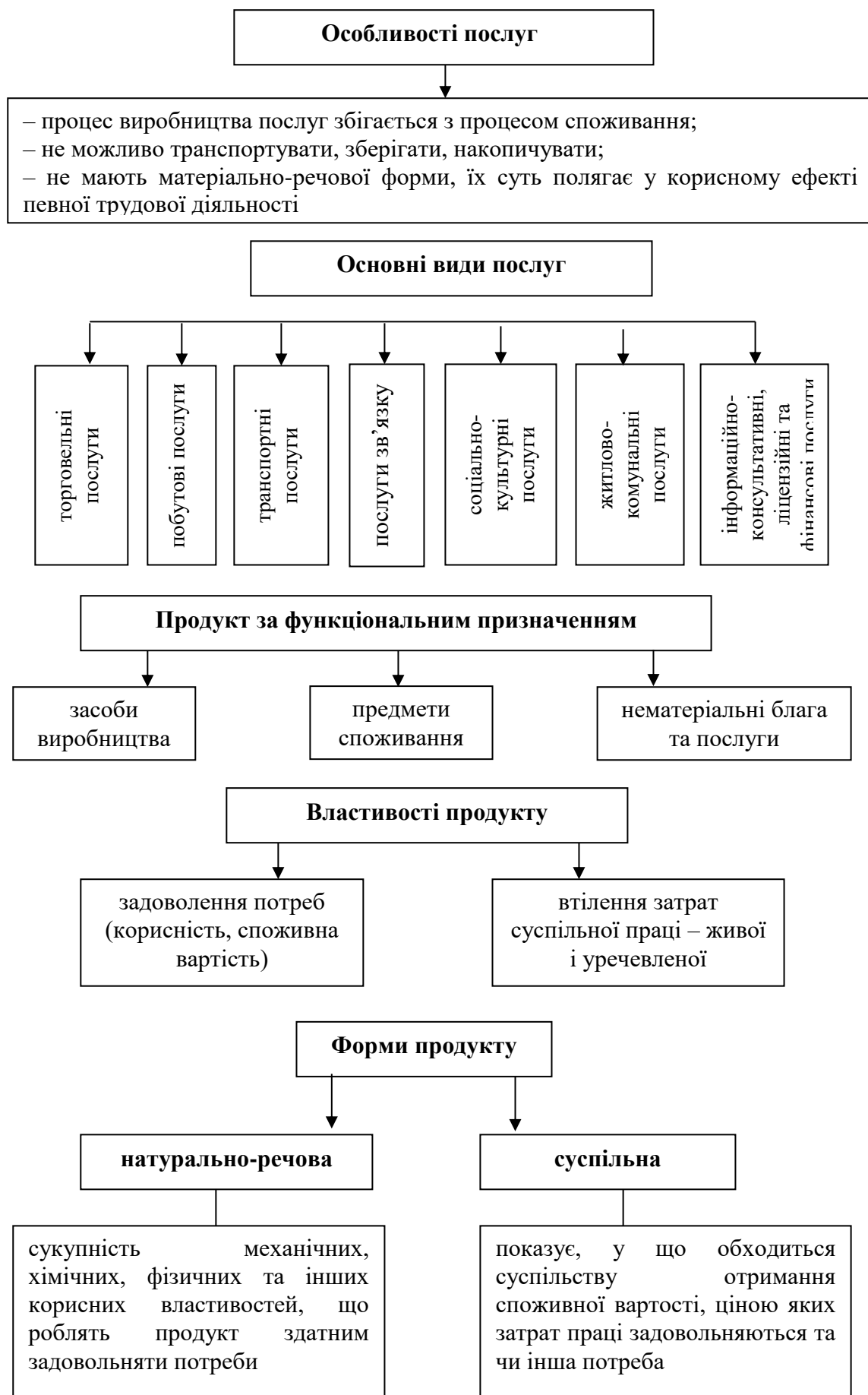

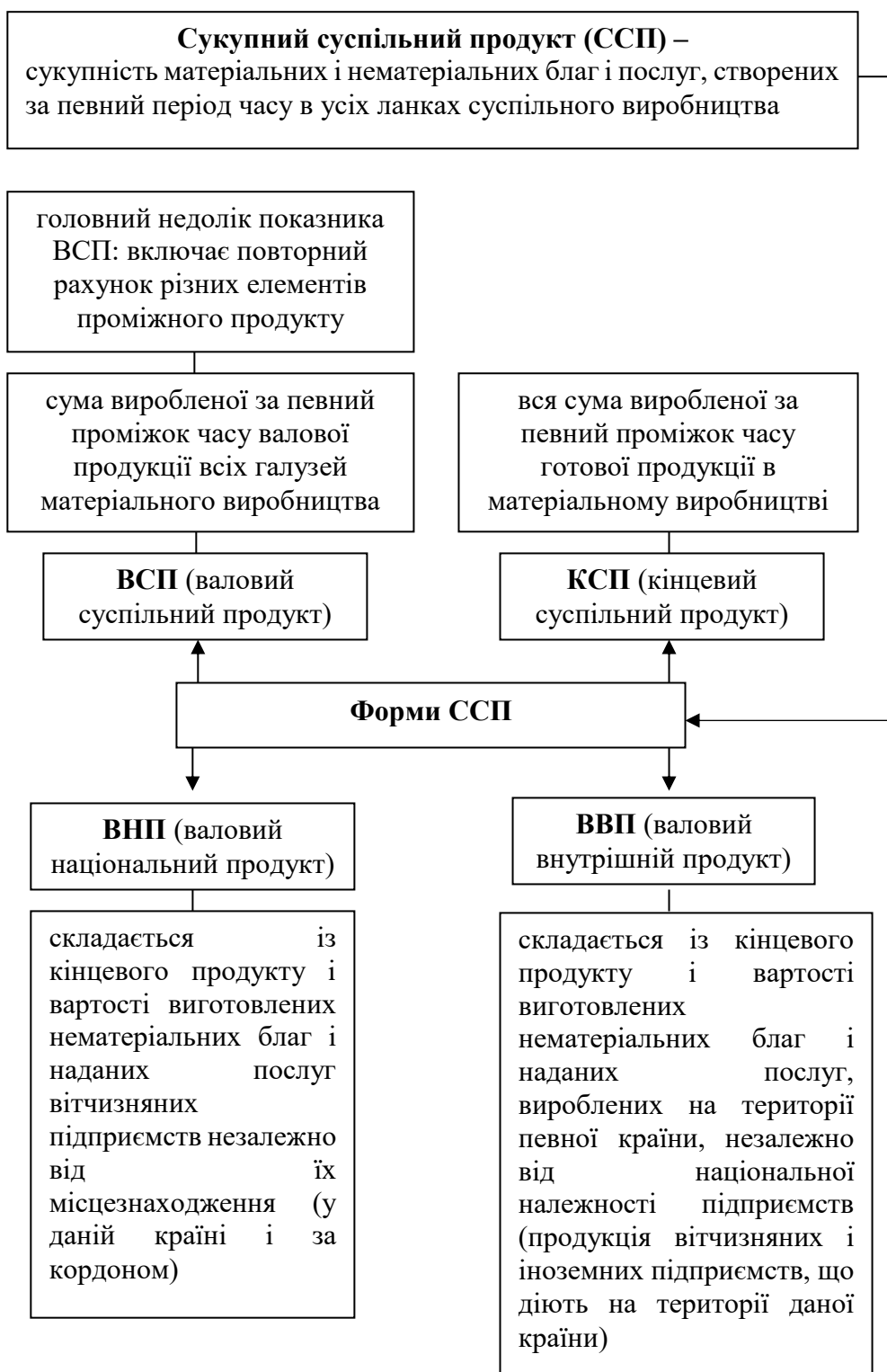

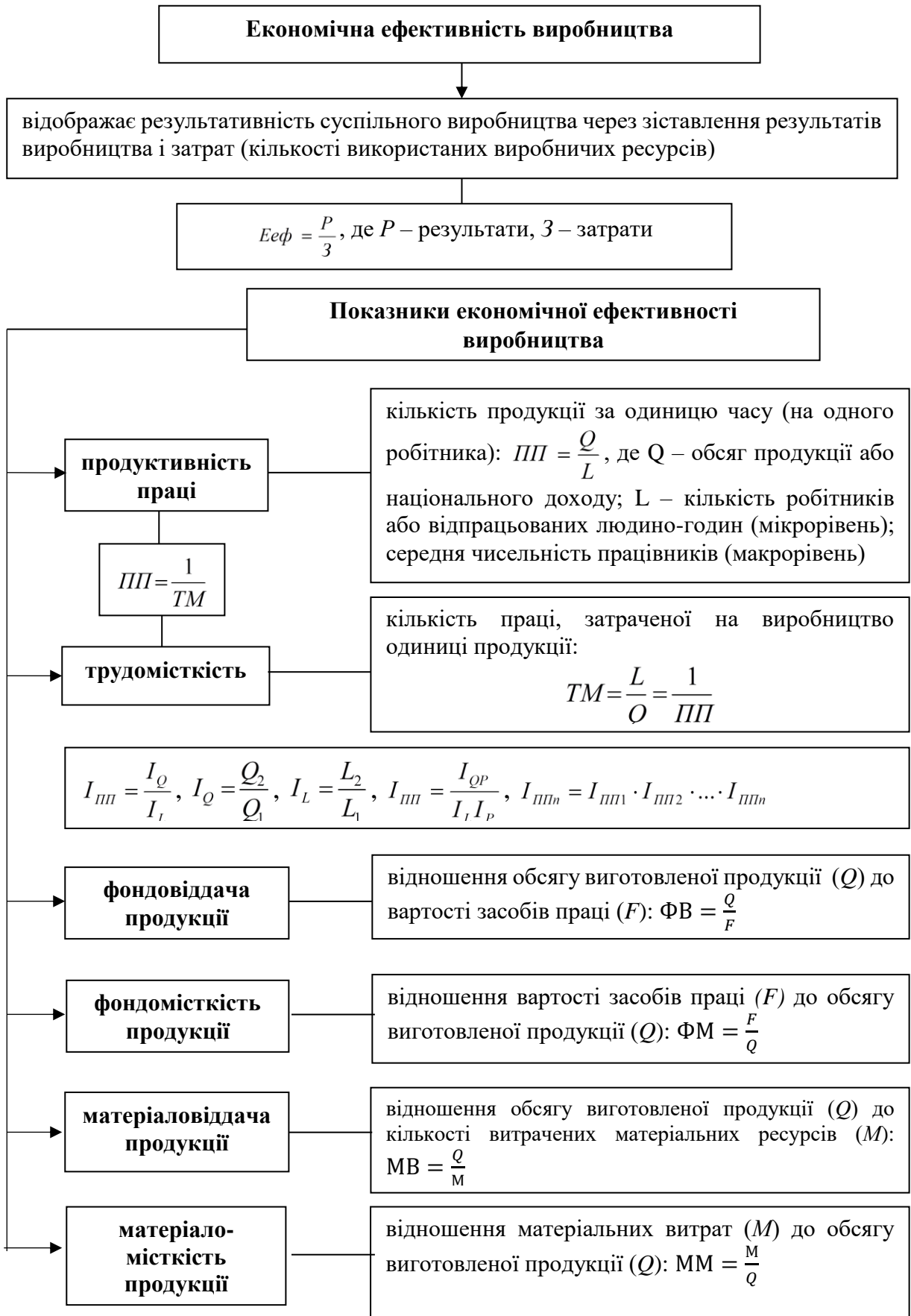
6. Результати суспільного виробництва

Шляхи підвищення ефективності виробництва

- НТП і наукова організація праці;
- раціональна система спеціалізації і кооперації виробництва;
- розвиток ініціативи і самостійності трудових колективів;
- структурна і організаційна перебудова економіки;
- вдосконалення господарського механізму;
- використання переваг міжнародного поділу праці;
- вдосконалення системи стимулювання і мотивації праці тощо

Закон спадної дохідності

виражає співвідношення між затратами у виробництві і випуском продукції

збільшення деяких витрат по відношенню до інших незмінних витрат приводить до збільшення загальної кількості продукції. Але після певного моменту приріст продукції буде ставати все меншим і меншим

Соціальна ефективність виробництва

виражає ступінь відповідності результатів господарської діяльності соціальним цілям суспільства, інтересам окремої людини

показує, наскільки розвиток виробництва відповідає вирішенню своєї головної, кінцевої мети – служити споживачу, задовольняти особисті потреби кожної людини

Показники соціальної ефективності виробництва

Рівень життя населення

Якість життя населення

- розміри ВВП в розрахунку на душу населення;
- розміри національного доходу (НД) в розрахунку на душу населення;
- частка фонду споживання в національному доході;
- зайнятість;
- тривалість робочого дня;
- зміст і умови праці;
- масштаби вільного часу;
- безпека життя;
- стан довкілля

Тема 2. Товарне виробництво як основа ринкової економіки

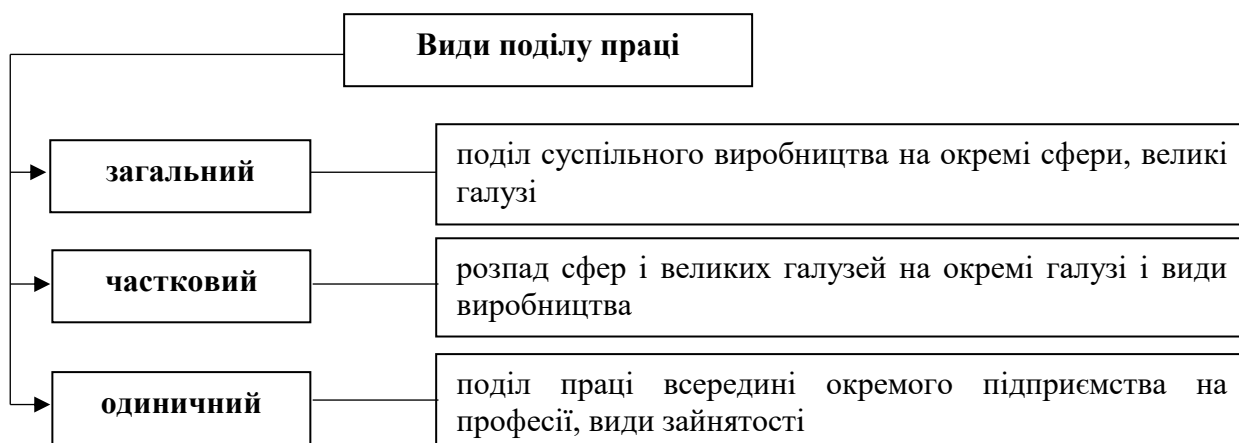
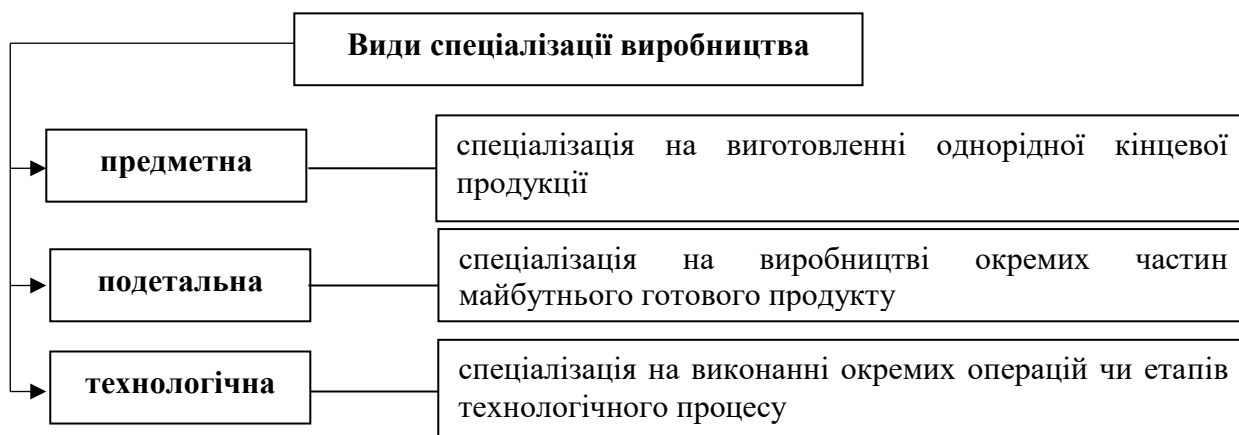
1. Суть, основні риси та особливості товарного виробництва.
2. Товар і його властивості. Величина вартості товару.
3. Виникнення, суть та функції грошей.
4. Грошова система, її основні елементи і типи. Закон грошового обігу.
5. Інфляція: сутність, причини, види та соціально-економічні наслідки.
6. Методи стабілізації грошового обігу.

1. Суть, основні риси та особливості товарного виробництва

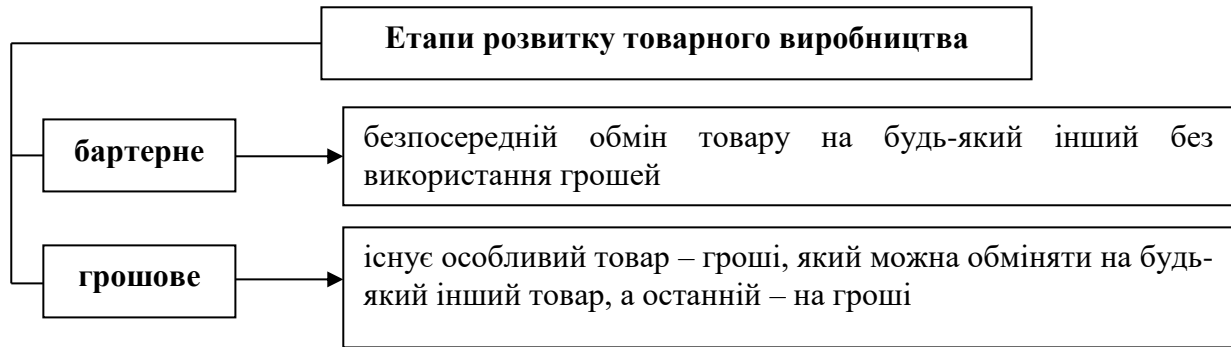
Основні риси форм суспільного господарства	
Натуральне господарство	Товарне господарство
замкнутість – відсутність зовнішніх зв'язків, відірваність господарюючих суб'єктів один від одного, відсутність мобільності, виробнича і територіальна закріпленість робочої сили	відкритість
нерозвиненість суспільного поділу праці (СПП) (слабкий: однаковий набір видів праці в господарствах, але всередині господарства праця була поділена – переважав природний поділ)	розвинений СПП (спеціалізація виробників на виготовленні окремих видів продукції або в певній виробничій діяльності)
прямі зв'язки виробництва і споживання: продукти розподіляються безпосередньо від виробника до споживача	опосередковані зв'язки виробництва і споживання: продукти виготовляються як товари
безпосередні виробники зв'язані між собою епізодичним натуральним обміном	товаровиробники зв'язані між собою ринком
ручна універсальна малопродуктивна праця	поряд з ручною працею застосовуються машини
низький рівень розвитку продуктивних сил, примітивна техніка і технологія	сприяє розвитку продуктивних сил
переважання сільського господарства	переважання промисловості, сфери послуг
традиційність	розширене відтворення
повільні темпи розвитку	зростання темпів економічного розвитку
обмеженість зростання продуктивності праці	сприяє зростанню продуктивності праці

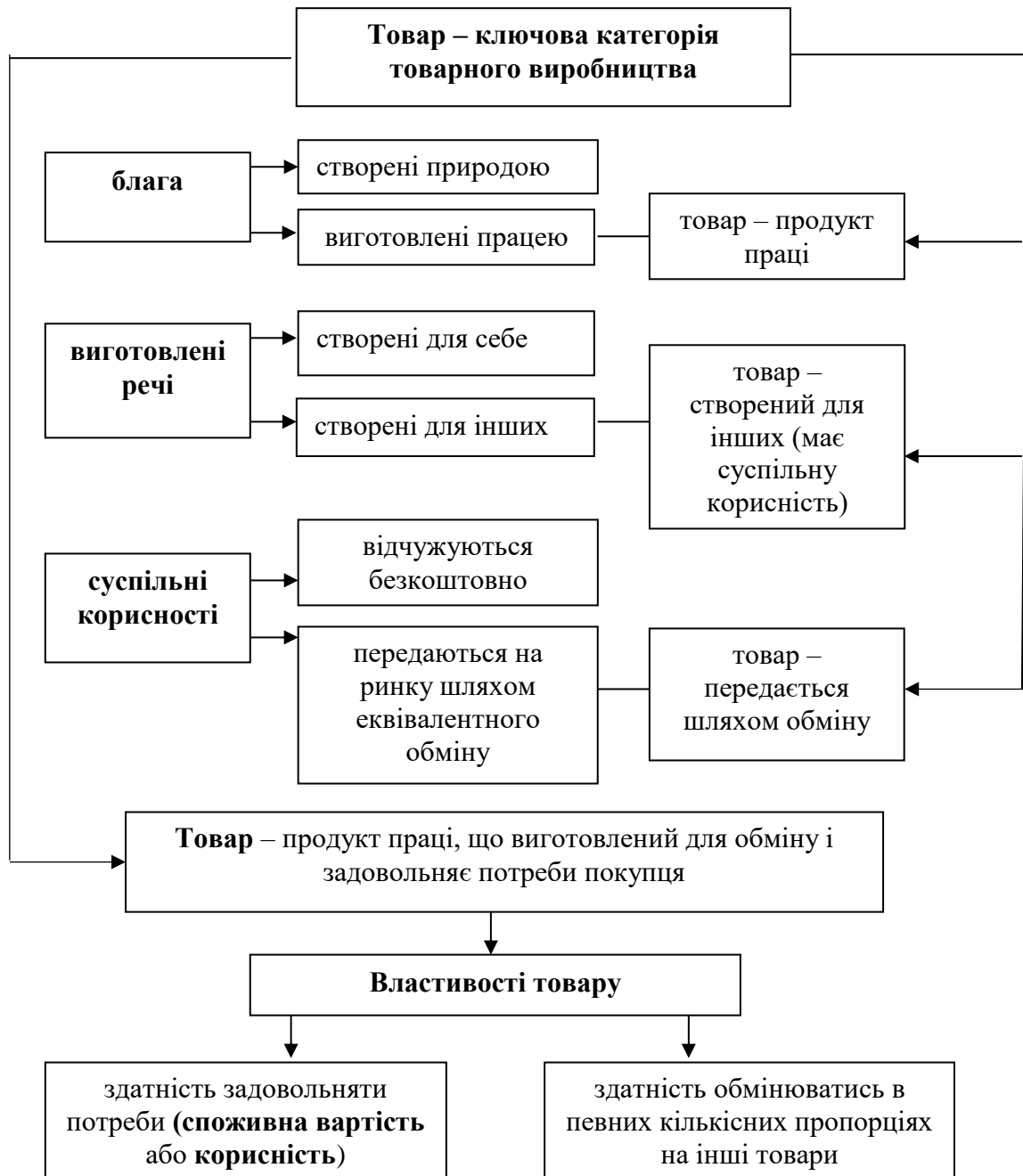

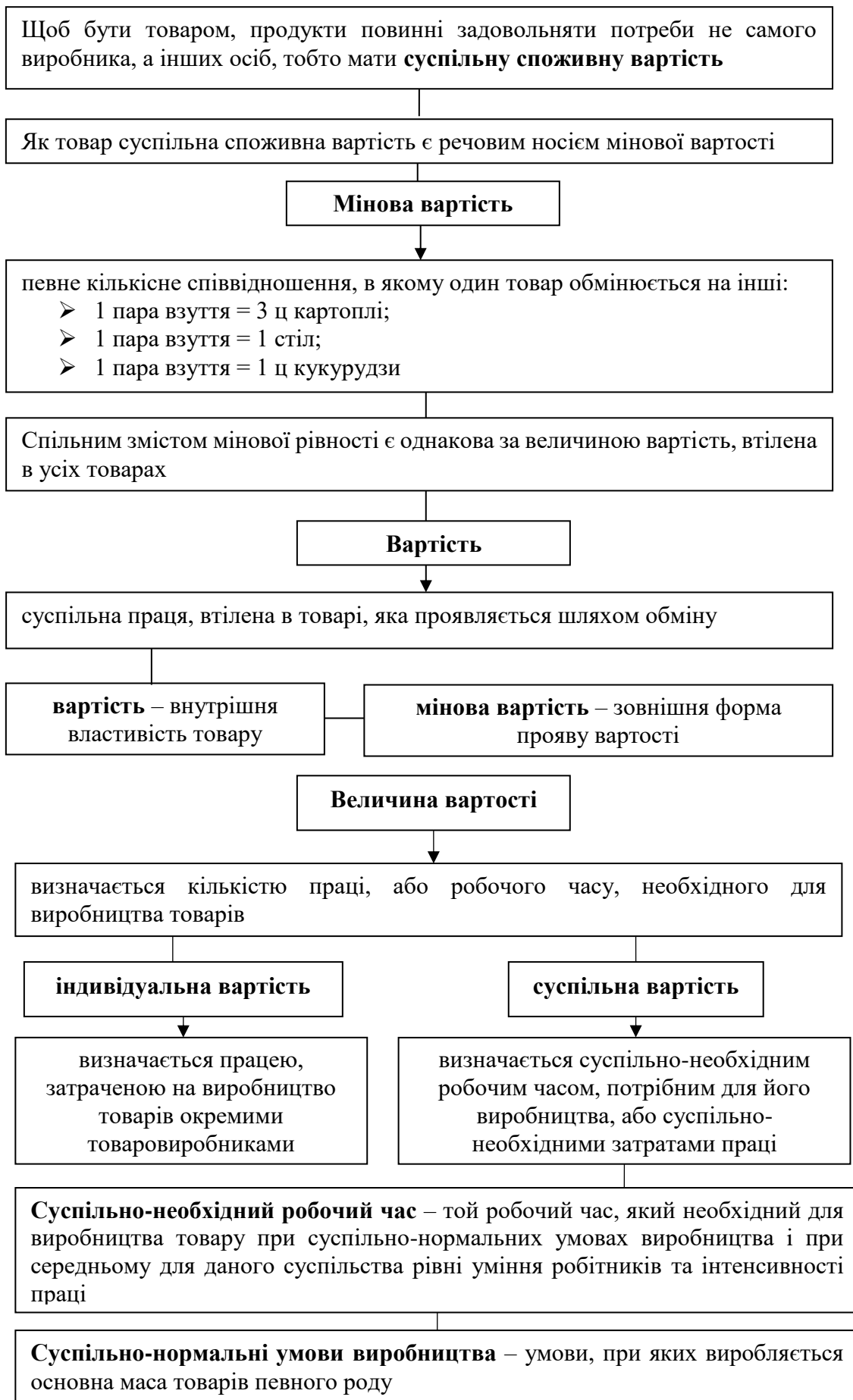
Безпосередня **причина існування** товарного виробництва – економічна відособленість (відокремленість) виробників один від одного

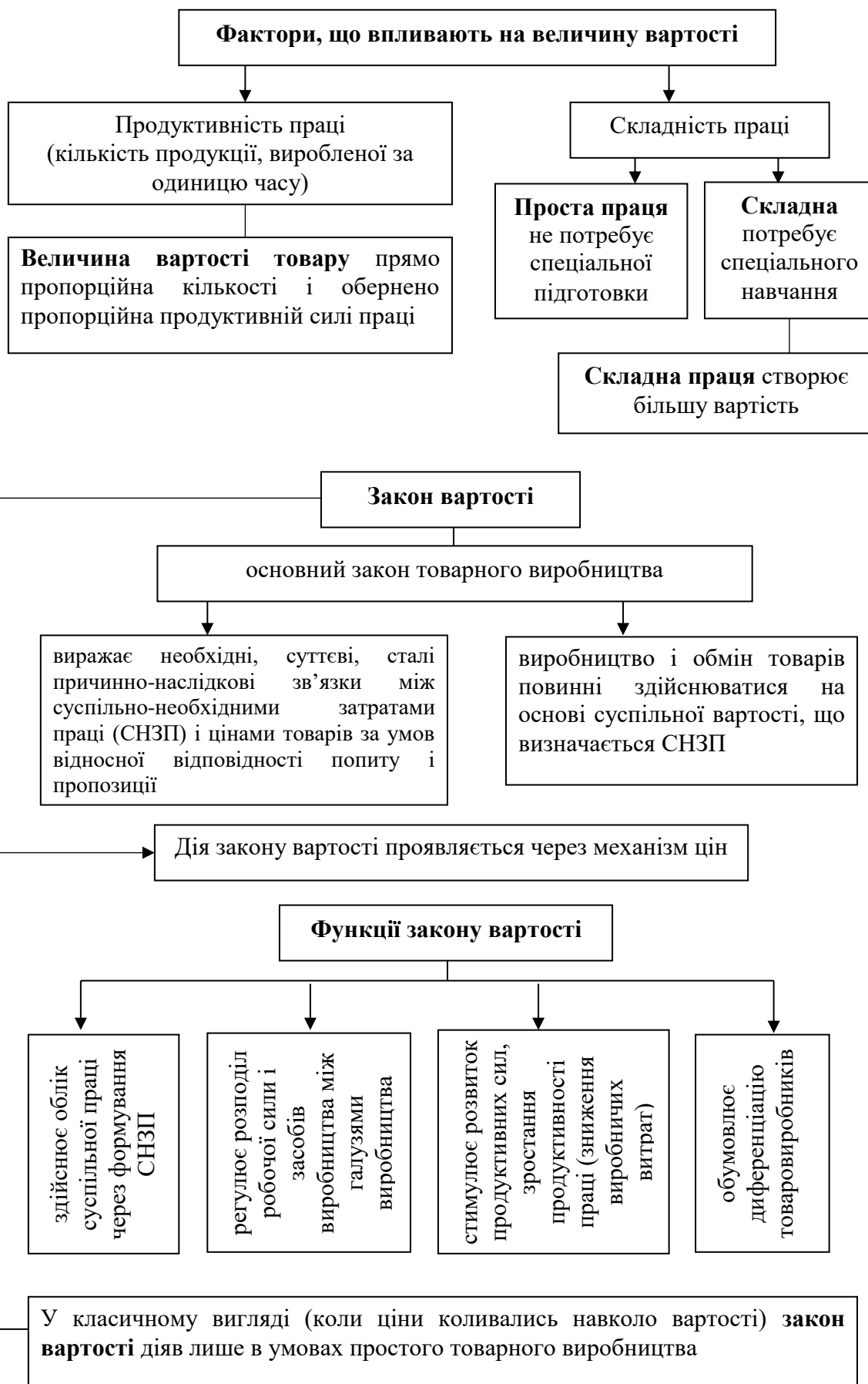
Види товарного виробництва		
Просте	Розвинене	Регульованого ринку
приватна власність; конкуренція товаровиробників; ринкова форма зв'язку між виробниками		
продукти виготовляються для обміну особистою працею дрібних товаровиробників – ремісників, селян	продукти виготовляються для обміну із застосуванням найманої праці	формується в умовах монополізації економіки
функціонування індивідуальної робочої сили	функціонування колективної робочої сили	функціонування колективної робочої сили
приватна власність	приватно-підприємницька та колективно-кооперативна форма власності	функціонування водночас державного і приватного секторів виробництва
мало відчутна конкуренція товаровиробників	жорстока конкуренція	державна активно втручається в економіку
стихійність	стихійність	регульований ринок
на ринок потрапляє лише частина створеного продукту	кризи перевиробництва, вільний ринок	
Просте товарне виробництво – основа виникнення розвинутого (підприємницького) товарного виробництва		

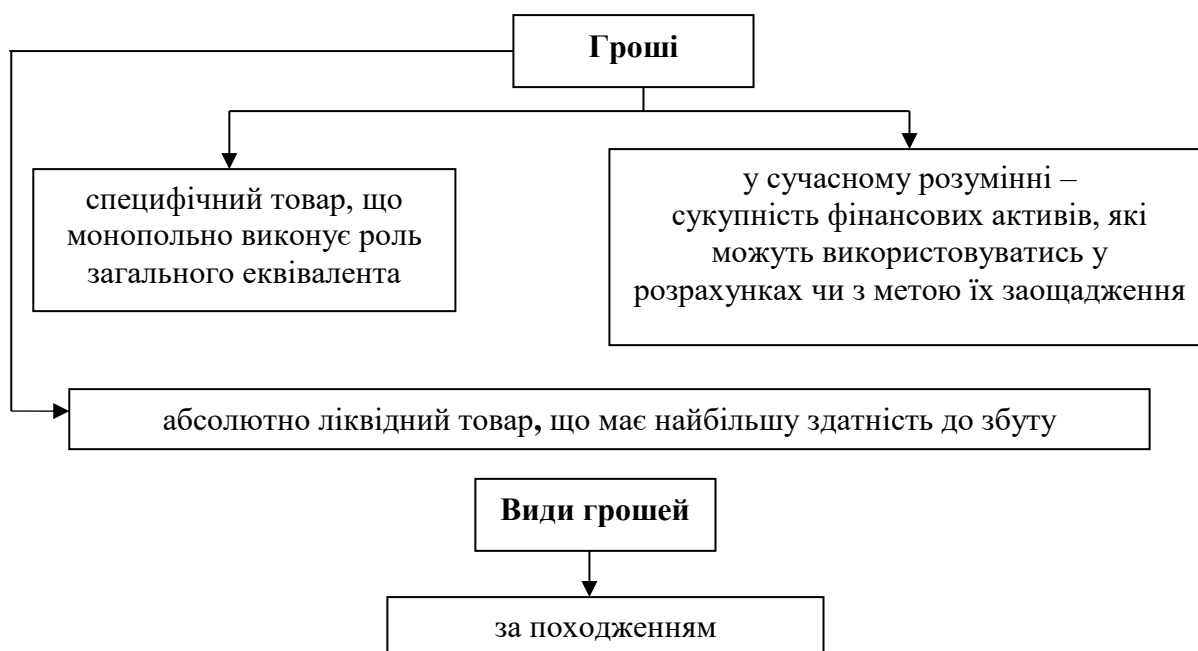
2. Товар і його властивості. Величина вартості товару

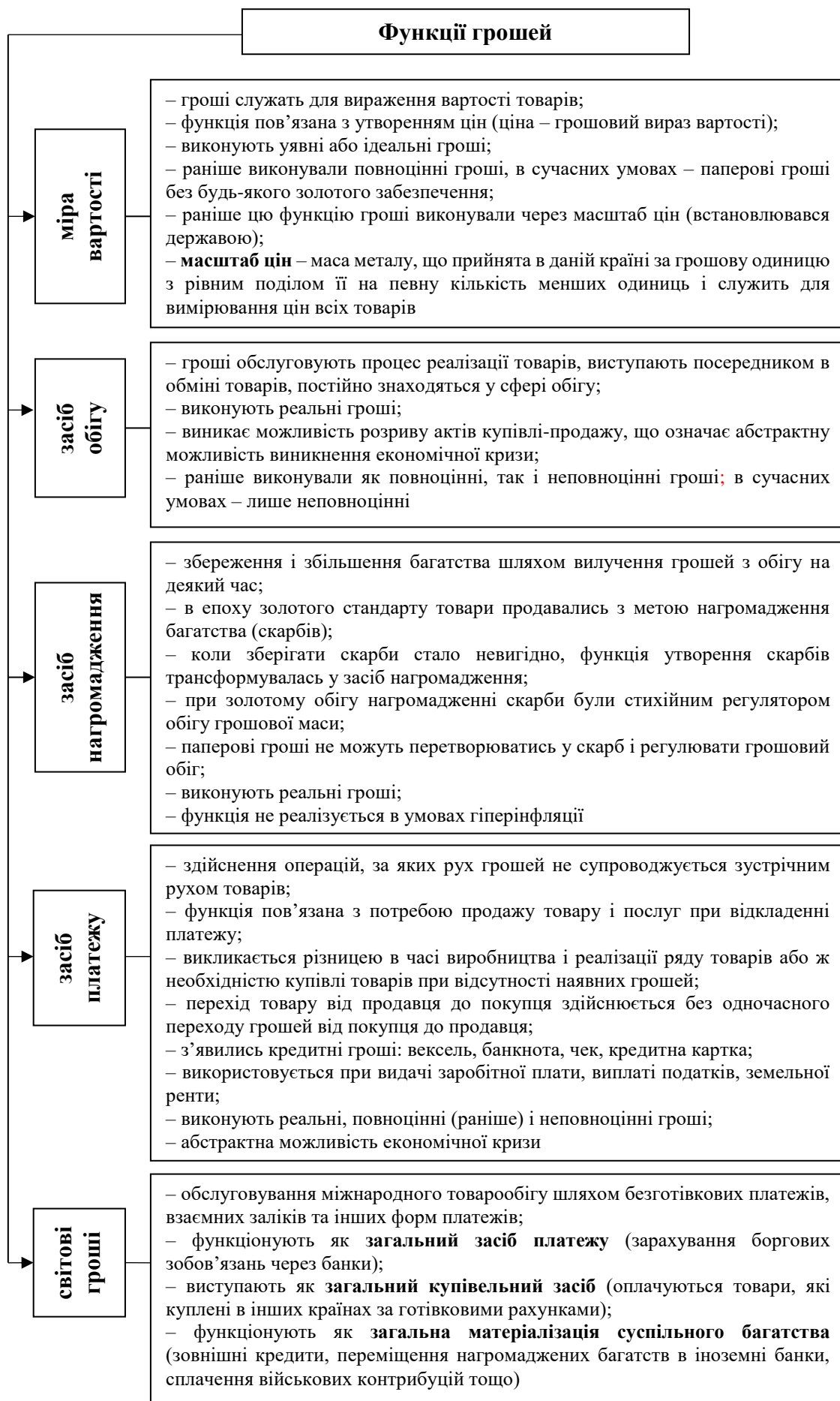

3. Виникнення, суть та функції грошей

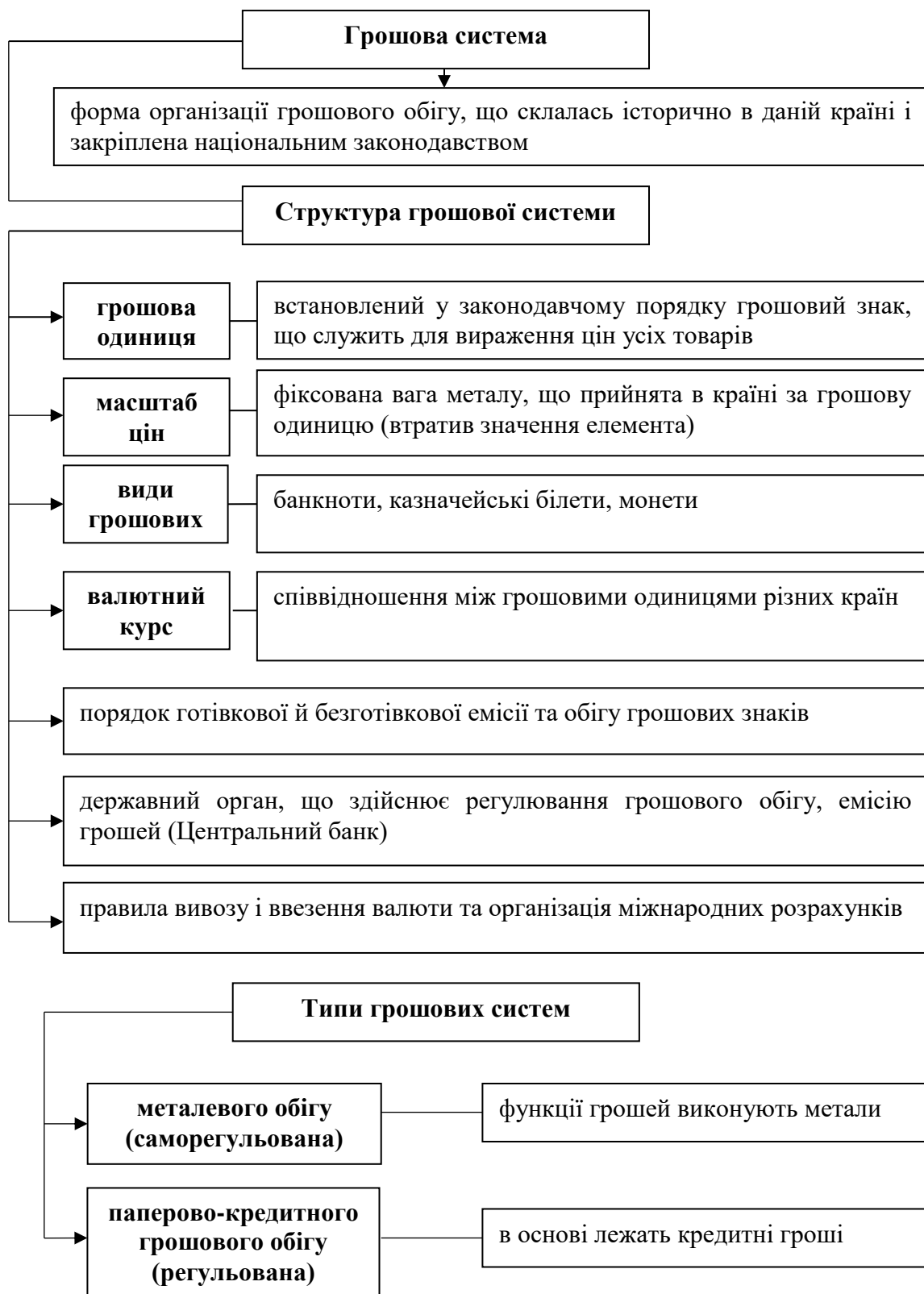

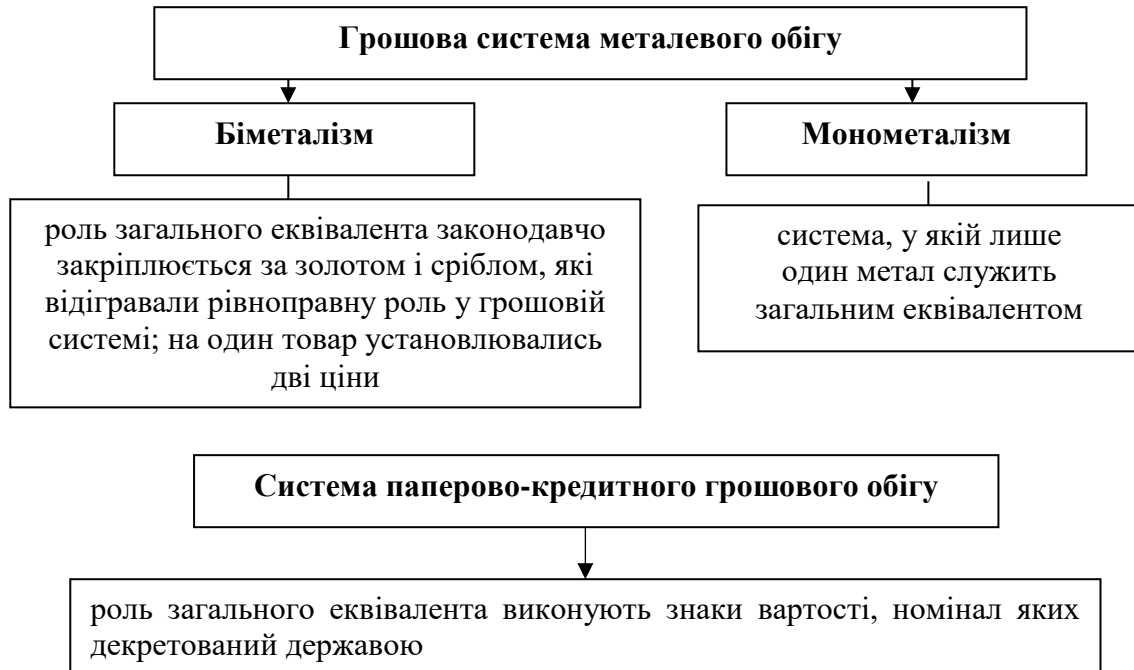
повноцінні – дійсні гроші, якими є сам грошовий товар	неповноцінні – замінники повноцінних грошей, грошові знаки
споживна вартість роздвоюється: а) золото служить для виготовлення предметів розкоші; використовується в технічних цілях, зубопротезуванні; б) здатність обмінюватись на всі товари – загальна споживна вартість грошей	мають суспільну споживну вартість (здатність обмінюватись на всі товари), бо визнані державою, держава оголосила їх законними платіжними засобами
мають власну вартість , що визначається затратами праці на їх виробництво (гроші безпосередньо виступають як загальне втілення вартості, як втілення суспільного характеру праці)	власна вартість незначна, тому вважають, що гроші не мають самостійної вартості; цінність неповноцінних грошей визначається їх купівельною спроможністю (кількістю товарів і послуг, які можна купити за грошову одиницю)
мають номінальну вартість (яка на них позначена), що відповідає власній	номінальна вартість не відповідає затратам праці на виробництво
знаходяться в обігу завдяки власній вартості	діють згідно своєму офіційному призначенню

4. Грошова система, її основні елементи і типи. Закон грошового обігу

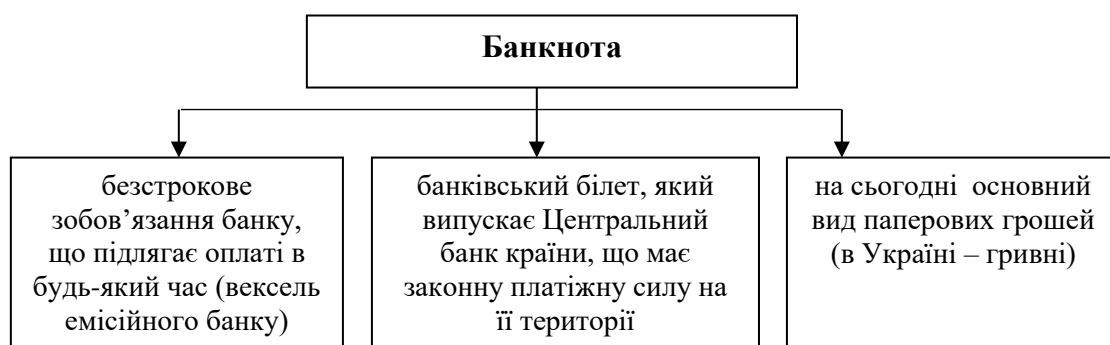
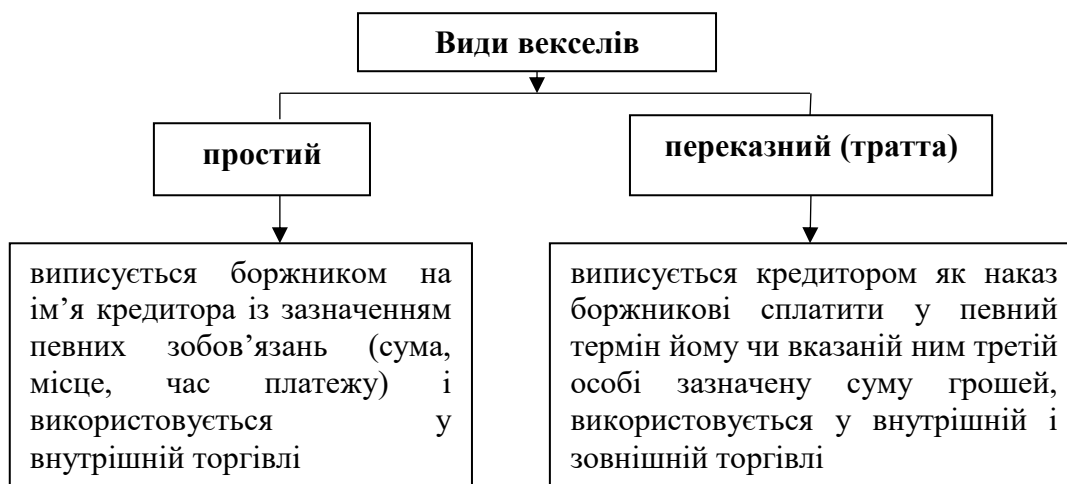

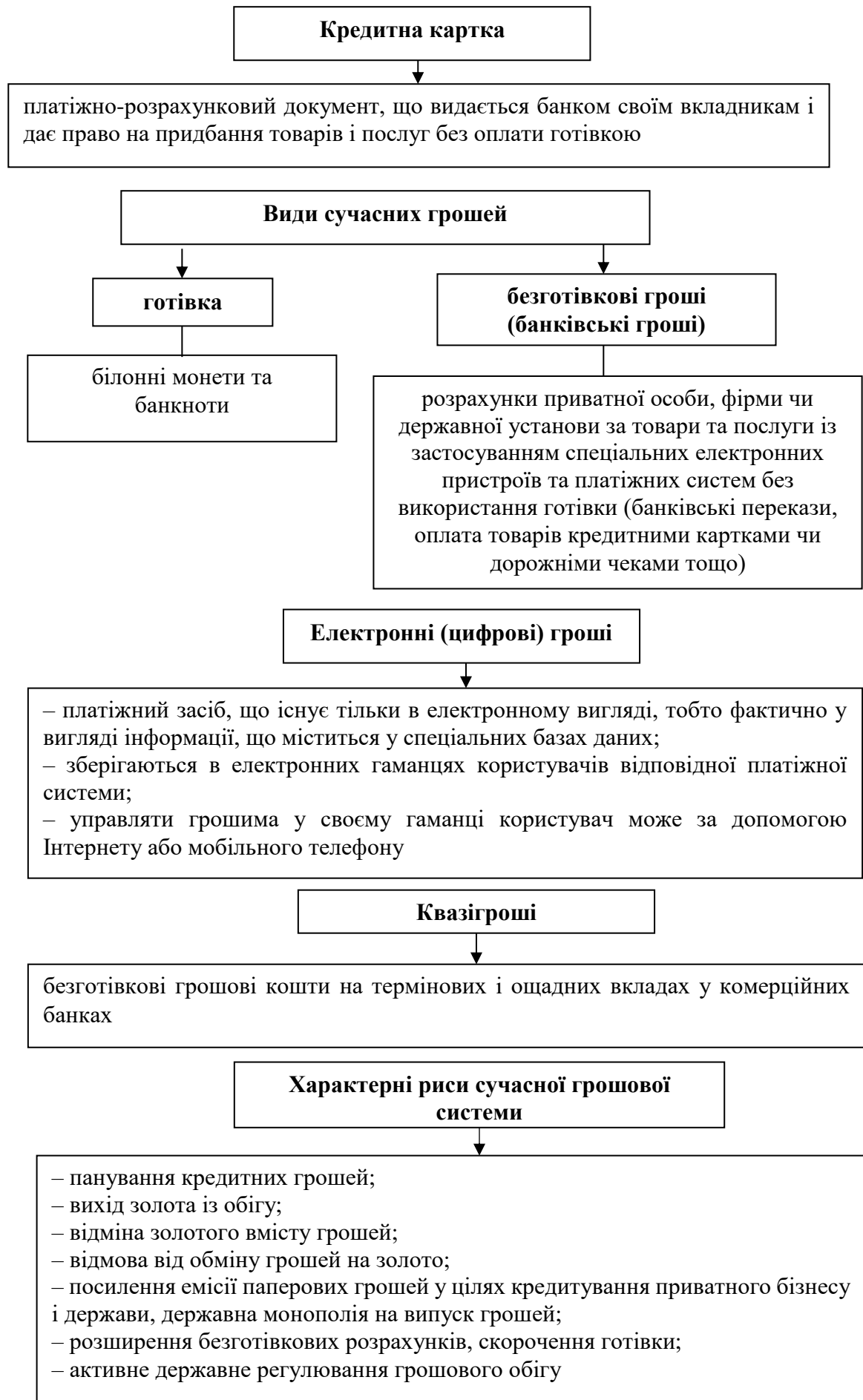
Класичні паперові гроші	Класичні кредитні гроші
виникають із функції засобу обігу	виникають із функції засобу платежу
грошові знаки (знаки вартості), замітники (символи) повноцінних грошей в обігу	
найпоширеніший вид – казначейські білети	основні види: вексель, банкнота, чек, кредитна картка
випускає держава від імені уряду примусовим курсом, яка вимагає від усіх суб'єктів ринкових відносин приймати їх у всіх платежах	в обіг випускаються банками і не мають примусового ходіння, вони не обов'язкові для приймання
не забезпечені металевим запасом	забезпечені всіма активами банку (золотом, коштовностями, іноземною валютою)
випускаються в обіг у міру фінансових потреб уряду, без урахування запасів матеріальних цінностей, що зумовлює переповнення каналів грошового обігу надлишковою масою паперових грошей	випускаються під реальні товарно-грошові угоди і, таким чином, не перевищують потреби в них

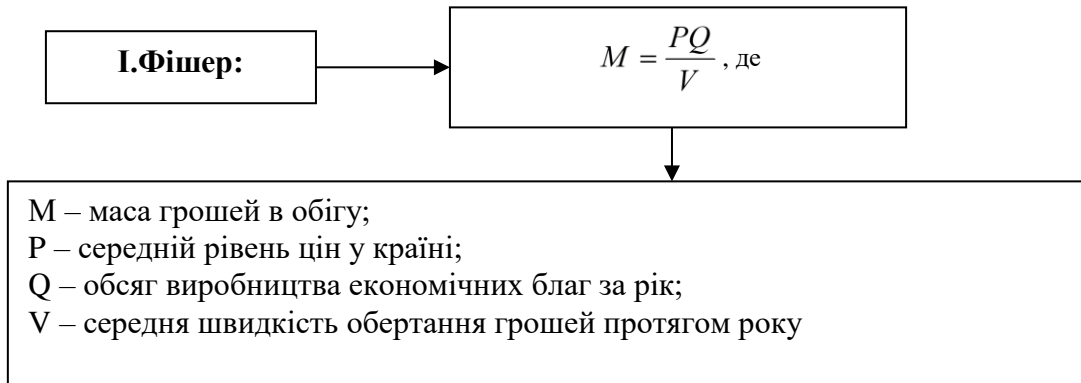
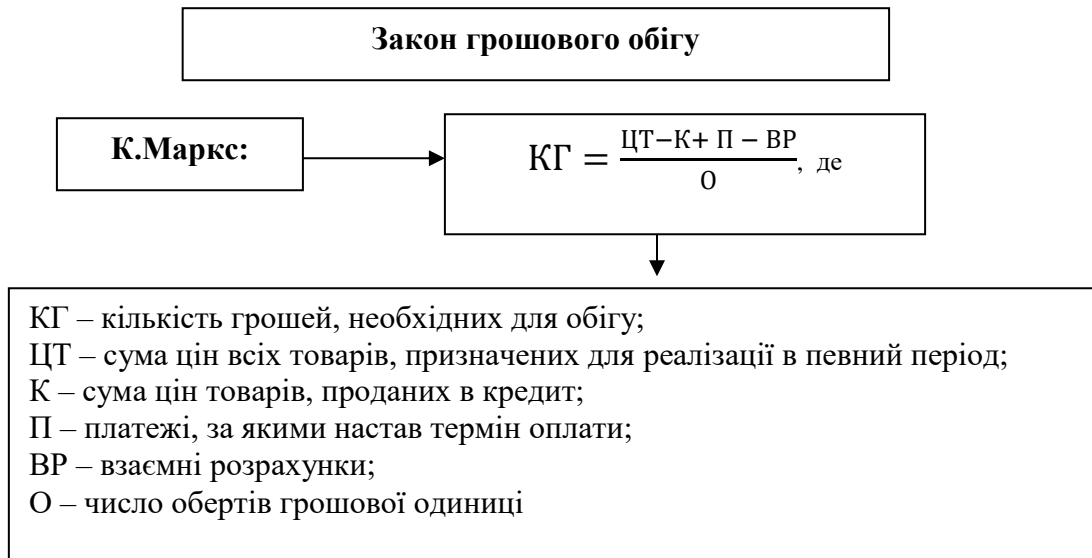
Вексель

письмове боргове зобов'язання строго встановленої форми однієї особи іншій заплатити фіксовану суму грошей у певний момент, яке надає право його власнику вимагати з боржника через певний час виплати відповідної суми грошей

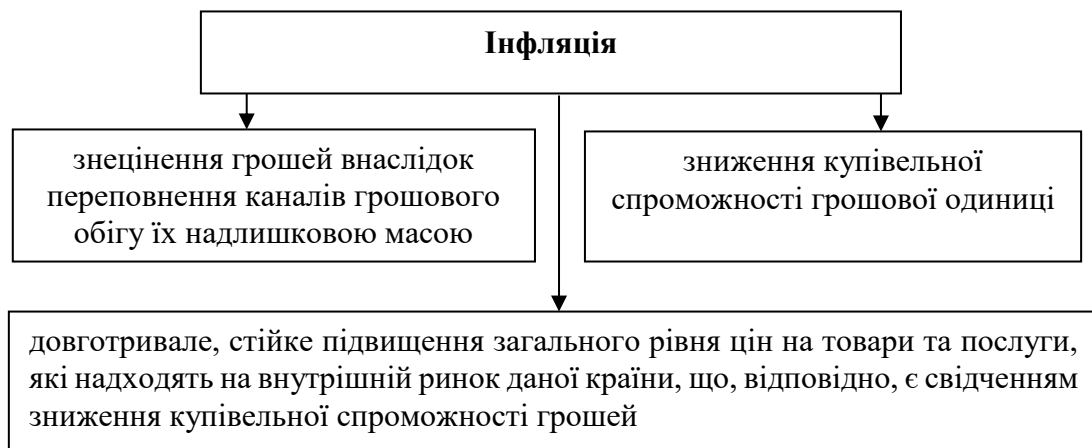
Класична банкнота	Сучасна банкнота
	випускалась банками, випуск обмежувався розмірами золотого запасу
обмінювалась на золото, забезпечувалась золотом та іншими активами держави	випускається банком (кредитна природа)
не знецінювалась	не розмінюється на золото
	знецінюється (паперова природа)

Для паперового грошового обігу характерна нестабільність, що впливає із самої природи цих грошей.
 Випуск грошей не регулюється потребами їх обігу, відсутній механізм автоматичного вилучення надлишку грошей.

5. Інфляція: сутність, причини, види та соціально-економічні наслідки

Можливість виникнення інфляції

криється в самому факті використання символічних паперових і паперово-кредитних грошей (неповноцінних)

Загальна причина інфляції

порушення закону грошового обігу, що призводить до зростання кількості неповноцінних грошей та їх знецінення

Безпосередні причини інфляції

- крах золотого стандарту та перехід до паперових грошей;
- зростання грошових витрат:
 - виникнення монополії, олігополії та порушення ринкового ціноутворення;
 - мілітаризація економіки й емісійне фінансування інвестицій (не тільки за рахунок прибутку, отриманого в поточному році, але і за рахунок накопичених заощаджень та банківських кредитів);
 - дефіцит державного бюджету – перевищення витрат над доходами;
- надлишковий попит;
 - необґрунтоване підвищення заробітної плати і розширення споживчого кредиту;
- неправильна грошова політика Центрального банку;
- грошова емісія з різних причин, кредитна експансія;
- помилкова політика держави у сфері оподаткування;
- посилення міжнародної інтеграції та можливість «імпортованої інфляції» за рахунок зростання цін на світовому ринку; несприятливої кон'юнктури світового ринку;
- зростання зовнішнього боргу, від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі й платіжного балансу;
- структурні світові кризи, війни;
- наслідки інфляційних очікувань: підвищення цін, скуповування товарів про запас

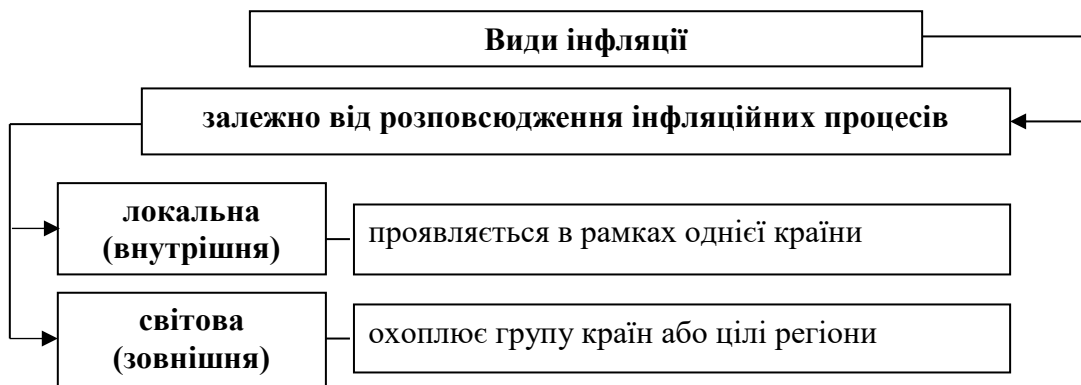
Загальні ознаки інфляції

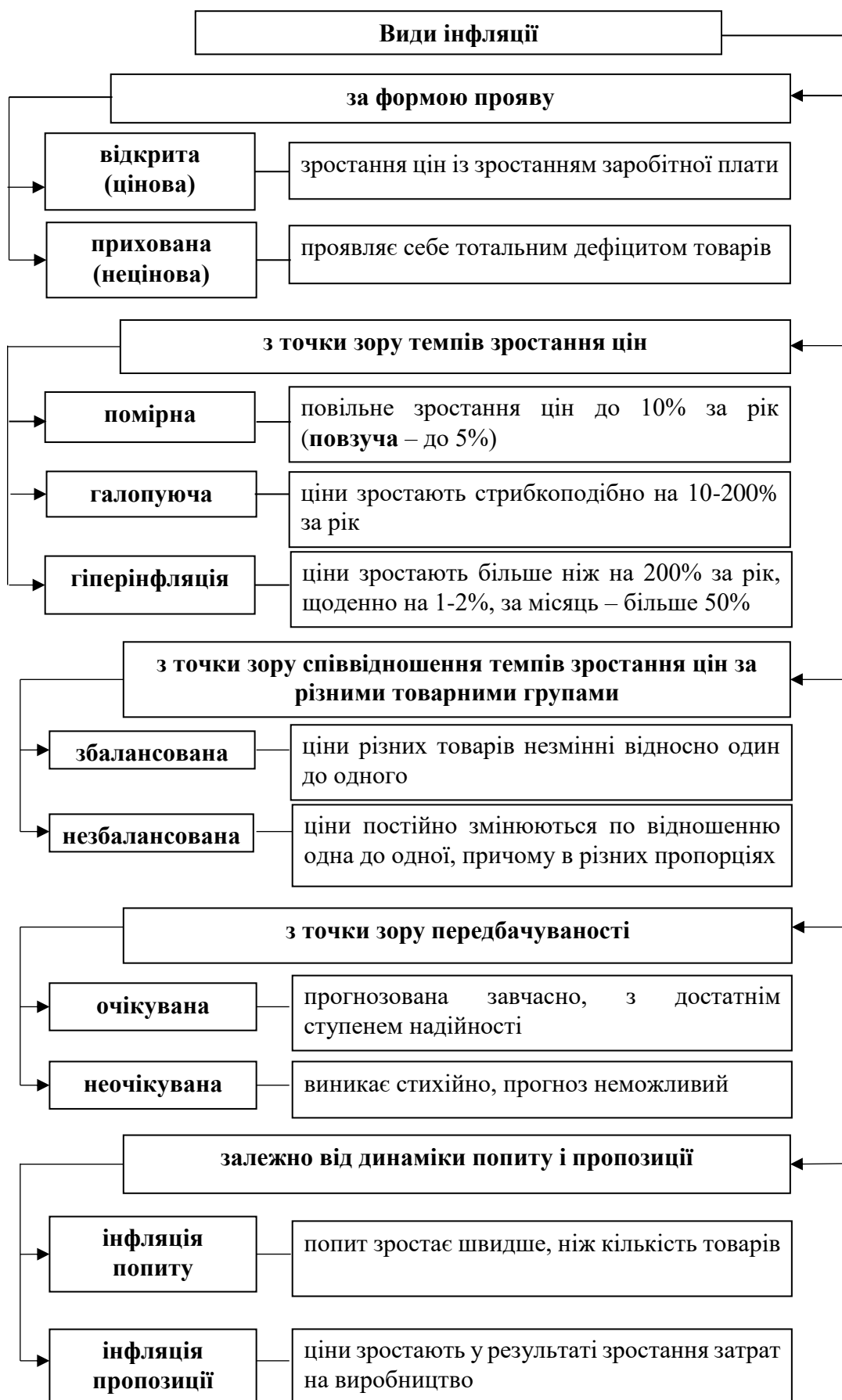
- зростання цін;
- дефіцит товарів;
- знецінення грошової одиниці по відношенню до:
 - товарів (зростання товарних цін);
 - золота (зростання ринкової ціни золота);
 - іноземної валюти (падає курс)

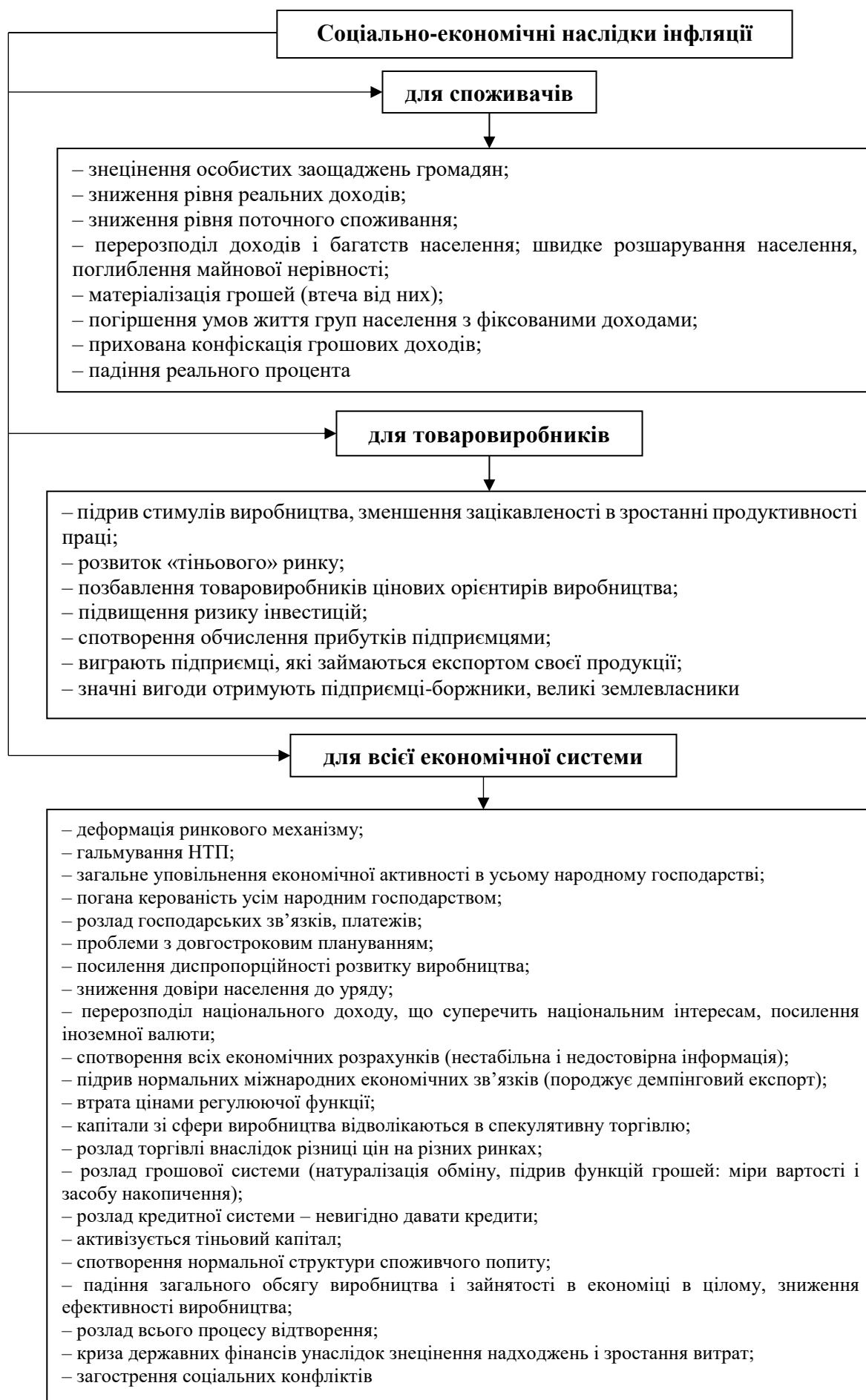

Правило 70

дозволяє підрахувати, яка кількість років T (приблизно) буде потрібна для подвоєння існуючих нині цін;
 $T = 70 : n$, де n – темп щорічного зростання рівня цін

Стагфляція

– поєднання зростання цін (інфляції) із спадом виробництва (стагнацією);
– це інфляція, що супроводжується падінням національного обсягу виробництва

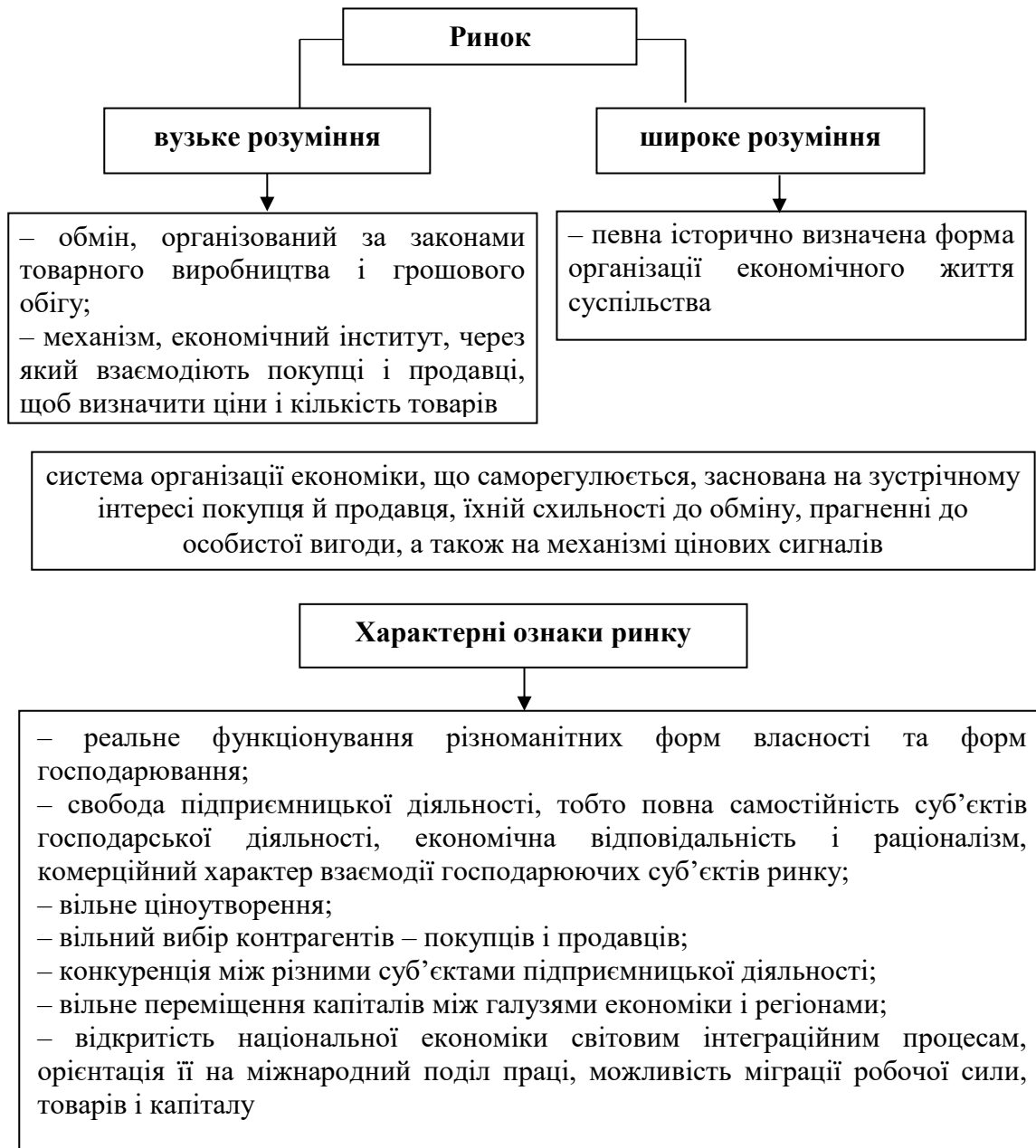
6. Методи стабілізації грошового обігу

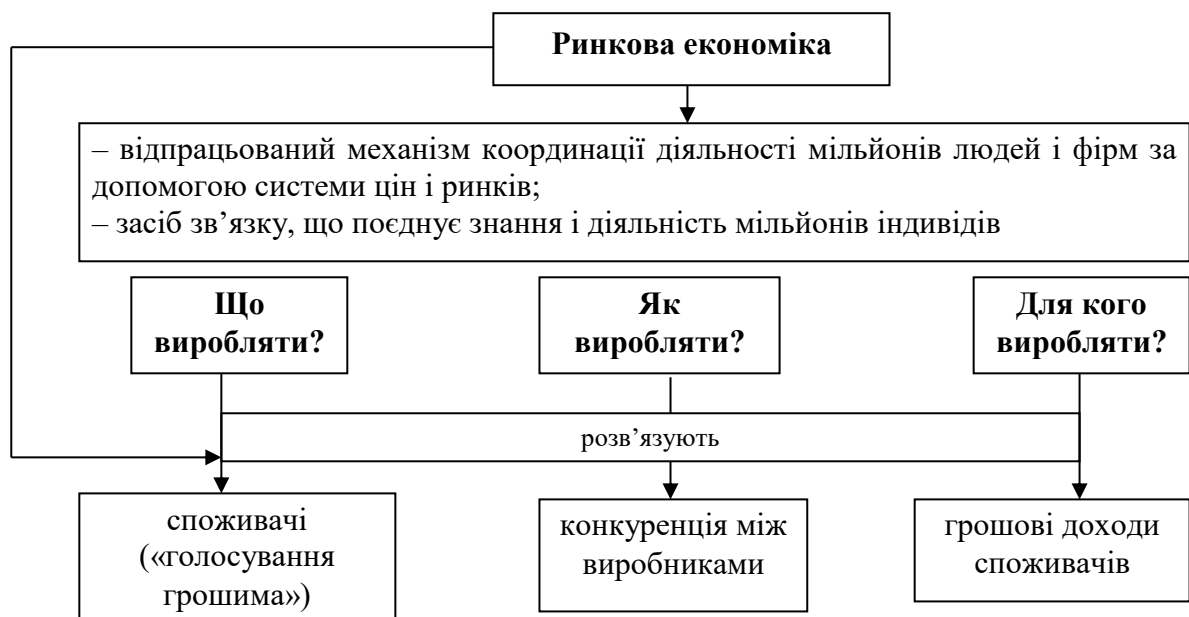

Тема 3. Ринок та механізм його функціонування

1. Сутність ринку та його функції.
2. Поняття попиту і пропозиції.
3. Суть, фактори і види цін.
4. Суть і види конкуренції.
5. Основні моделі ринку.

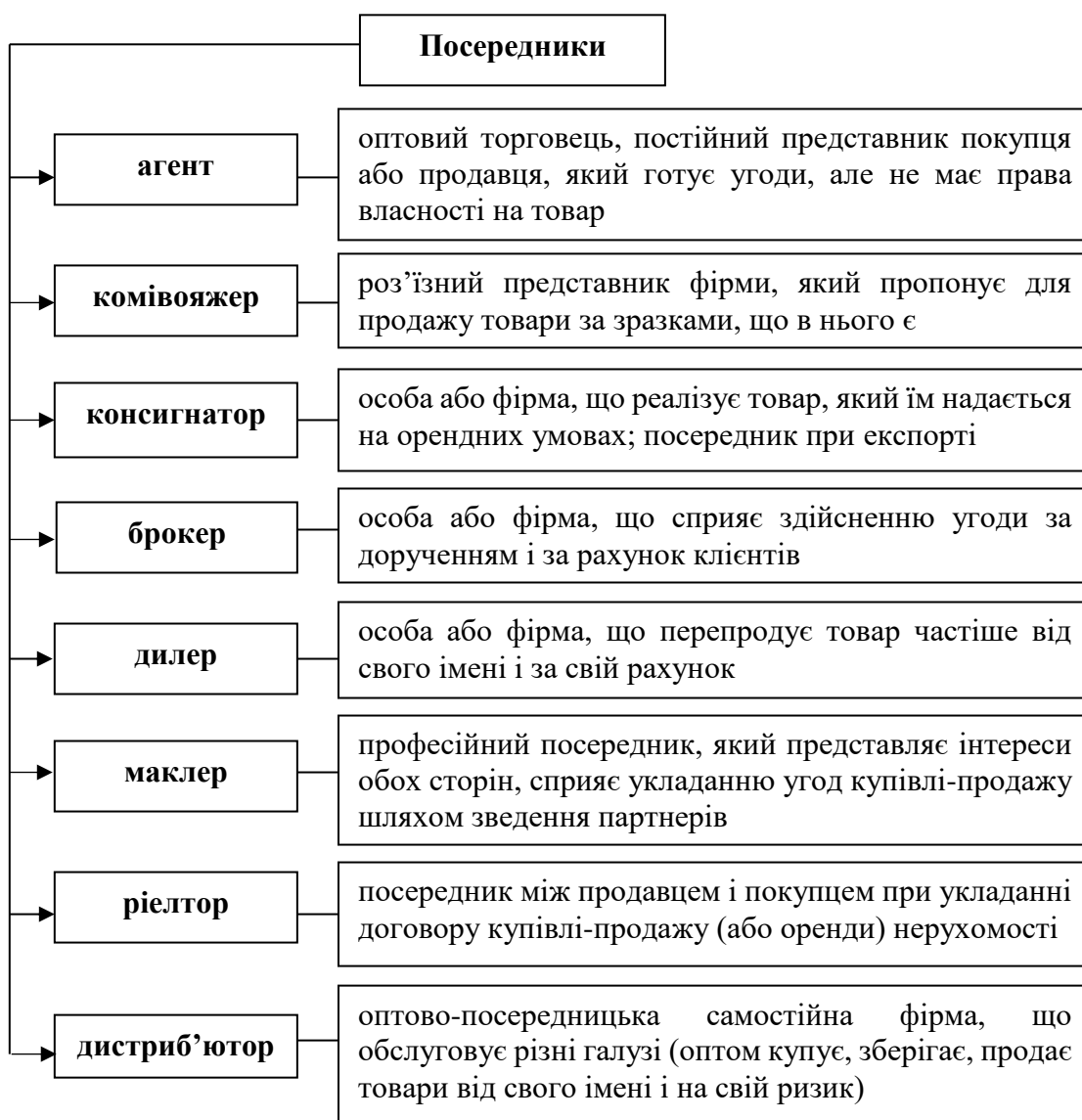
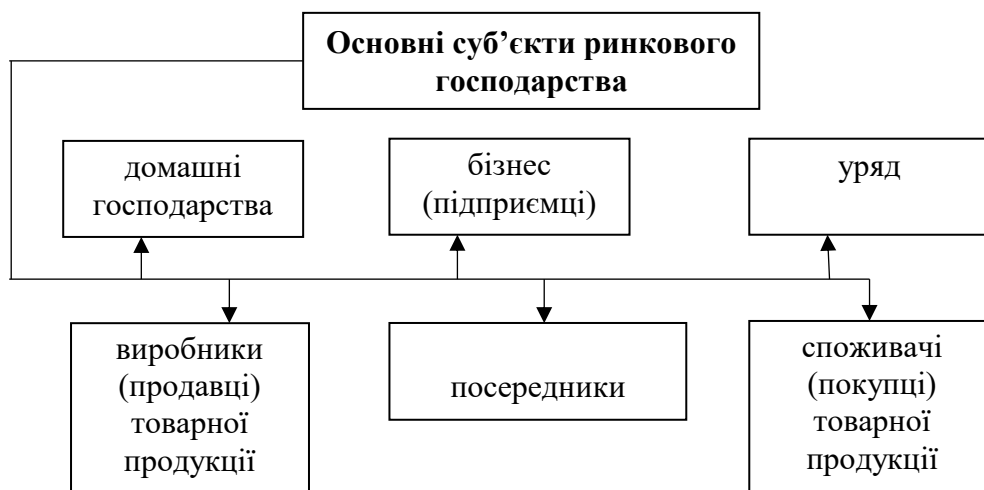
1. Сутність ринку та його функції

Ринок – одне з найбільших досягнень цивілізації

Об'єкти ринкових відносин

все те, з приводу чого виникають відносини купівлі-продажу: матеріальні і нематеріальні блага і послуги, фактори виробництва

- предмети споживання;
- послуги;
- засоби виробництва, у тому числі земля та інші природні ресурси;
- робоча сила;
- нерухомість (будівлі, споруди, житло);
- гроші, валюта;
- інформація;
- інтелектуальна власність (патенти і ліцензії);
- цінні папери

Умови існування ринку

2. Поняття попиту і пропозиції

Навіть із папуги можна зробити освіченого економіста – усе, що він має вивчити, – це лише два слова: «попит» і «пропозиція» (П. Самуельсон)

Попит (D)

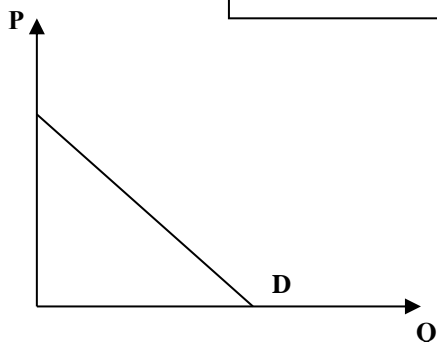
потреба, представлена на ринку і забезпечена грошима
(платоспроможна потреба)

Обсяг (величина) попиту (Q_d)
– кількість товарів чи послуг, які споживачі згодні придбати за певною ціною протягом певного періоду часу

Ціна попиту (P) –
максимальна ціна, яку покупець згоден заплатити за товари і послуги

Закон попиту: при інших рівних умовах обсяг попиту на товар підвищиться, якщо ціна буде знижуватись, і навпаки

Крива попиту

Зміна ціни зумовлює рух точки (величини попиту) вздовж кривої попиту

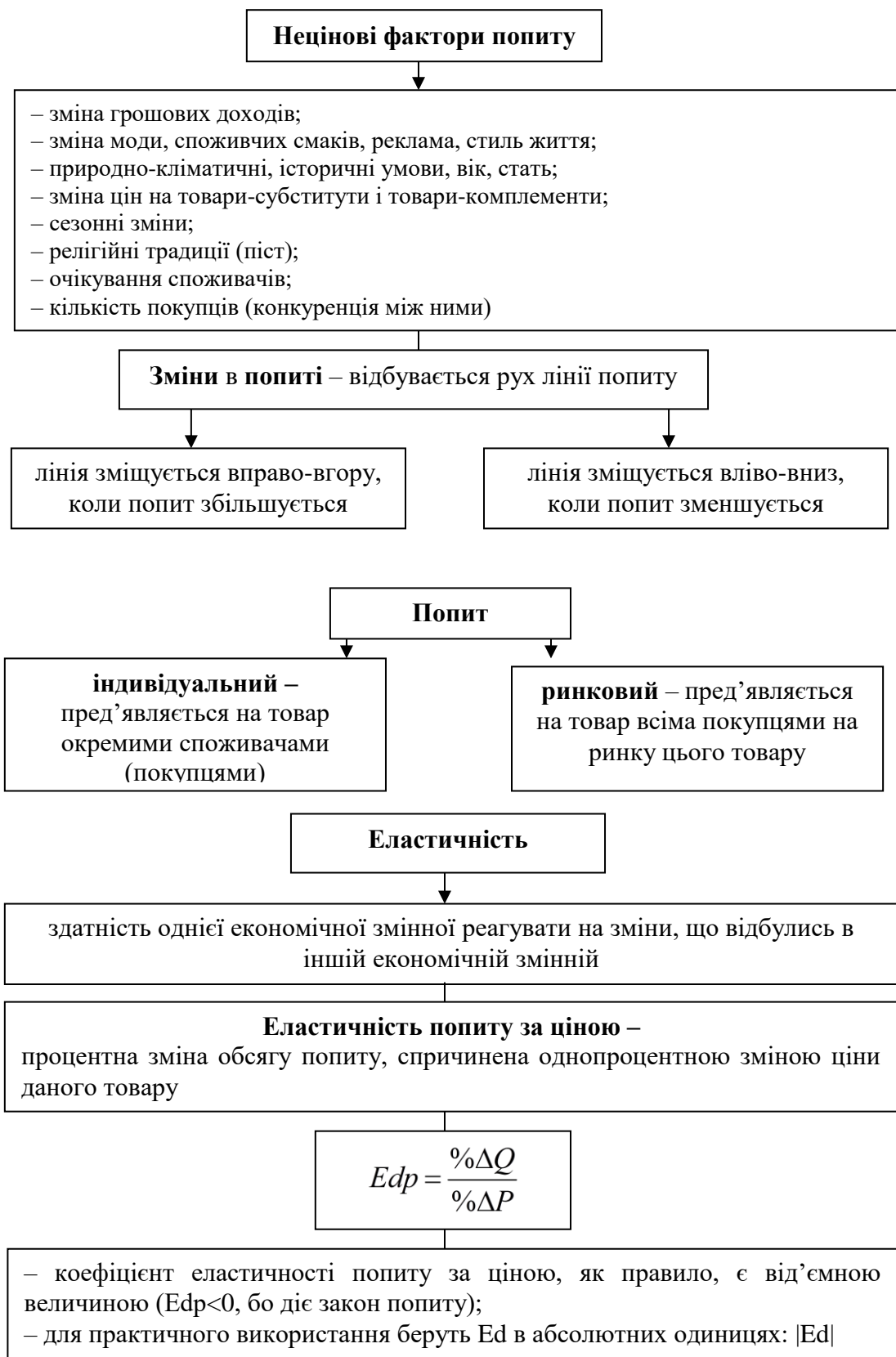
Винятки із закону попиту

Ефект Веблена

- підвищення цін на товари, які є засобом вкладення грошей (золото, коштовності, антикваріат) призводить до підвищення величини попиту на них;
- на престижні коштовні товари (хутряні вироби, одяг від відомих кутюр'є, дуже дорогі машини тощо) попит може впасти, якщо ціни на них зменшаться

Парадокс Гіффена

зростання цін на малоцінні або низькоякісні товари (товари, що мають значну частку у структурі споживання завдяки доступності – маргарин, низькоякісні цигарки, крупи, картопля тощо) призводить до підвищення величини попиту на нього

Види попиту за ціною

- еластичний попит, якщо $|Ed| > 1$;
- нееластичний попит, якщо $|Ed| < 1$;
- одинична еластичність попиту при $|Ed| = 1$;
- абсолютно еластичний попит: $|Ed| \Rightarrow \infty$;
- абсолютно нееластичний попит: $|Ed| = 0$

Пропозиція (S)

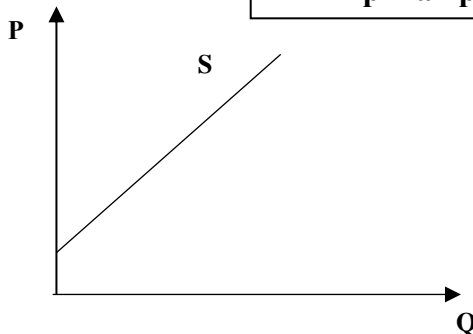
готовність виробників продати певну кількість товару чи послуги за певною ціною в певний період часу

Обсяг пропозиції (Q_s) – кількість товарів чи послуг, яку продавці готові продати за певною ціною протягом певного періоду часу

Ціна пропозиції (P) – мінімальна ціна, за якою продавці здатні продати певну кількість товарів чи послуг

Закон пропозиції: при інших рівних умовах обсяг пропозиції зростає, якщо ціна на товар зростає

Крива пропозиції

Зміна ціни зумовлює рух точки (величини пропозиції) вздовж кривої пропозиції

Нецінові фактори пропозиції

- зміна цін на ресурси (фактори виробництва);
- нові технології у виробництві;
- сезонні зміни;
- державна політика у сфері оподаткування і субсидування;
- зміна цін на інші товари;
- очікування виробників;
- кількість виробників і конкуренція між ними;
- природні, екологічні катастрофи, війни, певні політичні події

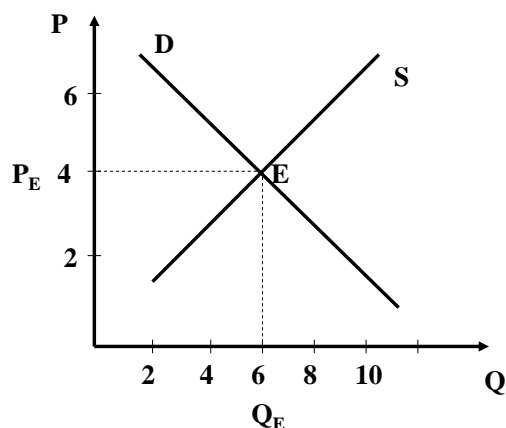
Зміна пропозиції – відбувається рух лінії пропозиції

зростання пропозиції – лінія зміщується вправо-вниз

зменшення пропозиції – лінія зміщується вліво-вгору

Рівновага ринку

Ціна ринкової рівноваги (рівноважна ціна) – P_E .
Рівноважний обсяг реалізованого (придбаного) товару – Q_E (кількість одиниць).

Рівновага – повний або частковий збіг між обсягом і структурою попиту та пропозиції

Ціна рівноваги – ціна, за якою продавці готові запропонувати певну кількість товару, а покупці готові купити цю ж саму кількість товару протягом певного часу

Лінійна функція попиту: $Q_d = a - bP$; де Q_d – обсяг попиту.

Лінійна функція пропозиції: $Q_s = c + dP$, де Q_s – обсяг пропозиції.

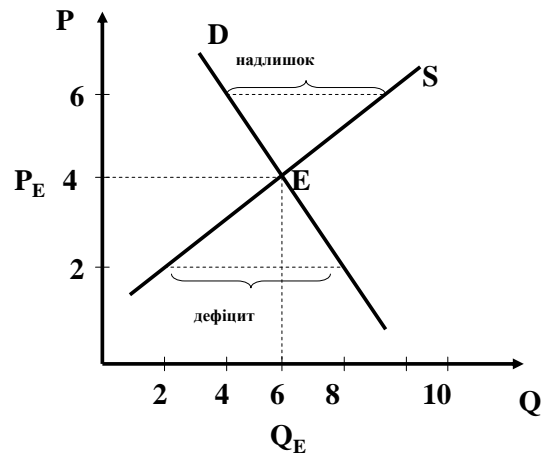
$Q_s = Q_d$ – умова рівноваги;

$$a - bP = c + dP,$$

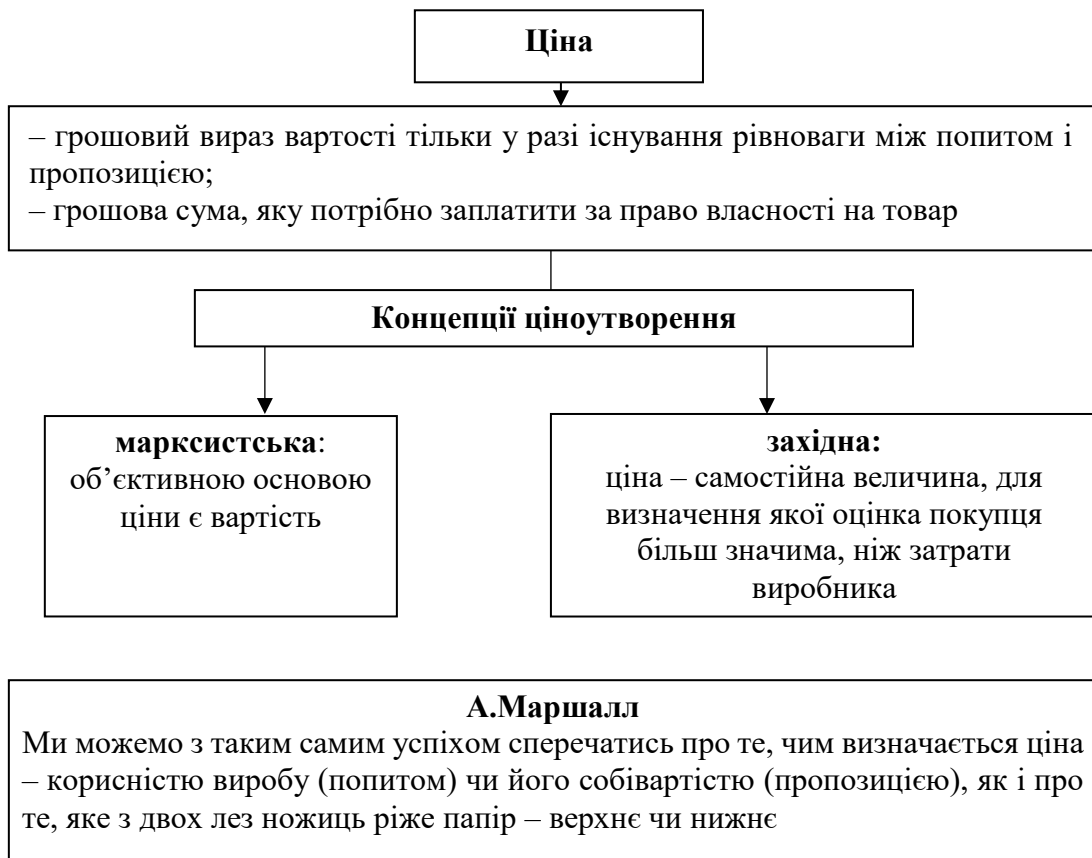
де a, d – додатні параметри, b – від'ємний параметр, c – довільний фіксований параметр

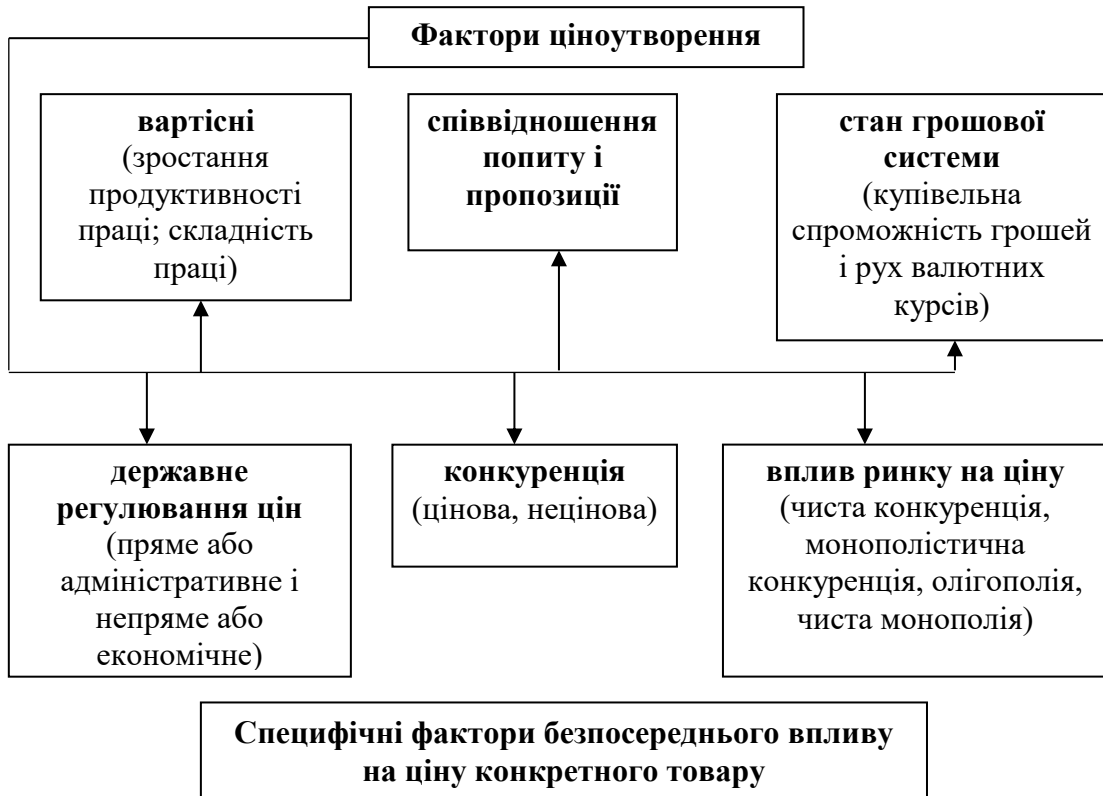
Кон'юнктура ринку – співвідношення попиту і пропозиції

Надлишок і дефіцит на ринку

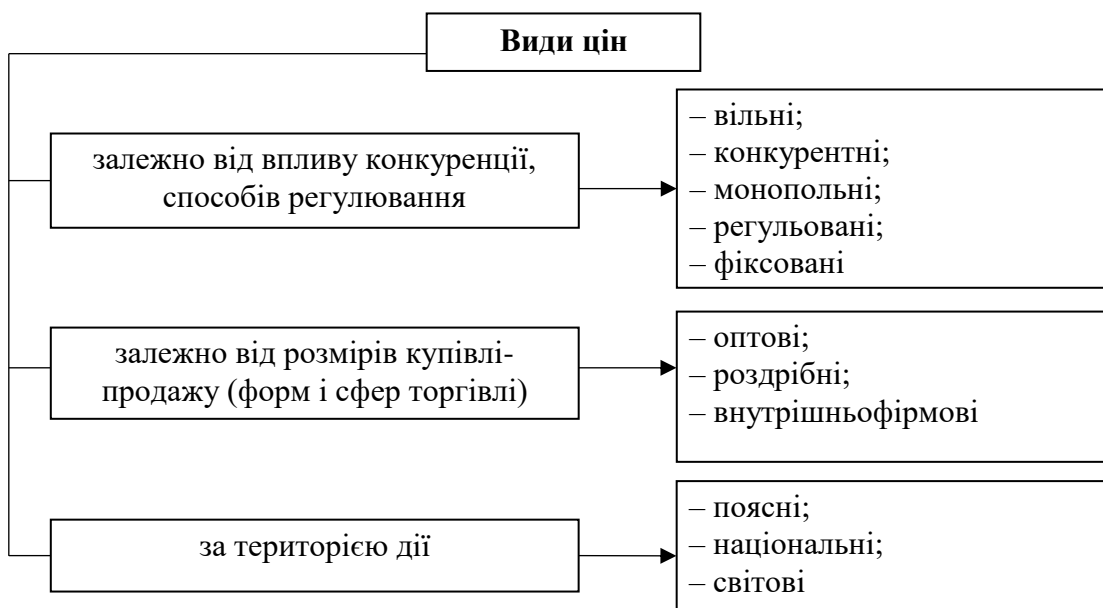

3. Суть, фактори і види цін

- споживні властивості товару (корисність, якість);
- характер взаємовідносин між покупцем і продавцем;
- об'єм поставки;
- умови поставки та платежу (платіж здійснюється попередньо, одразу чи пізніше);
- франкування цін – в залежності від місця продажу,
- психологічний фактор (відома товарна марка – надбавка на ціну);
- ціни конкурентів

Ціни різного призначення

- **пільгові ціни**, де використовують різні знижки:
 - за оперативну своєчасну оплату куплених товарів;
 - за кількість купленого товару;
 - за серійність;
 - дилерські знижки;
 - для привілейованих категорій покупців, у замовленнях яких зацікавлені продавці;
 - сезонні;
 - за повернення раніше куплених товарів;
 - для стимулювання збуту (товарообмінне зарахування, тобто зменшення ціни нового товару при здаванні старого);
- ціни аукціонів, торгів;
- преїскурантні (фіксуються у спеціальних довідниках, встановлюються виробником);
- біржові;
- договірні (за домовленістю);
- ціни фактичних угод (за якими куплені товари)

Цінова дискримінація

одночасний продаж однорідних товарів різним категоріям покупців за неоднаковими цінами

Причини цінової дискримінації

- купівельна спроможність споживачів;
- зменшення попиту споживачів

Види цінової дискримінації

- просторова (продаж у місті та селі, місця в театрі);
- часова (ціни на денні та вечірні сеанси, телефонні тарифи);
- за доходами споживачів (послуги для багатих і бідних);
- за обсягом споживання блага (мінімально необхідна кількість та надлишок);
- за соціальним статусом споживача (проїзні квитки)

4. Суть і види конкуренції

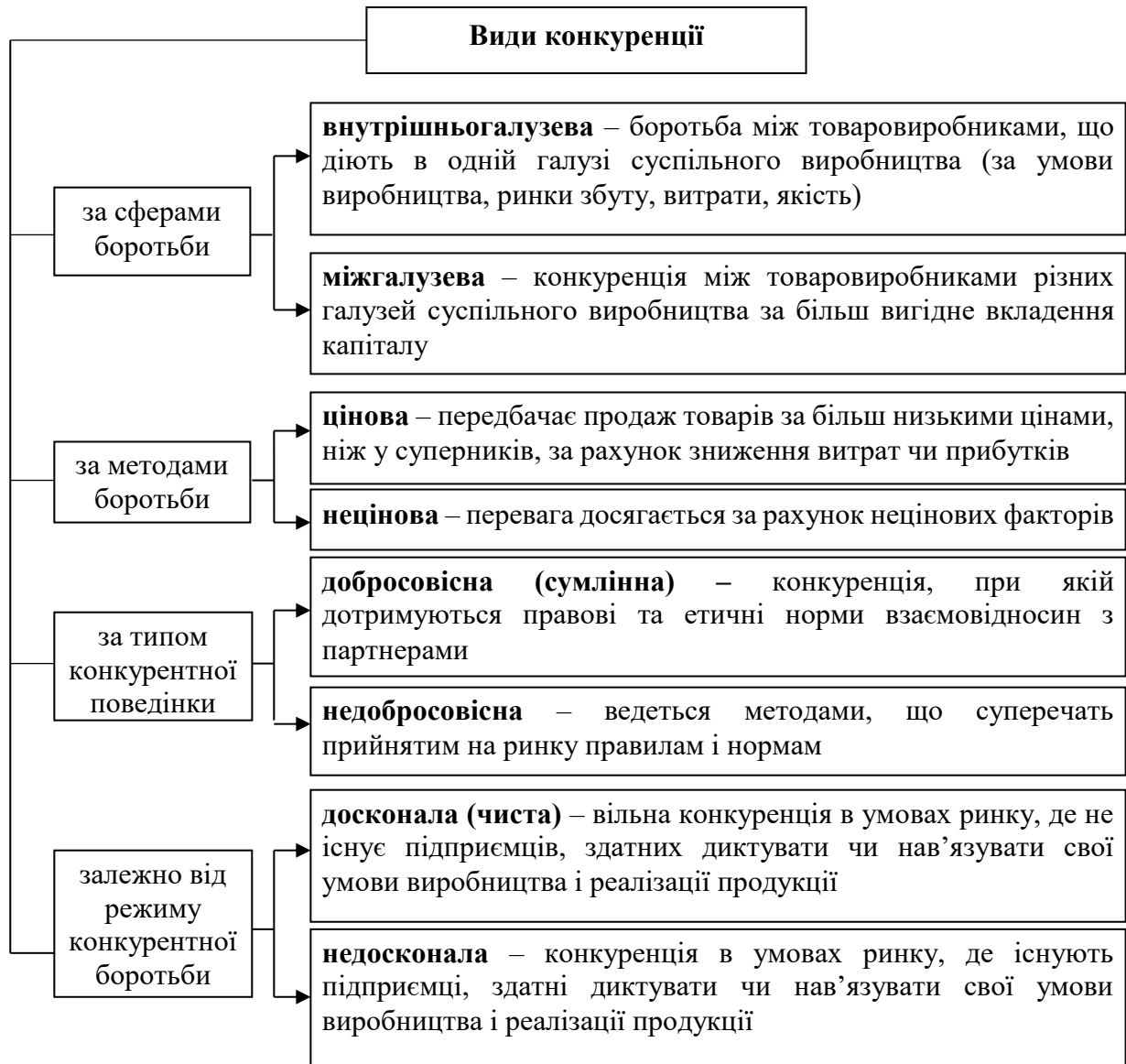
Принцип «прихованої руки» А.Сміта

Кожен індивід, вкладаючи свій капітал з метою одержання максимального прибутку, переслідує власний інтерес, але при цьому «прихована рука» вказує напрямом на досягнення спільного блага

Конкуренція «зіткнення»

– змагання, боротьба, суперництво між економічними суб'єктами за досягнення кращих умов доступу до обмежених ресурсів суспільства (за джерела сировини), вигідні умови вкладення капіталу, ринки збуту товарів із метою здобуття вищих доходів, прибутків, інших вигод

Види конкуренції

Конкуренція	Внутрішньогалузева	Міжгалузева
суб'єкти	підприємства однієї галузі	підприємства різних галузей
об'єкти та мета	кращі умови виробництва і збуту продукції	сфера найбільш прибуткового вкладення капіталу
передумови	відмінності індивідуальної вартості і збуту	різні норми прибутку в різних галузях
результат	ринкова ціна на однорідні товари, банкрутство неефективних підприємств	середня норма прибутку і пропорційність економіки

Цінова конкуренція

- використовується, щоб витіснити з ринку слабших суперників або проникнути на вже освоєний ринок;
- шляхи цінової конкуренції:
 - зниження цін;
 - локальні зміни цін;
 - сезонний розпродаж;
 - надання більшого обсягу послуг за діючими цінами;
 - подовження термінів споживчого кредиту

Методи нецінової конкуренції

- більш висока якість;
- краща система продажу (допродажне обслуговування) (додаткові гарантії, доставка додому, скорочення часу, регулярність, ритмічність поставок);
- післяпродажне обслуговування покупця (створення сервісних центрів);
- реклама;
- надійність продукції;
- продуктивність технічних засобів;
- більший термін служби товарів;
- екологічно чисті продукти;
- оформлення продукту;
- оригінальна упаковка;
- кредит для покупців;
- акції, лотереї, конкурси

Методи добросовісної конкуренції

- зниження цін («війна цін»);
- підвищення якості продукції;
- розвиток до- й після продажного обслуговування;
- створення нових товарів і послуг з використанням досягнень НТР тощо

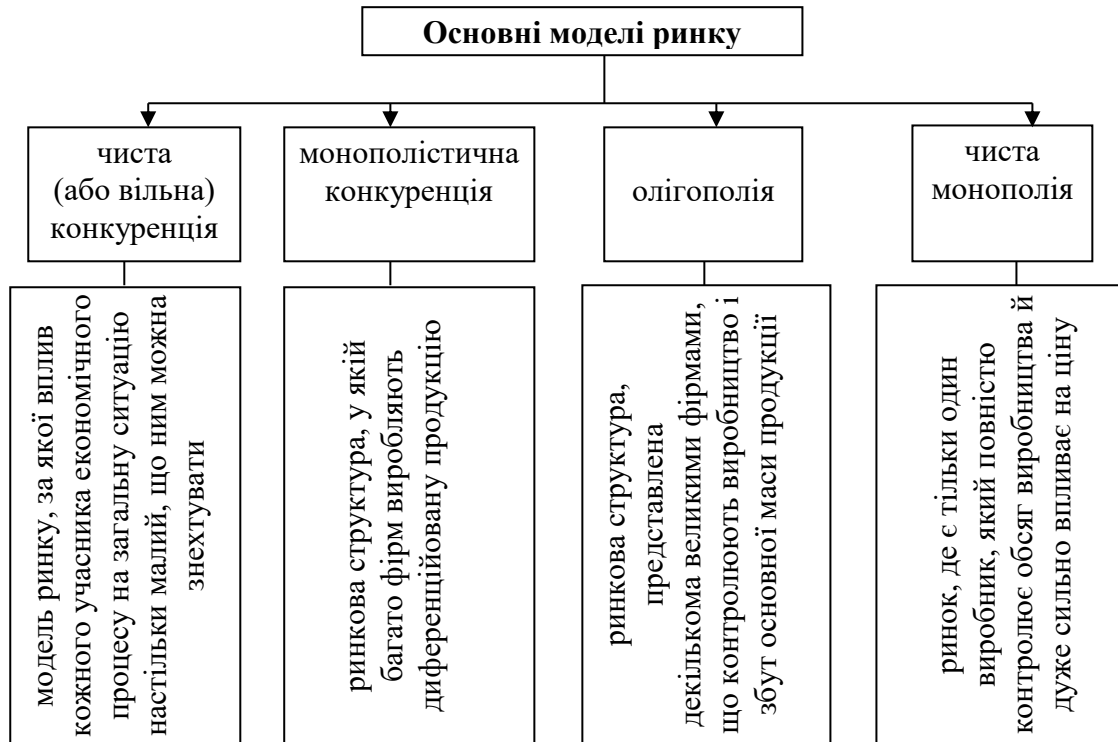
Методи недобросовісної конкуренції

- продаж за цінами, нижчими собівартості (демпінговими);
- контроль за діяльністю суперника з метою припинення діяльності;
- неправдиві інформація і реклама (дезінформація з боку виробника споживачів (покупців) і господарських суб'єктів про товари і послуги (неправильні відомості про споживчі властивості товару);
- недобросовісне копіювання продукції конкурента (промислове шпигунство);
- використання товарного знака, фірмового найменування або маркування товару без дозволу господарюючих суб'єктів, на ім'я яких вони зареєстровані;
- тиск на постачальників ресурсів і банки, щоб відмовились від постачання ресурсів і надання кредитів;
- підкуп працівників і шантаж;
- застосування диверсій проти конкурента;
- запрошення на роботу спеціалістів-працівників конкурента;
- впровадження «потрібних» осіб у структуру фірми конкурента;
- підслуховування розмов, викрадення креслень, зразків, документів;
- збирання інформації від джерел у державних структурах, зарубіжних філій і від спільних постачальників;
- підкуп чиновників, впровадження своєї людини в державні органи, які регулюють діяльність монополій, з метою отримання необхідної інформації про конкурентів;
- махінації з діловою звітністю, валютні махінації

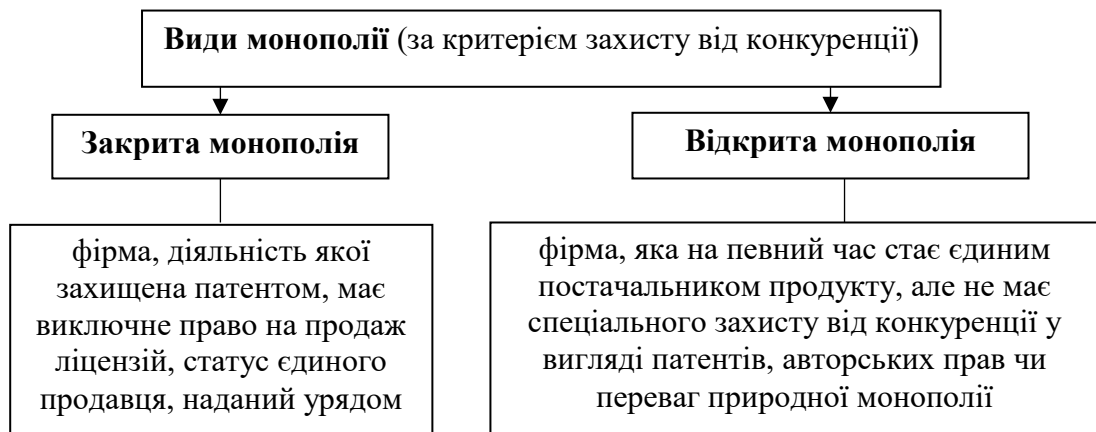
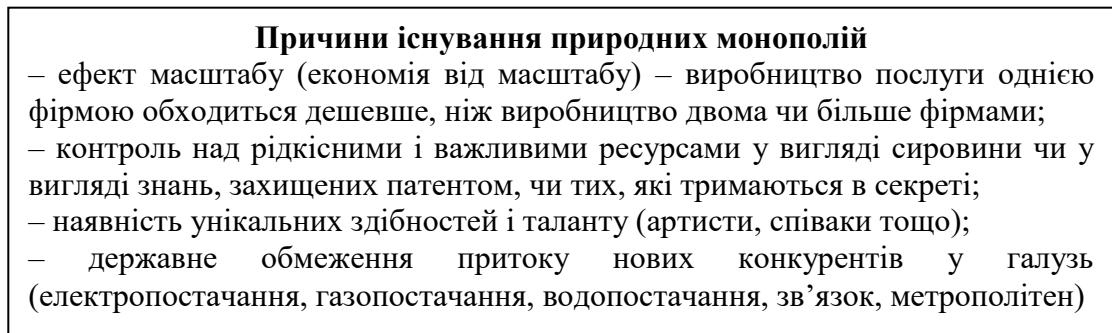
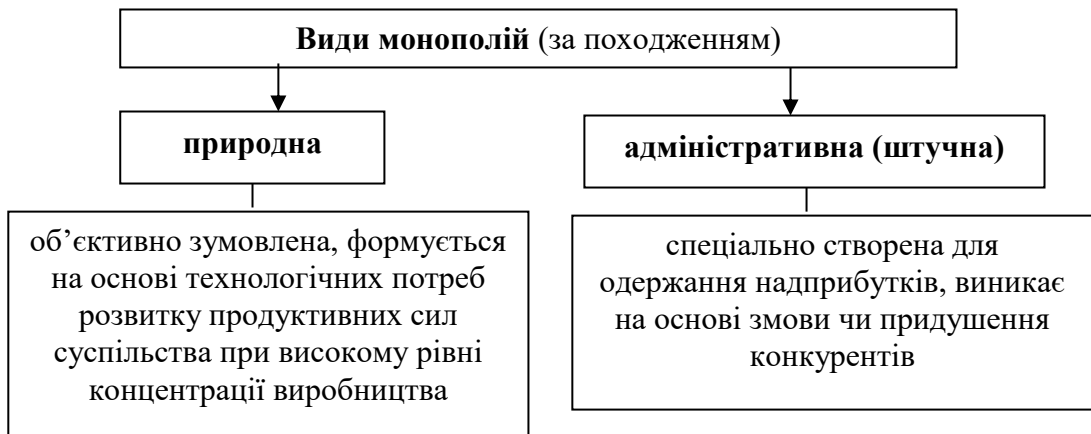
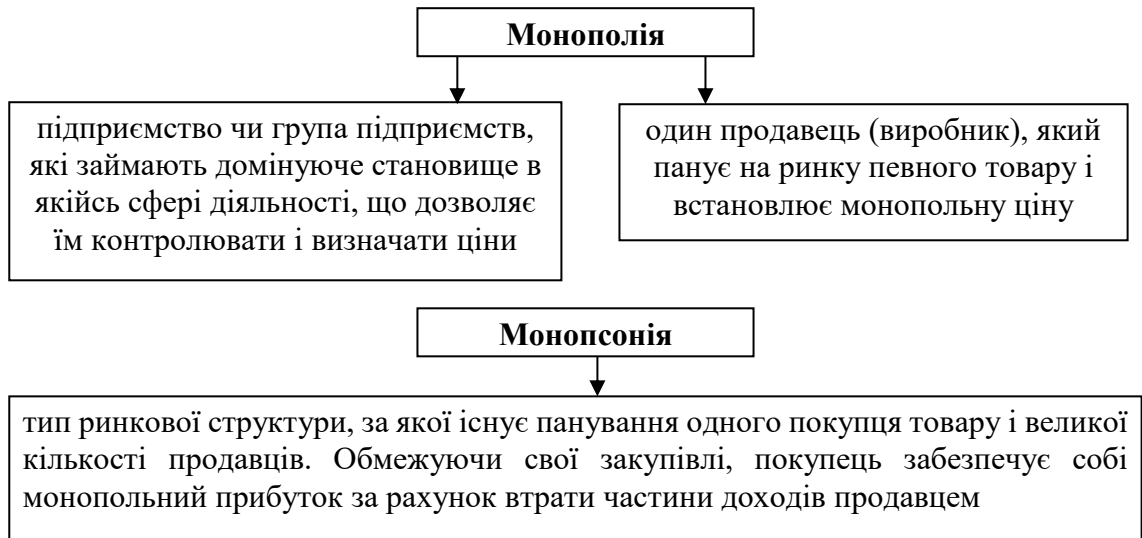
5. Основні моделі ринку

Критерії виділення моделей ринку

- кількість і розміри фірм;
- характер продукції;
- контроль над цінами;
- умови входу і виходу з ринку;
- доступ до інформації

Критерії виділення моделей ринку	Чиста конкуренція	Монополістична на конкуренція	Олігополія	Чиста монополія
кількість і розміри фірм	багато невеликих фірм	відносно велике число малих і середніх підприємств	декілька великих фірм	одна фірма великого розміру
характер продукції	однорідна	різнорідна	однорідна, різнорідна	унікальна, немає замінників
контроль над ціною	відсутній	обмежений	високий	повний контроль за відсутності державного регулювання
умови входу і виходу з ринку	вільні	відносно легкі	обмежені (бар'єри)	суттєві перешкоди (бар'єри)
доступ до інформації	рівний	деякі труднощі	труднощі	немає
вид конкуренції	цінова	цінова, нецінова	нецінова	немає
сфера функціонування	ринок сільсько-господарської продукції, фондовий, валютний ринки	легка, харчова промисловість, роздрібна торгівля	алюміній, цемент, сталь, електропобудова техніка, автомобілі, тютюн	кольорова металургія, місцеві підприємства комунальних послуг, метрополітен

Диверсифікація — проникнення великих фірм у галузі, що не мають прямого виробничого зв'язку з основною галуззю їх діяльності

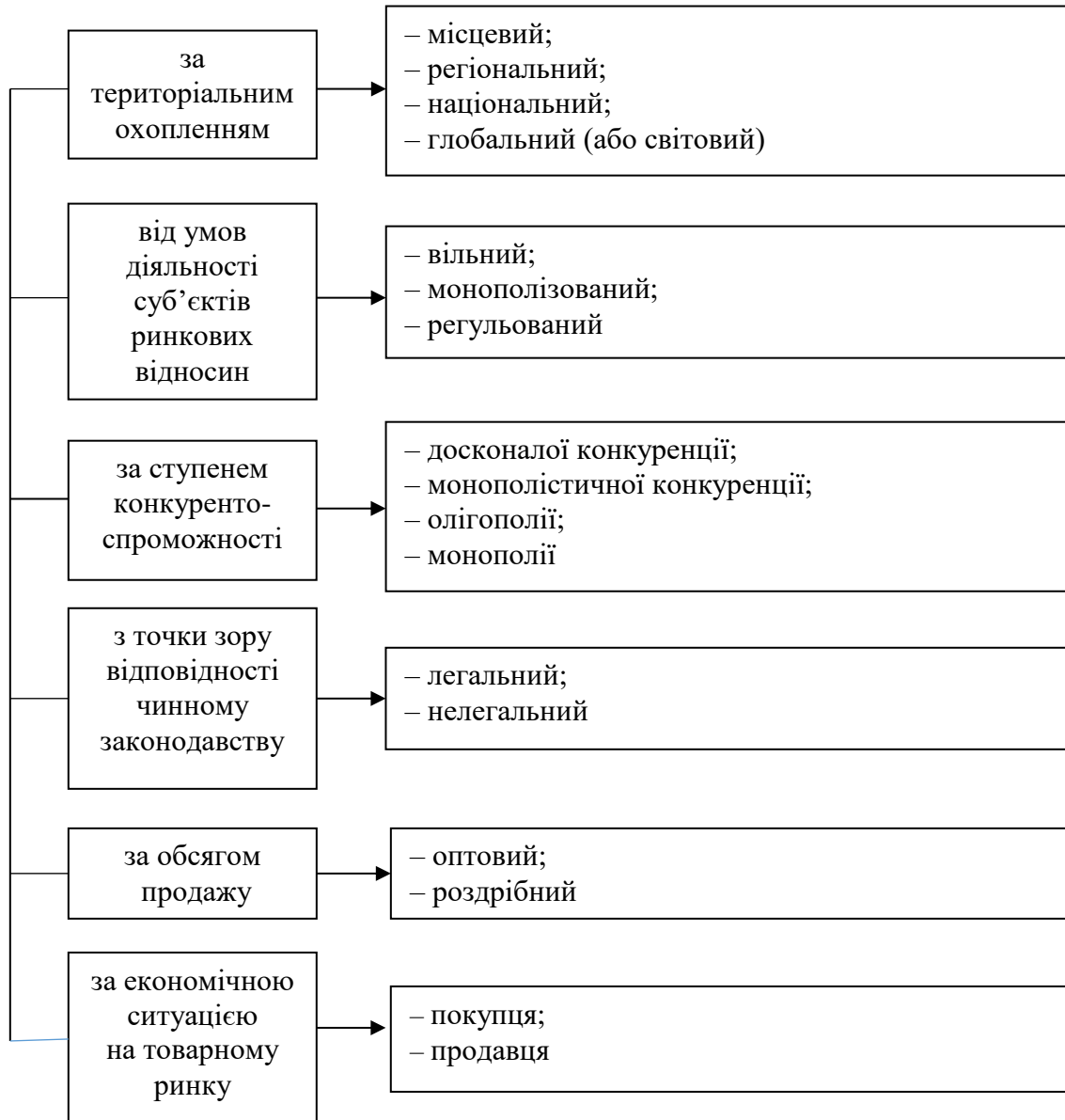
Мотиви, які спонукають монополію до диверсифікації:

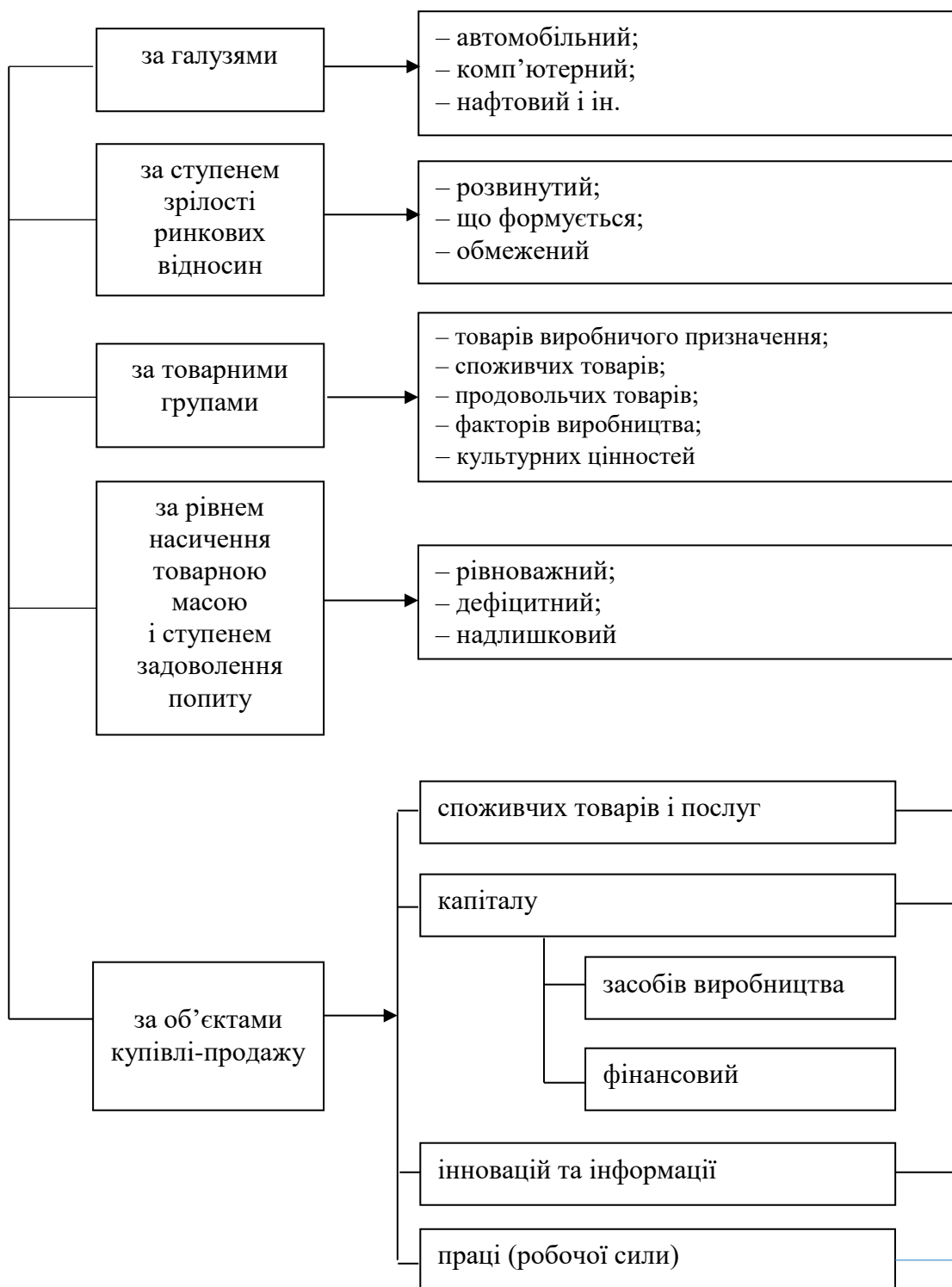
- прагнення пом'якшити проблему реалізації продукції, послабити залежність від кон'юнктури ринку у зв'язку з падінням попиту на той чи інший вид продукції;
- прагнення пом'якшити наслідки економічних криз

Тема 4. Структура ринку

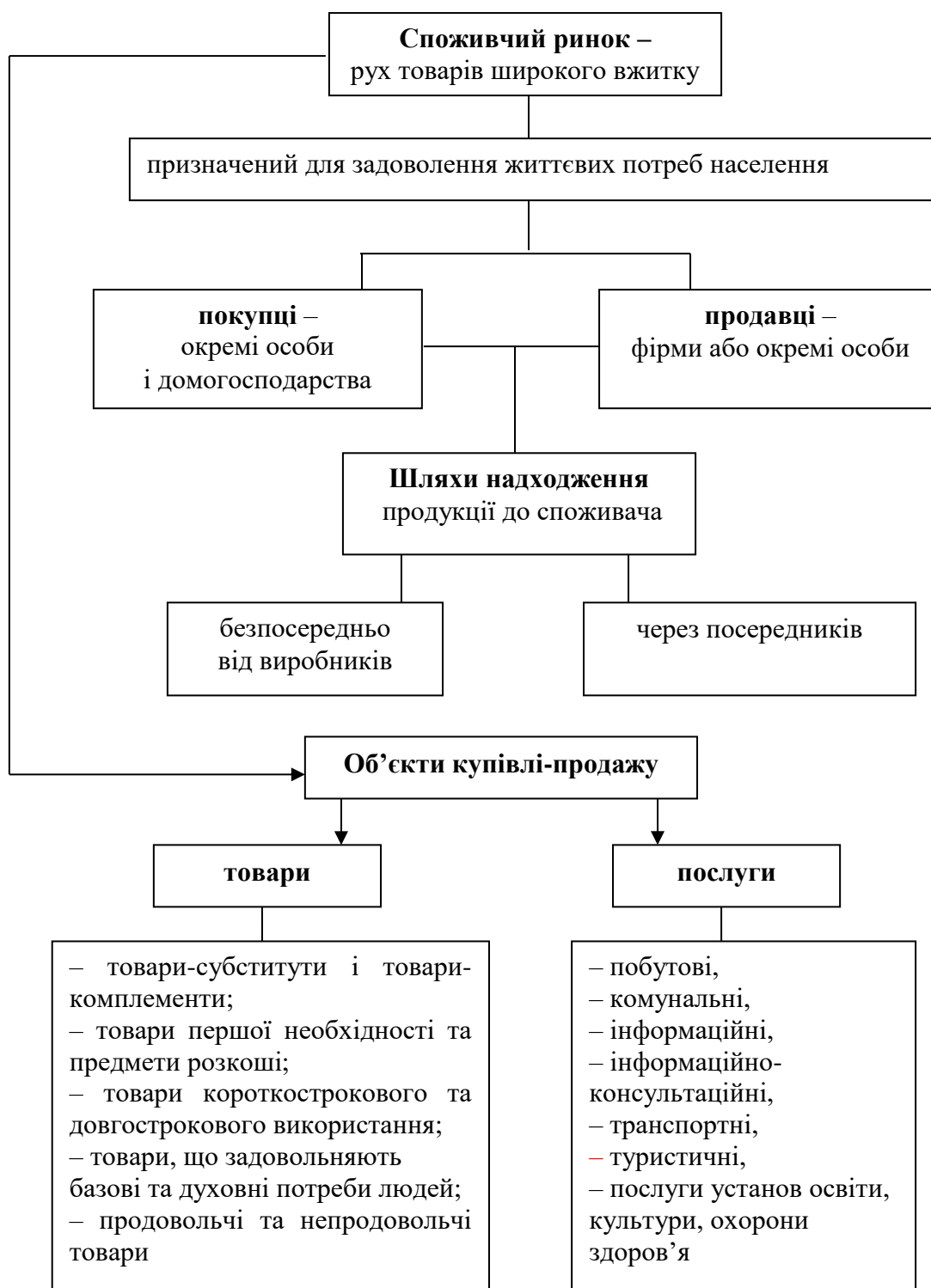
1. Класифікація ринків.
2. Ринок споживчих товарів і послуг.
3. Ринок капіталу. Цінні папери і кредит.
4. Ринок інновацій та інформації.
5. Ринок робочої сили. Причини та форми безробіття.

1. Класифікація ринків

2. Ринок споживчих товарів і послуг

Ринок споживчих товарів – базовий вид ринку

- переважну частку загальнонаціонального економічного обороту складають споживчі товари;
- складається з ринків величезної кількості різноманітних товарів;
- решта видів ринку так чи інакше обслуговують ринки споживчих благ;
- порівняно з іншими типами ринку має найменше специфічних особливостей

Особливості функціонування ринків послуг порівняно з ринком товарів

- темпи зростання обсягу послуг перевищують темпи зростання обсягу товарів;
- ринок окремої послуги має специфічну інфраструктуру (властиві тільки їй установи та організації);
- переважна частина ринків послуг є економічним середовищем пропозиції суспільних послуг, де споживання є спільним і громадським

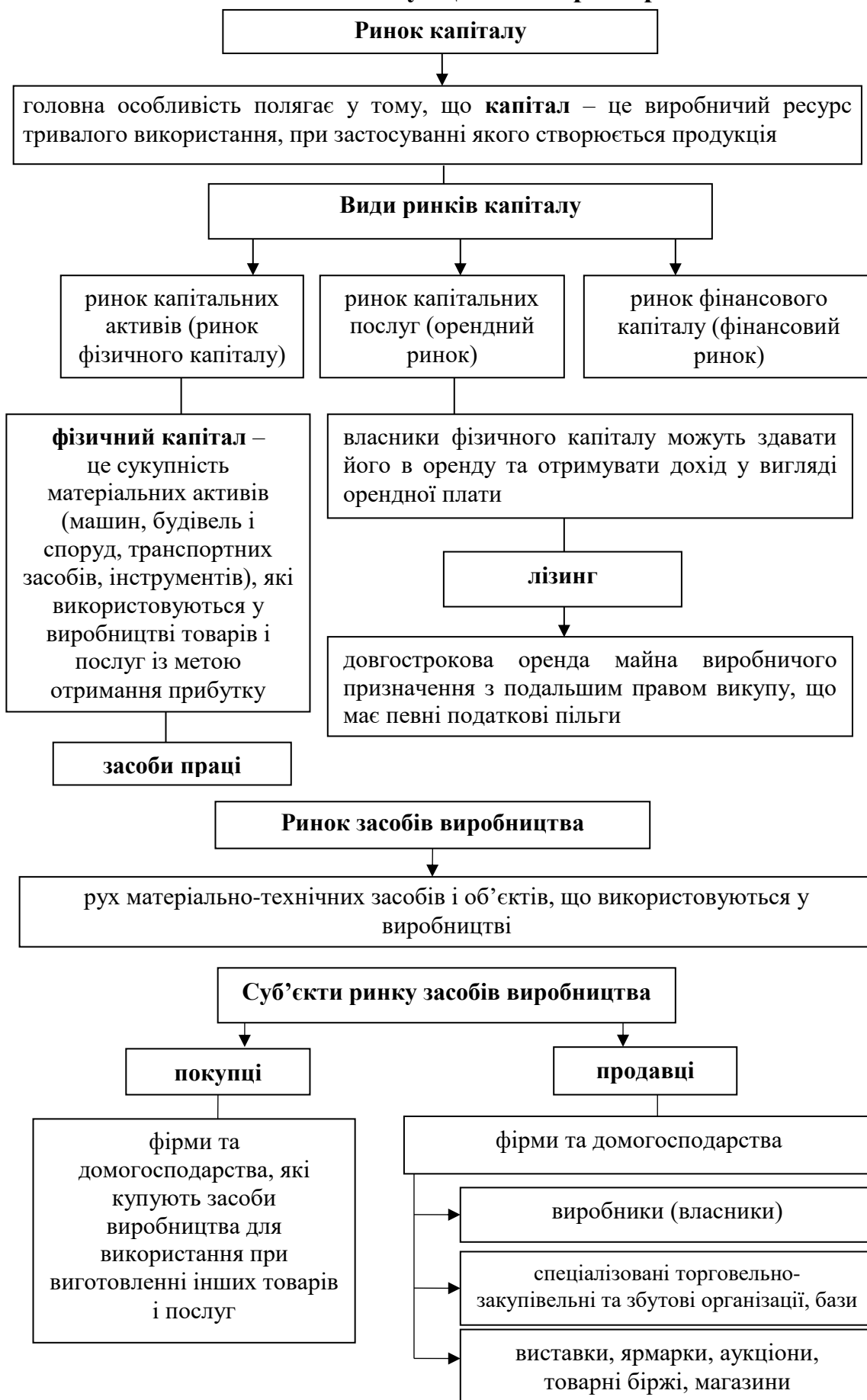
Характерні риси споживчого ринку товарів і послуг

- попит – природний; гнучкий, у більшій мірі залежить від коливання цін, еластичний;
- існує велика кількість покупців і продавців;
- спосіб доведення продукції до споживача – оптові і роздрібні торговці

Закономірності формування попиту на ринку споживчих товарів

- разом зі зростанням доходів споживачів зростає загальний обсяг купівлі споживчих товарів (**закономірність споживання Енгеля**);
- при зростанні доходів споживачів темпи зростання купівлі продовольчих товарів поступаються темпам зростання купівлі непродовольчих товарів (**перший закон Енгеля**);
- купівля предметів розкоші робиться лише при високому доході, який перевищує задоволення основних потреб (**другий закон Енгеля**);
- питома вага витрат на одяг і взуття не зазнає значних змін при усіх рівнях доходів домогосподарства;
- із зростанням доходів споживача підвищується частка витрат на предмети тривалого використання;
- із зростанням ціни на один із замінюючих товарів зростає величина попиту на інший, і навпаки;
- із зростанням ціни на один із доповнюючих товарів спадає величина попиту на інший, і навпаки

3. Ринок капіталу. Цінні папери і кредит

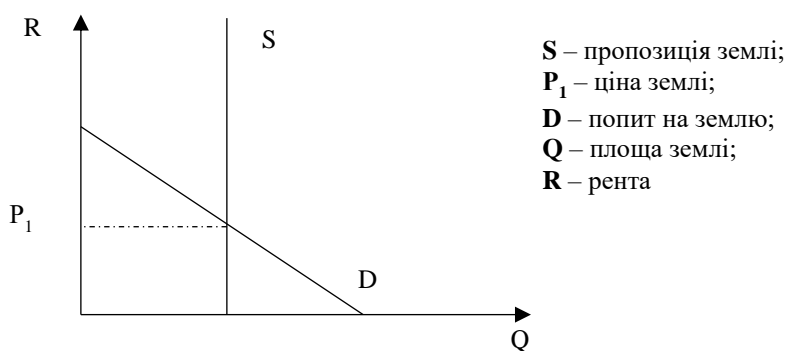

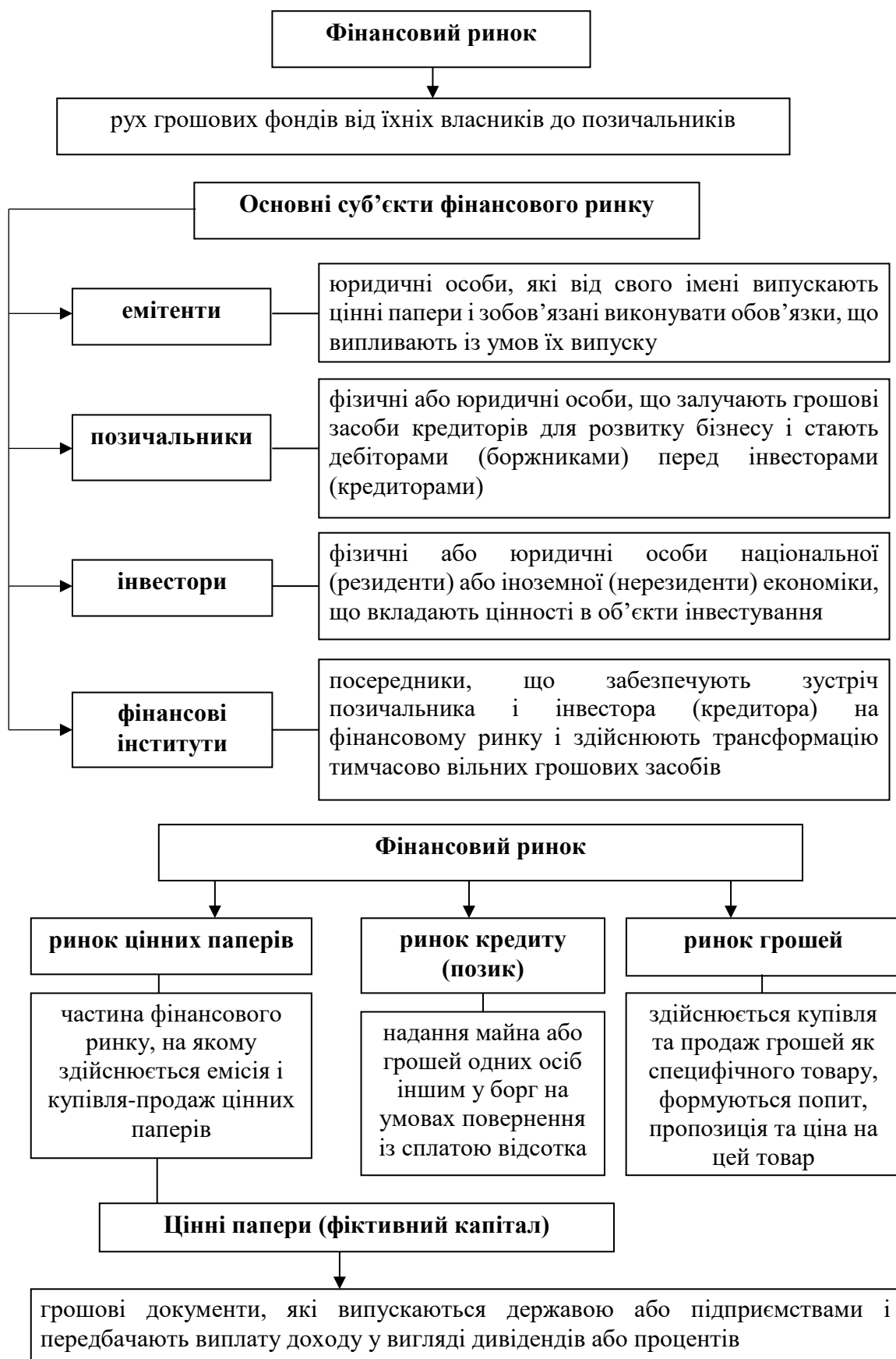
Характерні риси ринку засобів виробництва

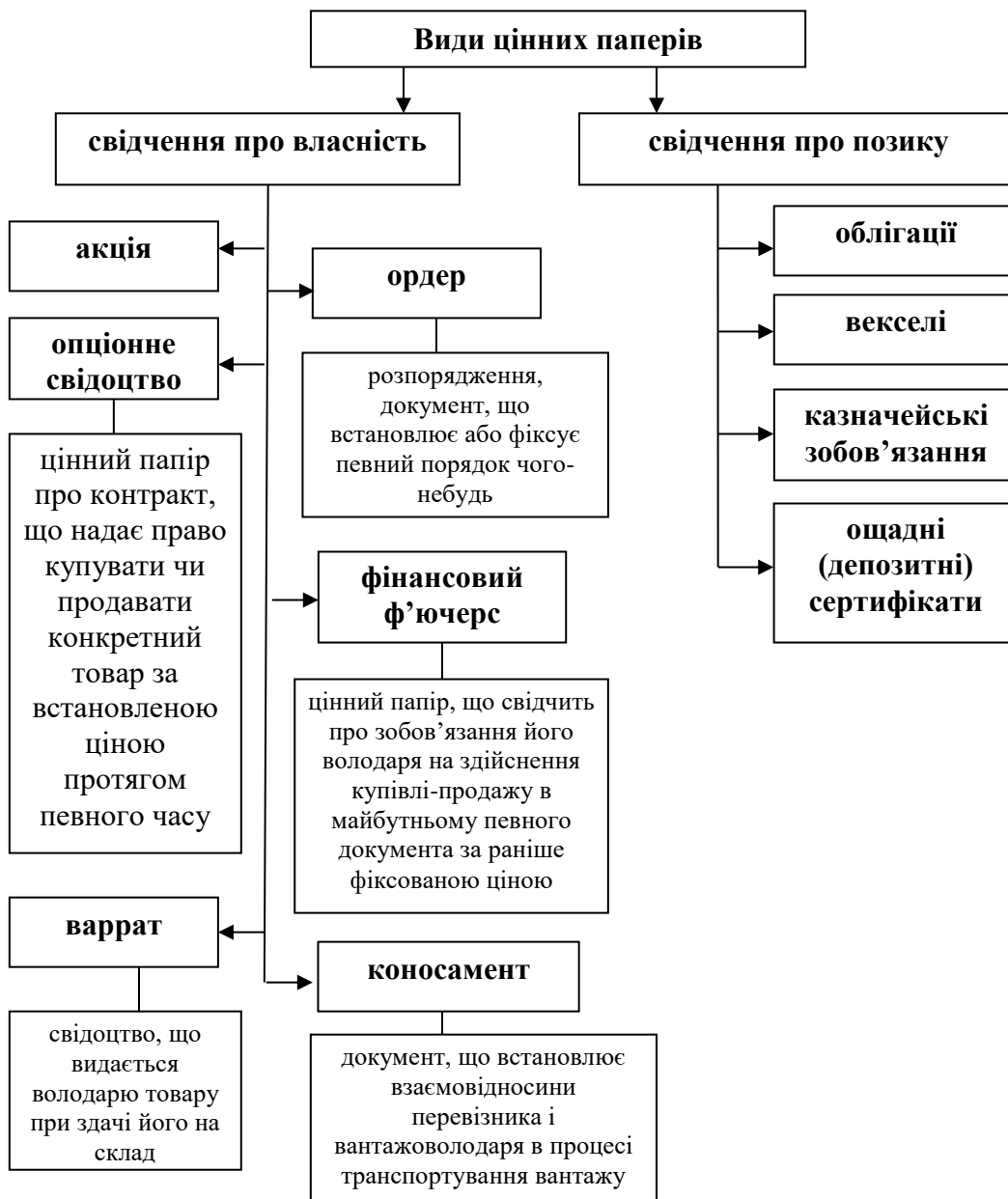
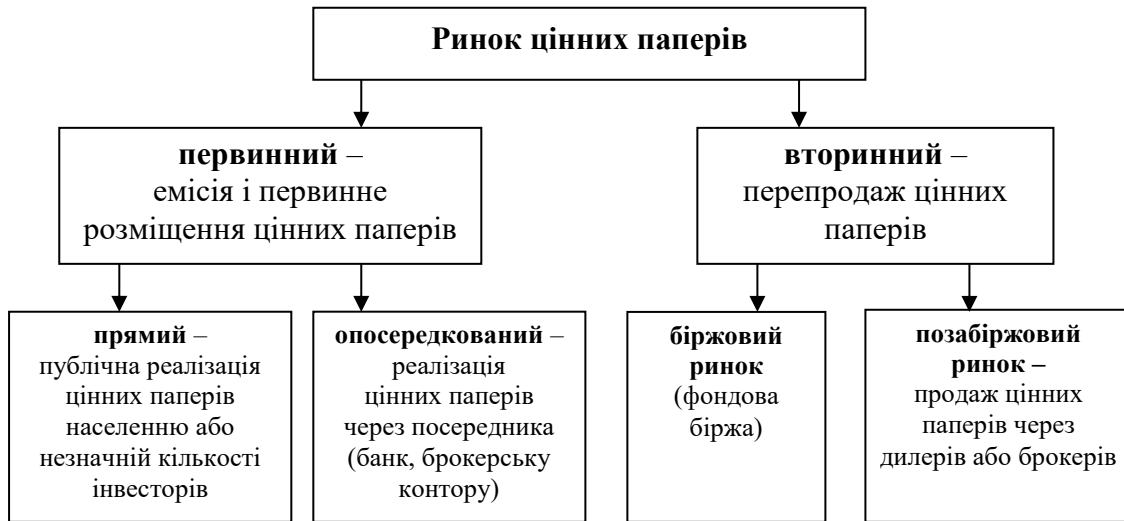
- попит на засоби виробництва залежить від попиту на кінцеві товари і послуги і є похідним попитом;
- попит на засоби виробництва нееластичний; ціна на засоби виробництва не повинна змінюватись різко;
- більша концентрація в порівнянні з ринком споживчих товарів; покупці і продавці добре відомі і проінформовані, їх не так багато;
- велика вартість і фізичний обсяг ринку засобів виробництва;
- багатоваріантність способів доведення продукції до споживача (дистриб'ютори, дилери, брокери)

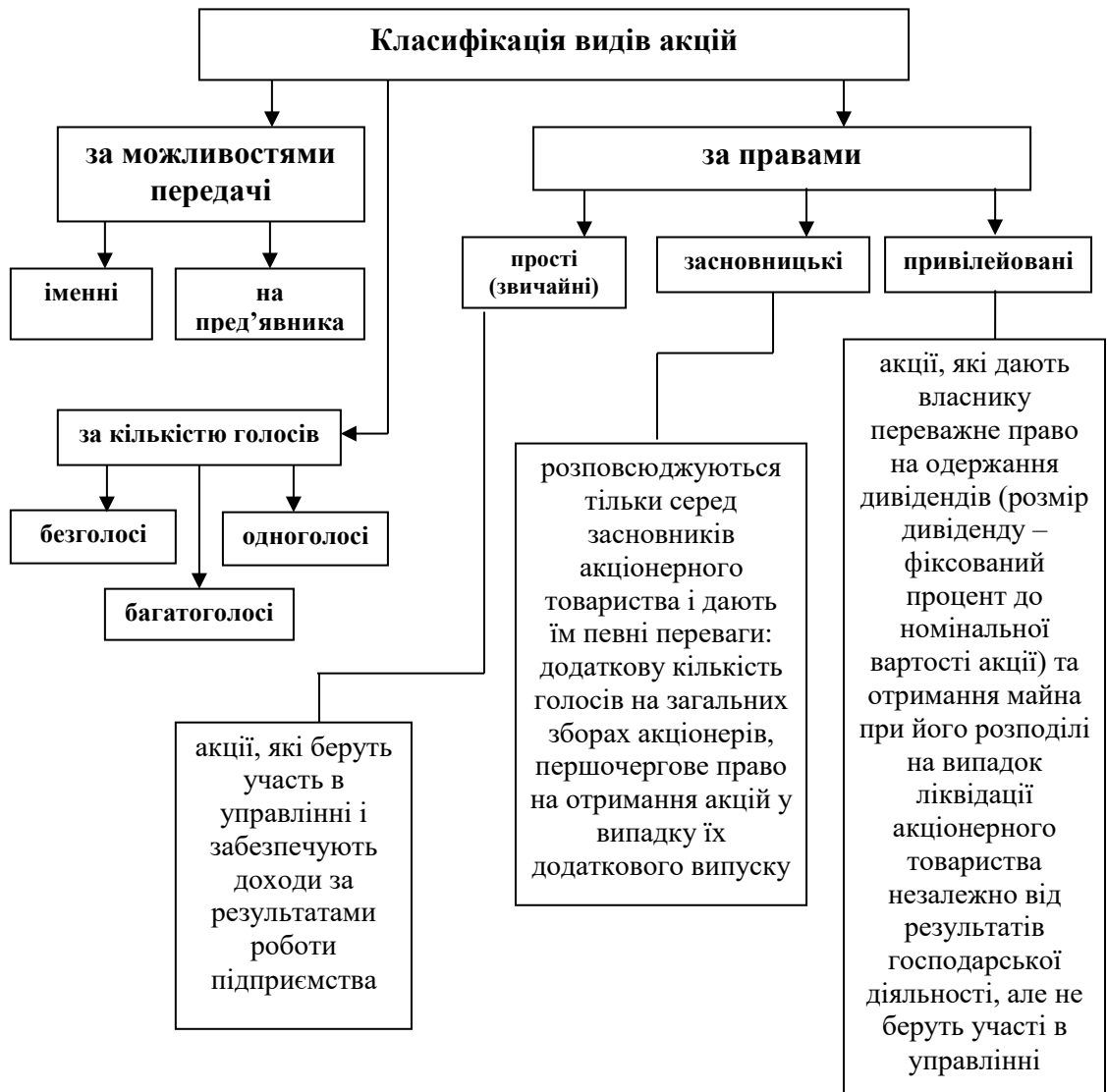
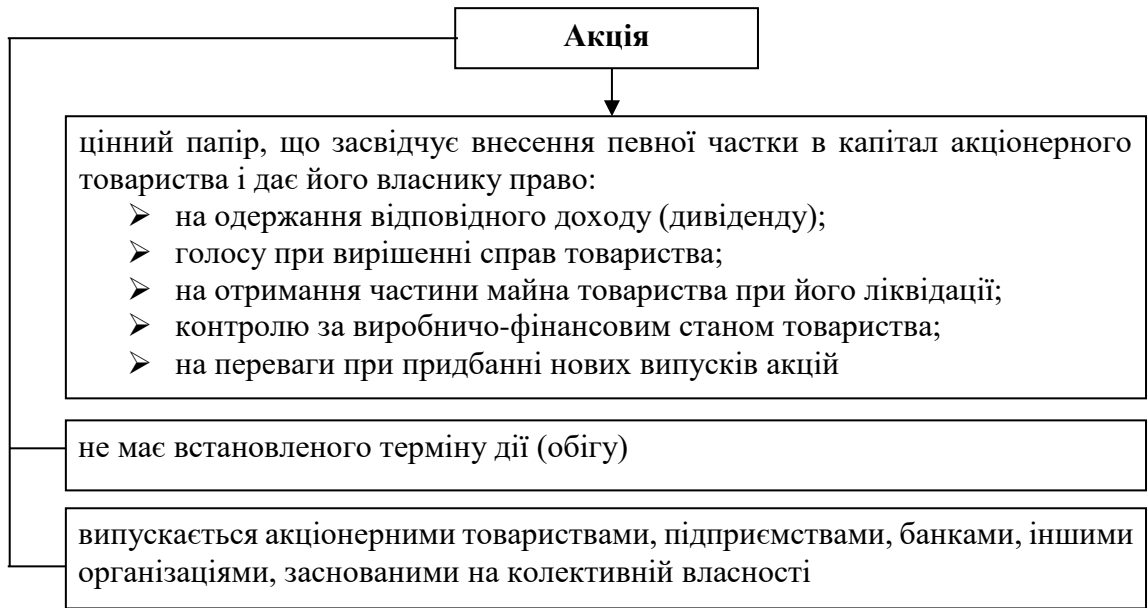
Ринковий механізм формування ціни землі

Придивіться до того, як народ використовує свої землі, й ви зможете прийти до найточніших прогнозів відносно майбутнього цього народу (Ернст Фрідріх Шумахер)

Золота акція

- пакет акцій, що зберігається у державному органі, який відає державним підприємством, що приватизується і перетворюється в акціонерне товариство;
- надає її власнику право «вето» при прийнятті зборами акціонерів рішень про:
 - внесення змін і доповнень до статуту акціонерного товариства, його реорганізацію і ліквідацію;
 - участь в інших об'єднаннях;
 - передачу майна під заставу або в оренду, продаж майна

Номинальна вартість акції – грошова сума, позначена на ній

Курс акції – ціна, за якою акція продається на ринку цінних паперів

$$Ka = \frac{D}{i} \cdot 100\%$$

де D – дивіденд (дохід акціонера), i – позичковий процент

Облігація

цінний папір, який випускається на певний термін із виплатою фіксованого процента чи виграшу

Види облігацій

внутрішніх державних
і місцевих позик

підприємств

зовнішніх позик

іменні

процентні

довгострокові

на пред'явника

безпроцентні (цільові)

короткострокові

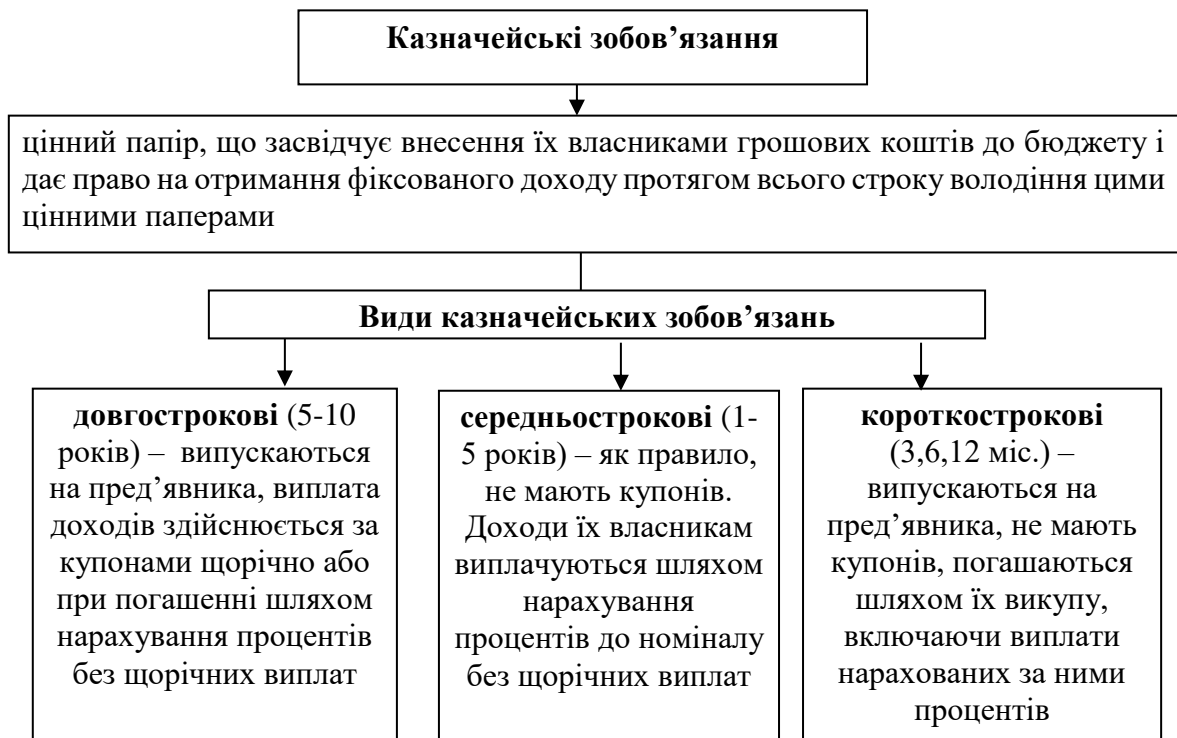
Облігації не дають власнику права на участь в управлінні справами підприємств, які випустили їх в обіг.

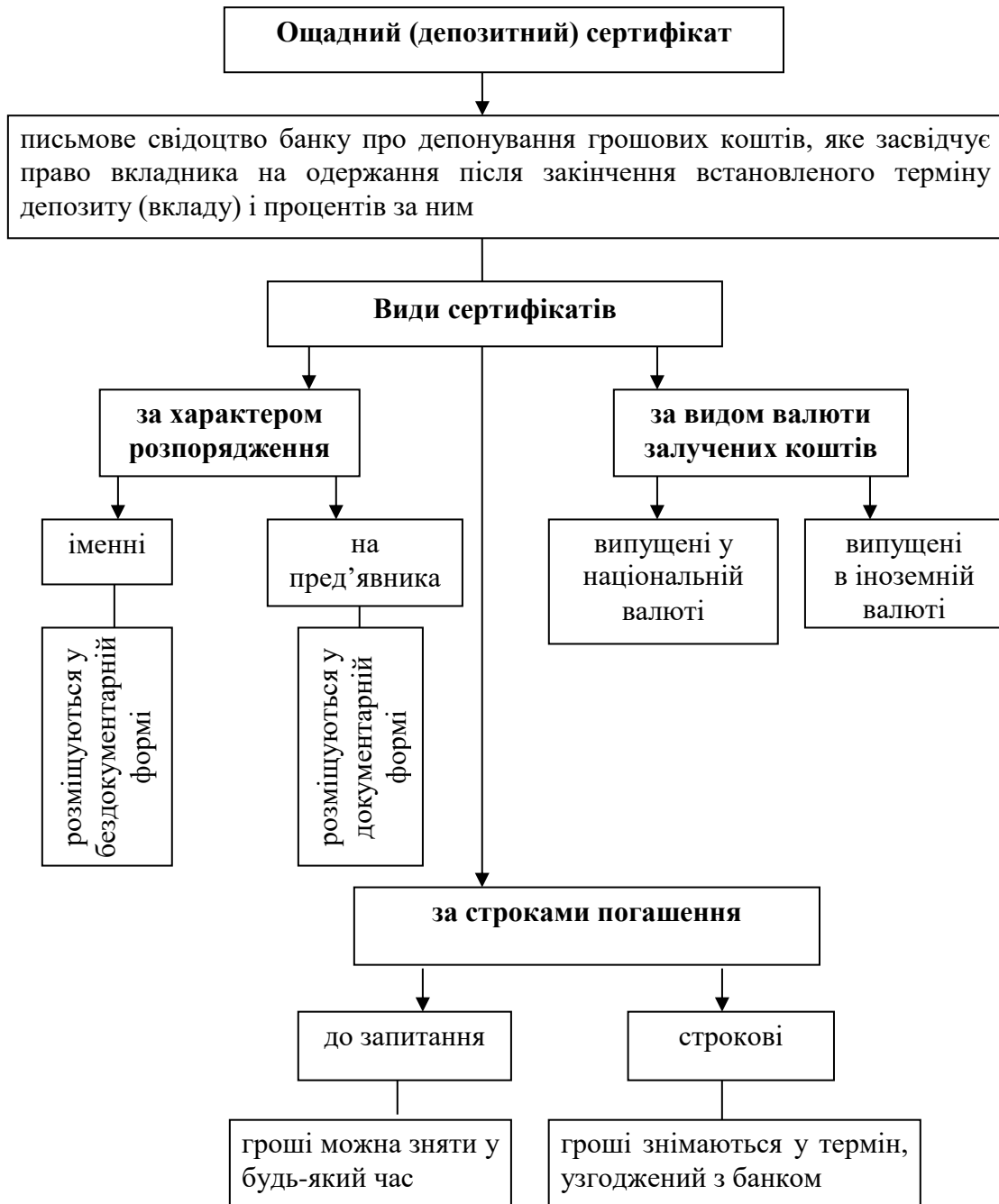
Номинальна вартість облігації – грошова сума, позначена на ній.

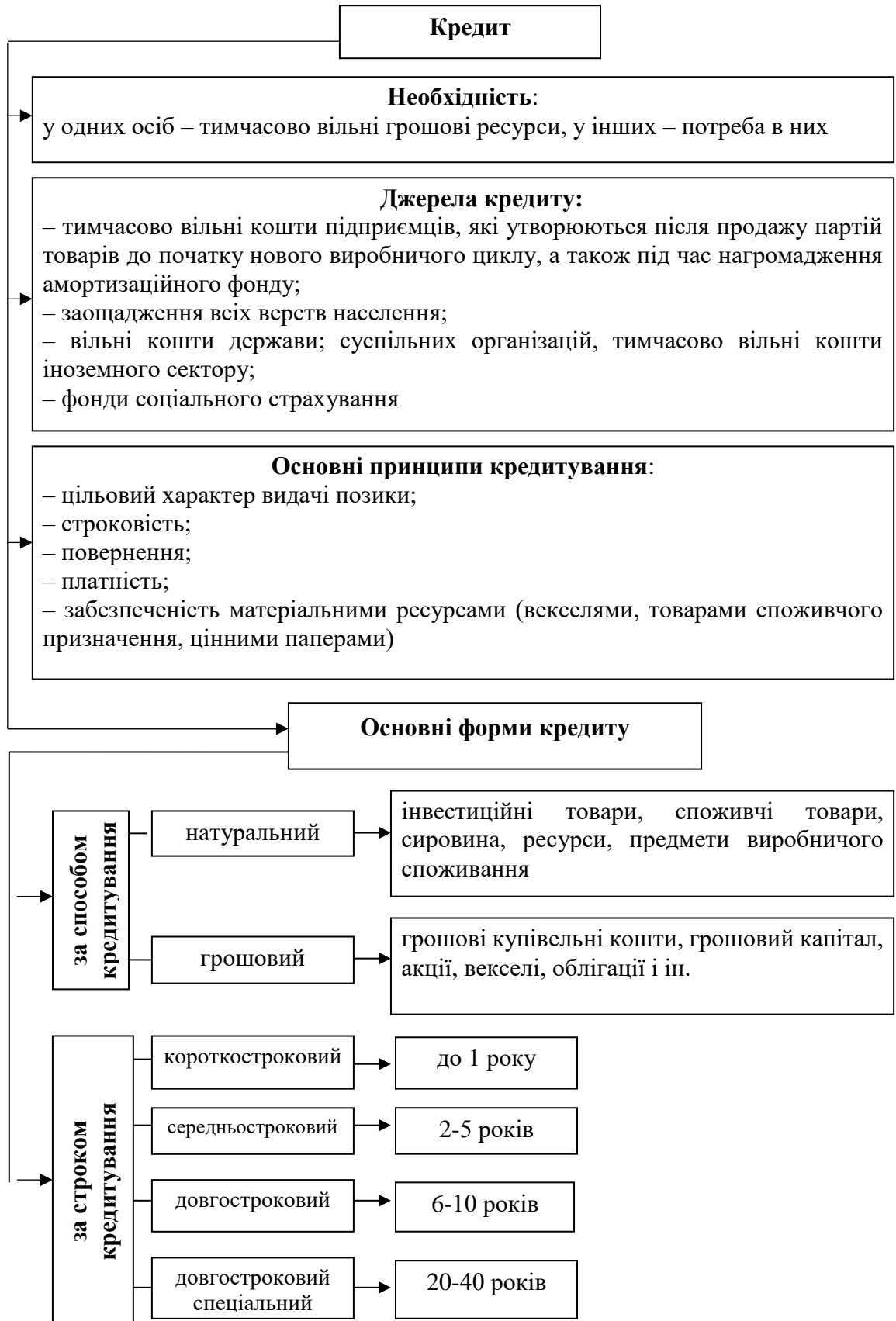
Курс облігації: $Ko = \frac{\text{фіксований}\%}{i} \cdot 100\%$

Відмінності між акціями та облигаціями

	Акція	Облігація
термін	не має фіксованого терміну існування	має фіксований термін існування
відношення до власності	свідчить про право власника на частку майна акціонерного товариства	виступає як боргове зобов'язання
вид доходу	дивіденд	процент
від чого залежить дохід	від прибутковості підприємства	має фіксований, заздалегідь встановлений розмір
право на управління	бере участь в управлінні	не бере участі в управлінні
джерело доходів	чистий дохід, який залишається після сплати податків	відносяться до витрат і вираховуються із загального прибутку
хто випускає	переважно акціонерні товариства	переважно держава

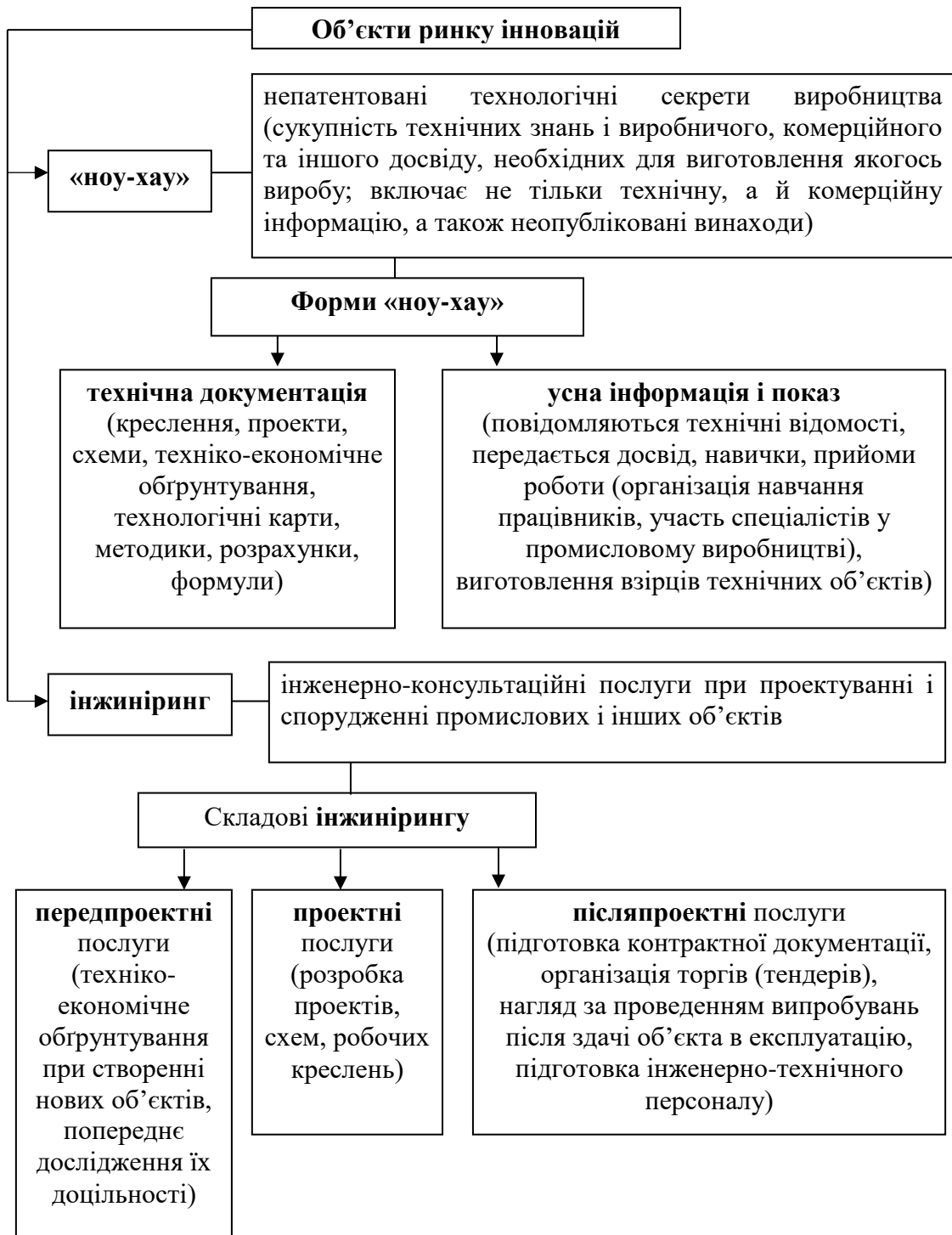

4. Ринок інновацій та інформації

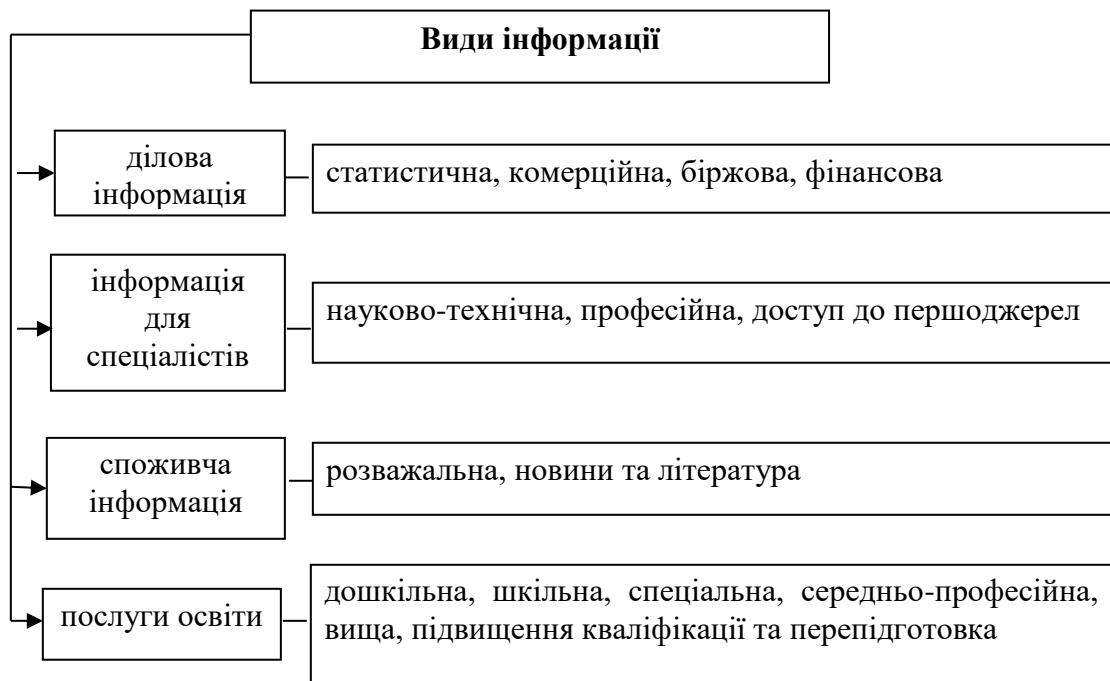

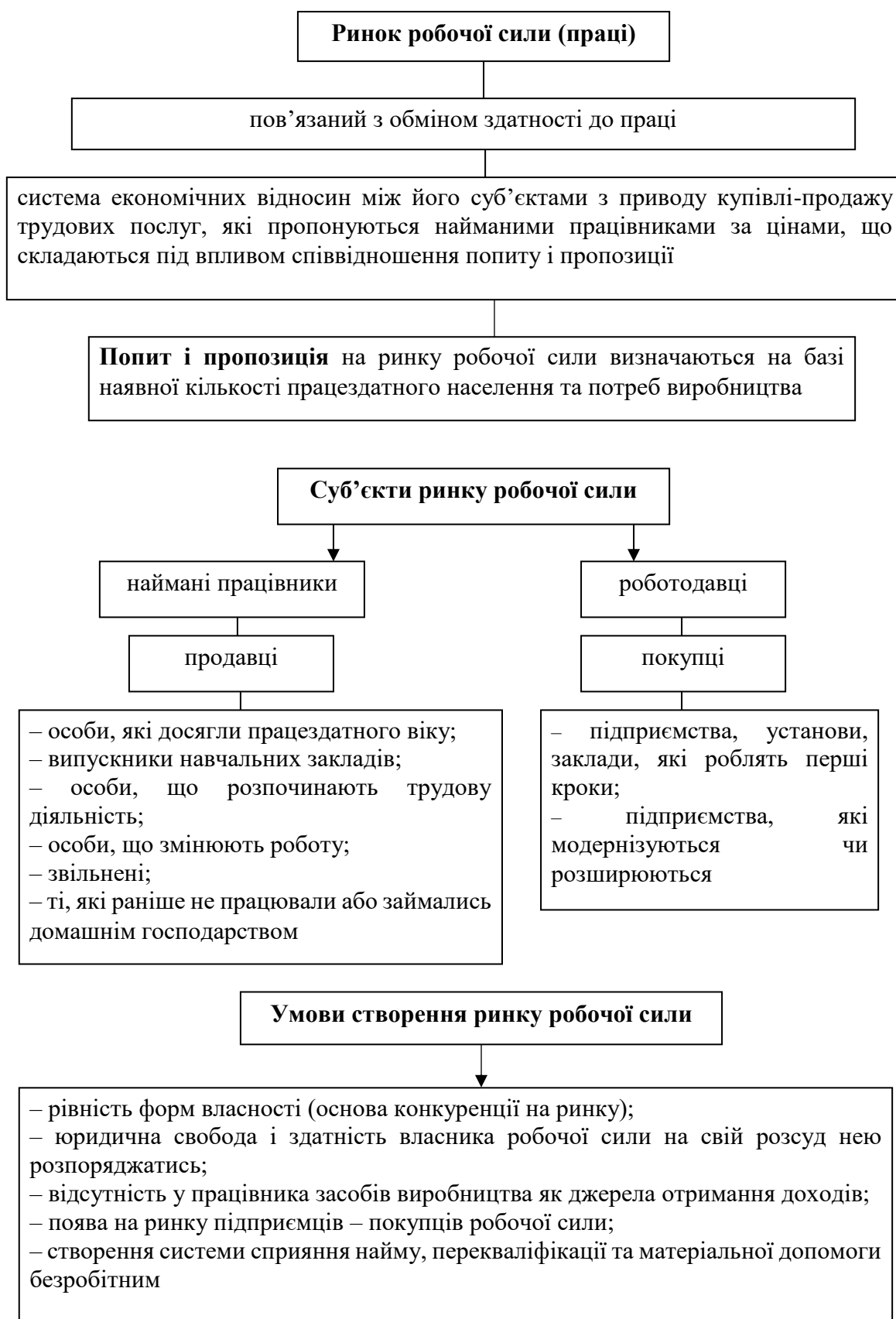
Основні риси інформації

- є продуктом споживання, тобто задовольняє різноманітні потреби;
- є товаром, тобто предметом купівлі-продажу;
- виготовляється один раз, а потім лише копіюється;
- може фіксуватись на певному матеріальному (речовинному) носії та водночас бути нематеріальним продуктом;
- при використанні не зменшується (не витрачається у процесі споживання) і навіть може збільшуватись завдяки трансформації здобутих знань (незнищеність, невичерпність);
- існує можливість багаторазового задоволення потреб із використанням однієї і тієї ж інформації;
- споживчі властивості (своєчасність, достовірність, повнота тощо), а отже, споживна вартість інформації можуть змінюватись у часі, а сама інформація може морально застарівати;
- є засобом (інструментом) виробництва, тобто за її допомогою можна виготовити інший інформаційний продукт;
- виявляє свою активність тільки у поєднанні з іншими ресурсами (несамостійність);
- різним споживачам інформаційних продуктів потрібні різні способи надання інформації (адресність);
- важкість виробництва та відносна простота тиражування;
- залежність від своєчасного отримання та використання;
- володіння інформацією не є гарантією абсолютного права на її використання

Види інформації

5. Ринок робочої сили. Причини та форми безробіття

Особливості ринку робочої сили

- невіддільність прав власності на робочу силу від її володаря (покупець отримує право на використання трудових послуг і одночасно вступає в контакт із вільною людиною, права якої він має враховувати);
- велика тривалість контакту продавця і покупця (оскільки трудові послуги не відділені від робітника, це передбачає елемент взаємного спілкування);
- фактична оренда, а не продаж товару «робоча сила» (трудова угода або контракт завжди має певну тривалість);
- важлива роль широкого кола негрошових аспектів операції з купівлі-продажу робочої сили (зміст та умови праці; гарантії збереження робочого місця; перспективи просування по службі і професійного росту; мікроклімат у колективі);
- наявність значної чисельності інституційних структур особливого роду (система трудового законодавства, що регламентує умови найму, оплати і звільнення робітників; різноманітні установи і служби регулювання зайнятості; державні програми у сфері праці і зайнятості; профспілки та інші організації найманих робітників різних рівнів);
- високий рівень індивідуалізації операцій на ринках праці (кожен робітник є унікальним, а кожне робоче місце тією чи іншою мірою відрізняється від іншого і пред'являє до претендентів свої специфічні вимоги);
- вільний вибір професій і видів діяльності, на який впливають як суспільні потреби, так і індивідуальні інтереси;
- залежність руху заробітної плати від дії закону попиту і пропозиції на інших ринках;
- вільне наймання і звільнення працівників при дотриманні законодавства;
- свобода вибору кожним громадянином між зайнятістю і незайнятістю;
- хронічний характер безробіття, що пов'язано з необхідністю існування резерву робочої сили;
- залежність ринку від взаємодії профспілок та роботодавців;
- сегментація ринку за фахом та професією

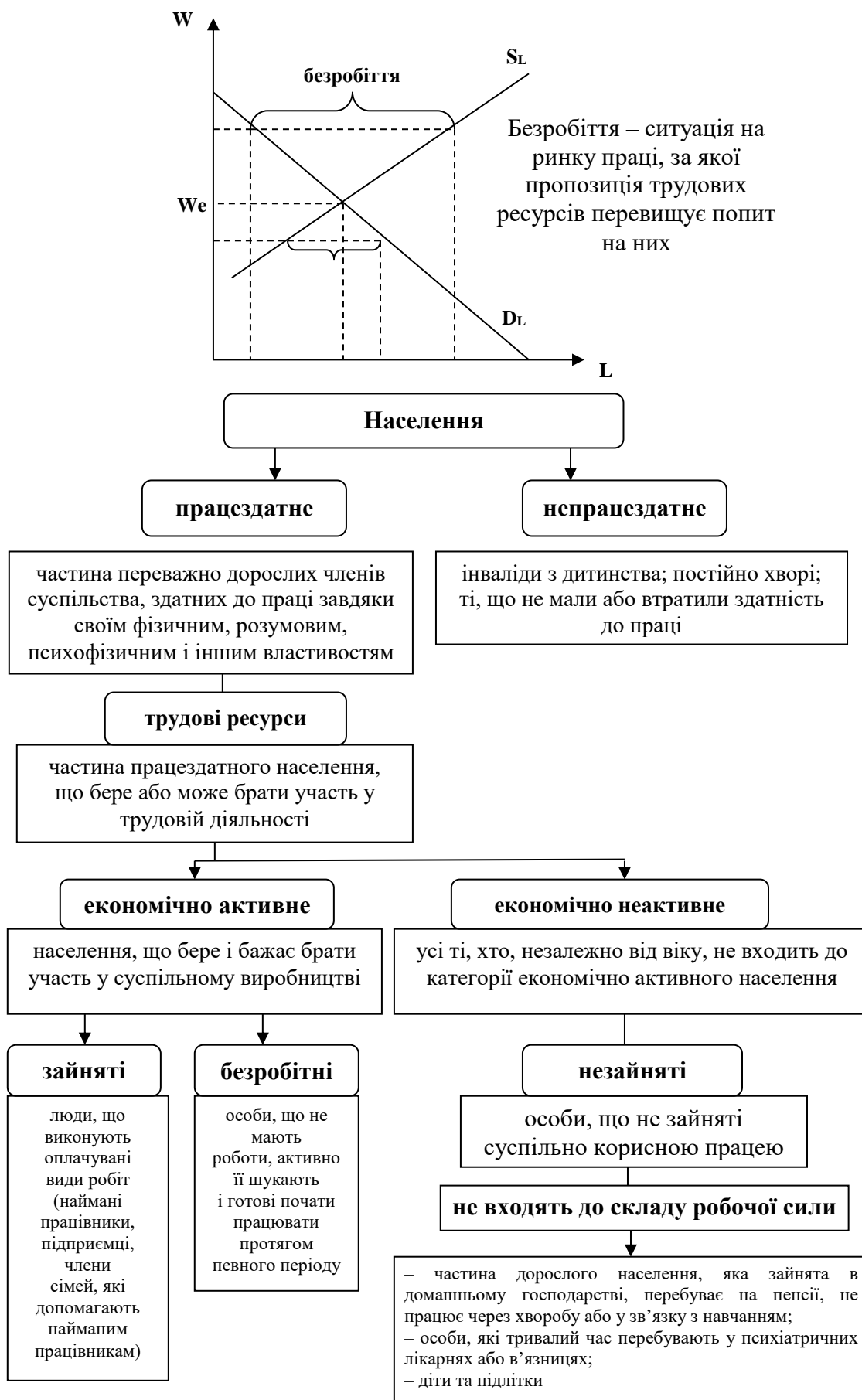
Фактори, що визначають пропозицію робочої сили

- вікова структура населення;
- рівень народжуваності, смертності, міграції;
- освітній, культурний рівень та існуючі традиції;
- попередньо досягнутий рівень споживання;
- впливовість профспілок;
- заробітна плата;
- доступність інших джерел доходу

Фактори, що визначають попит робочої сили

- технологія виробництва;
- технічне озброєння праці;
- попит на товари і послуги;
- заробітна плата;
- ціни й обсяги ресурсів – заміників праці

Графічна ілюстрація ринку робочої сили

Безробітні

Закон України «Про зайнятість населення»: особи віком від 15 до 70 років, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готові та здатні приступити до роботи

Міжнародна організація праці: особи у віці 15-70 років (zareєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють три умови:

- не мали роботи (прибуткового заняття);
- активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останніх 4-х тижнів, що передували опитуванню;
- готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів

Причини безробіття

- структурні зрушення в економіці, обумовлені впровадженням нових технологій, устаткування;
- економічний спад чи депресія;
- сезонні зміни в рівні виробництва окремих галузей;
- політика уряду і профспілок у галузі заробітної плати;
- зміни в демографічній структурі населення;
- пошуки найбільш вигідних умов роботи

Показники безробіття

Рівень безробіття:

$$U' = \frac{U}{E + U} 100\%,$$

де U' – рівень безробіття;

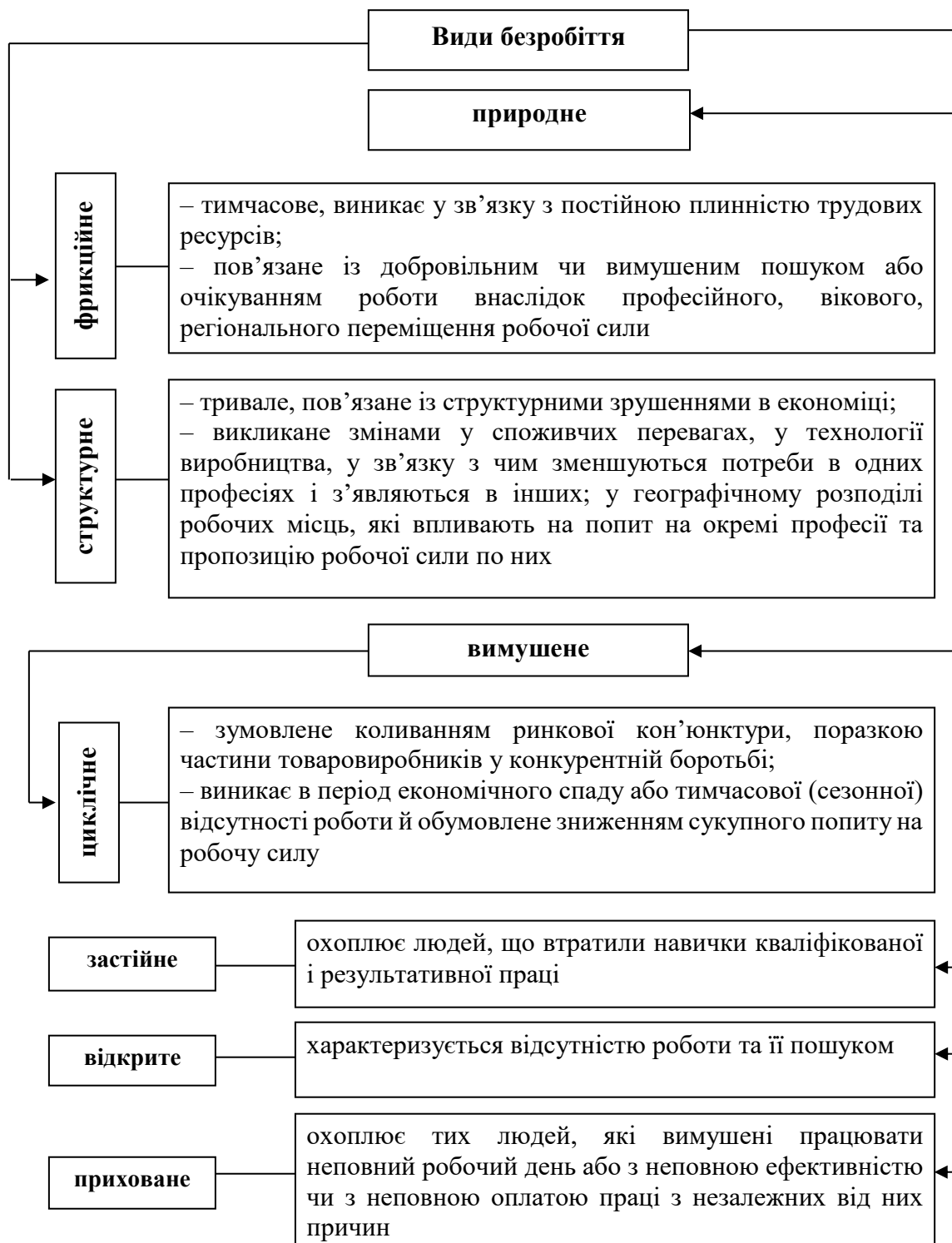
E – зайняті;

U – безробітні;

$E + U$ = робоча сила

Тривалість безробіття –

період, протягом якого людина перебуває у стані безробітних

Закон Оукена

перевищення рівня фактичного безробіття над його природним рівнем на 1% призводить до скорочення реального ВВП на 2,5% у порівнянні з його потенційним рівнем

$$\beta (U_{\phi} - U^*) = \frac{Y_{\pi} - Y_{\phi}}{Y_{\pi}}, \text{ де}$$

- U_{ϕ} – фактичний рівень безробіття;
- U^* – рівень природного безробіття;
- Y_{π} – потенційний ВВП (виробничий потенціал економіки) – реальний обсяг ВВП, який виробляється за умов повної зайнятості (природного рівня безробіття);
- Y_{ϕ} – фактичний ВВП;
- β – параметр Оукена (2,5)

Роль безробіття

- резерв робочої сили;
- тиск на заробітну плату;
- соціальний санітар (відбір кадрів – сприяє розвитку, вдосконаленню робочої сили)

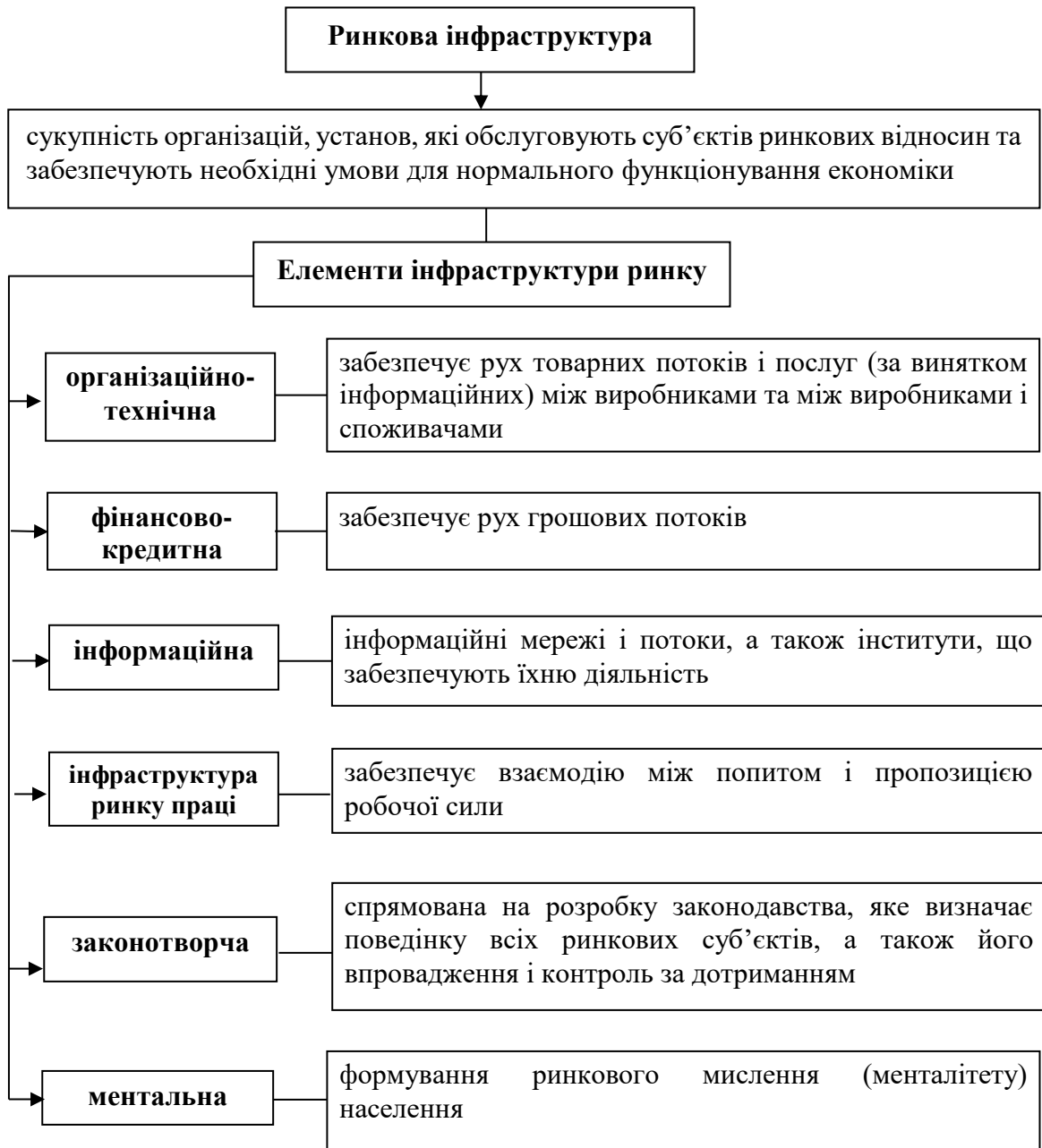
Негативні соціально-економічні наслідки безробіття

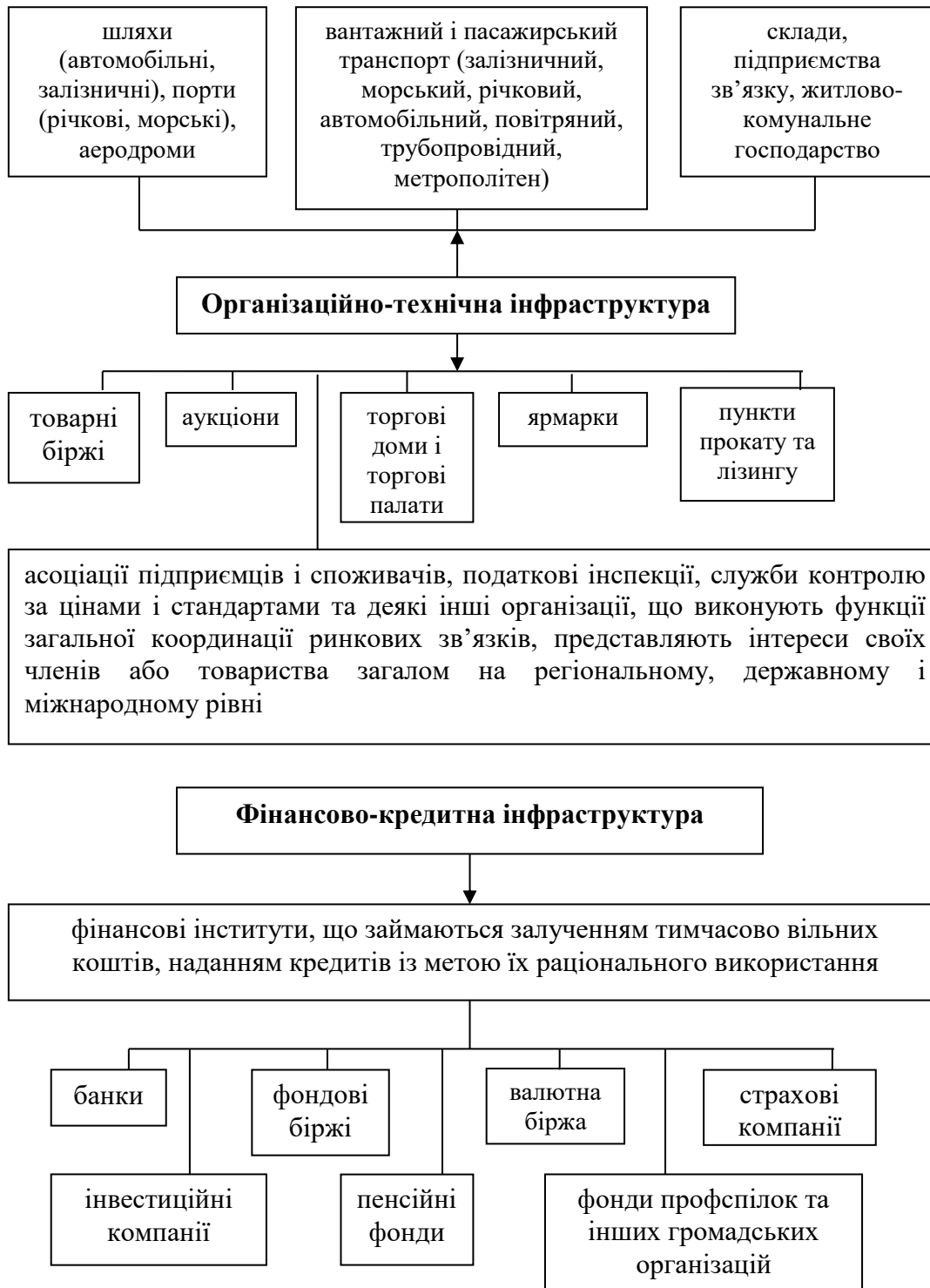
- недовикористання економічного потенціалу суспільства, робочої сили;
- недовиробництво ВВП, відставання його фактичного рівня від потенційного;
- втрата незайнятими робітниками кваліфікації, почуття самоповаги, моральна деградація;
- зменшення доходів населення, погіршення умов життя людей;
- зростання кількості психічних захворювань та самогубств;
- соціальні потрясіння, зростання злочинності, розпад сімей;
- необхідність додаткових суспільних витрат, пов'язаних з підтримкою безробітних

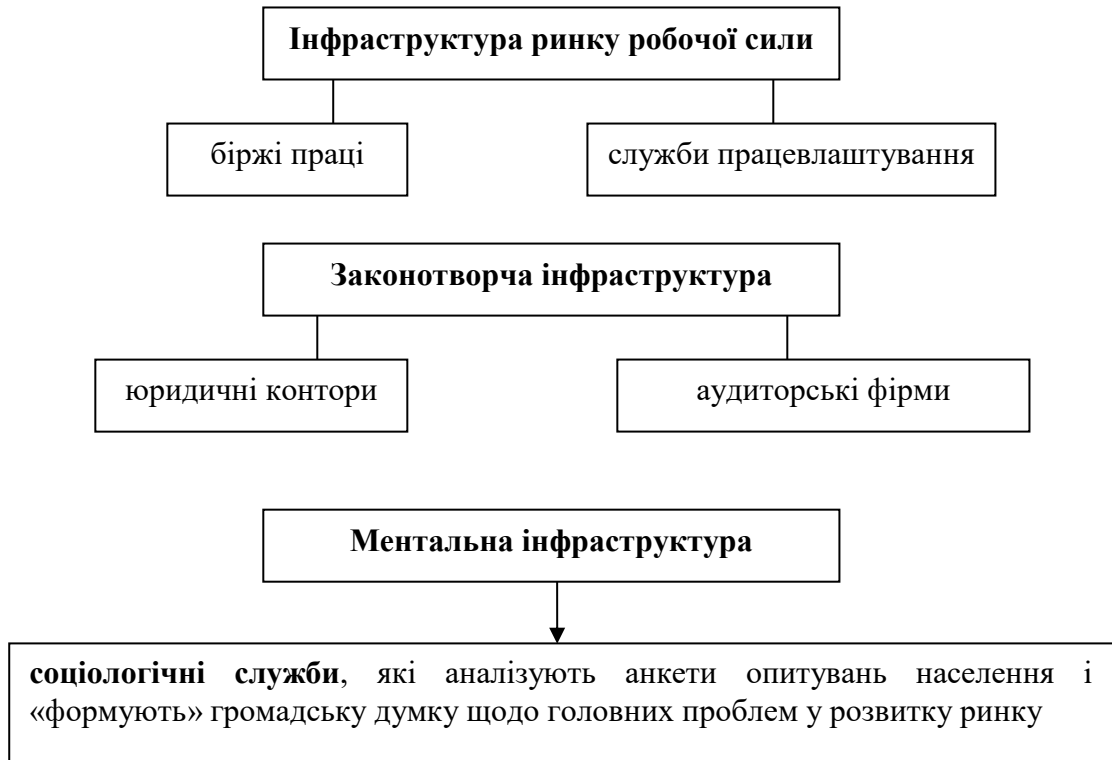
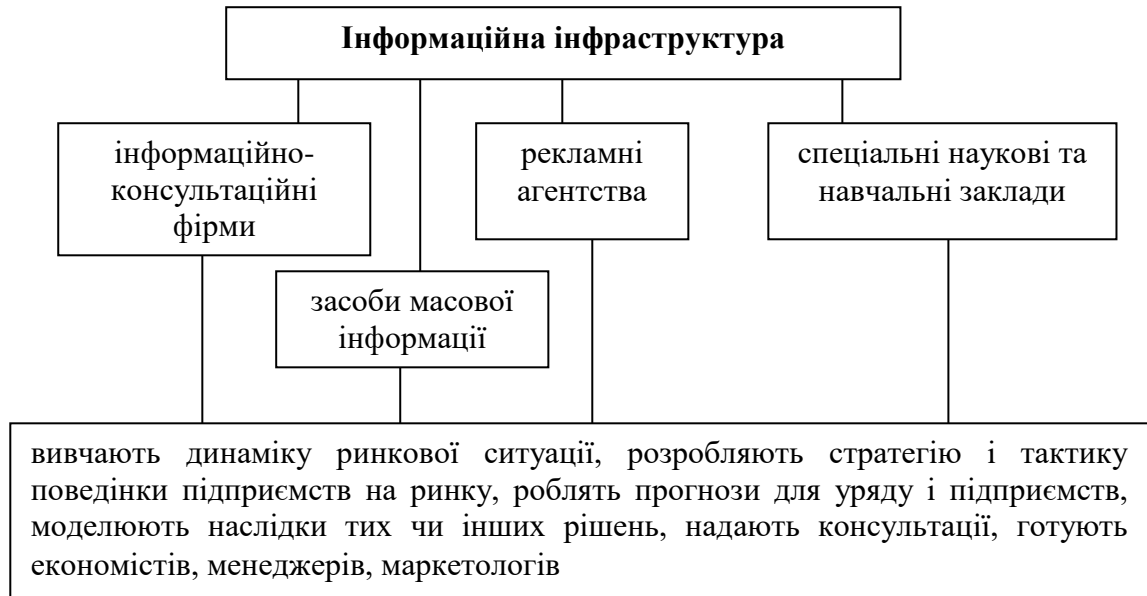
Тема 5. Інфраструктура ринкової економіки

1. Суть та види інфраструктури ринку.
2. Поняття та види бірж.
3. Кредитна система та її структура.
4. Види та основні функції банків.

1. Суть та види інфраструктури ринку

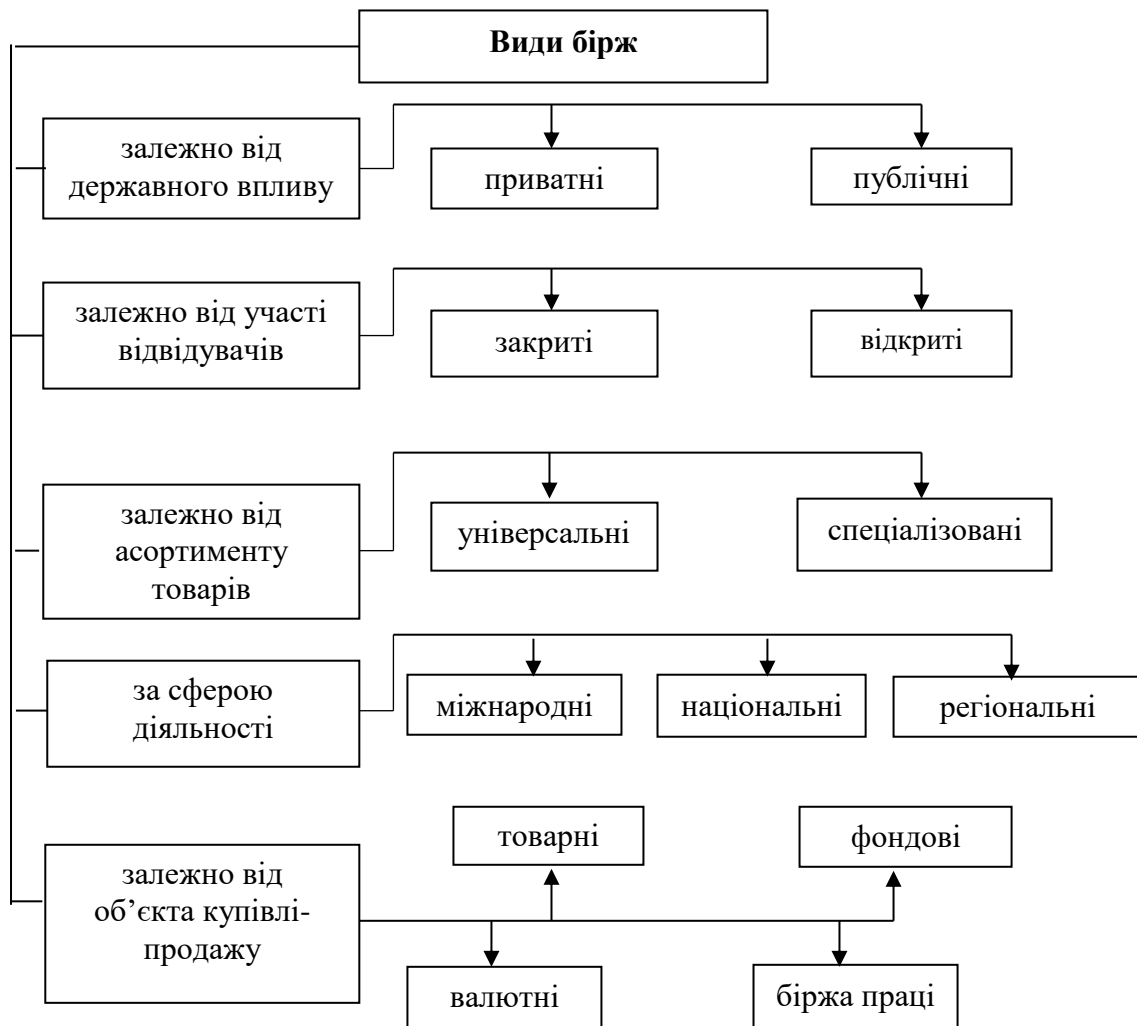
2. Поняття і види бірж

Біржа в сучасному розумінні

організований і регулярно функціонуючий ринок, на якому через посередників здійснюється оптова торгівля товарами за стандартами і зразками (товарна біржа), цінними паперами (фондова біржа), валютою (валютна біржа)

Ознаки біржі

- організований, регульований ринок (торгують не виробники і покупці, а брокери);
- торгові угоди укладаються в певному місці (приміщенні біржі) і в певний час;
- торгівля ведеться без наявного товару, за зразками, за типовими біржовими контрактами на масові стандартні товари, що визначають якість товару і терміни поставки (сорт, марку, тип, якісні параметри);
- покупець отримує не товар, а право власності на товар;
- здійснюється котирування (встановлення) цін

Товарна біржа

організований ринок, де укладаються угоди щодо оптової торгівлі масовими однорідними товарами (зерно, цукор, кава, нафта, метали)

об'єднання підприємців і торговців, яке утворюється з метою створення сприятливих умов для комерційної діяльності, не має на меті отримання прибутку

реалізація товарів здійснюється без попереднього огляду товарів, за зразками та стандартами з наперед установленими розмірами мінімальних партій

під час торгів самі товари від продавців до покупців не переходять, немає «руху» грошей

Ознаки товарної біржі

- купівля-продаж контрактів – юридичне зобов'язання поставити або прийняти товар на певних умовах (сума, межі щоденних коливань цін, дні, строк, засоби поставки, кількість);
- контракти на стандартизовані товари (масові, що продаються великими партіями за зразками);
- наявність типізації контрактів і мінімальних партій поставок, що спрощує ведення торгів;
- вільна купівля-продаж, ціноутворення під впливом попиту і пропозиції;
- торгівля за біржовими правилами, участь посередників;
- регулярність торгів

Види товарних бірж

універсальні

укладаються угоди щодо продажу різних товарів

спеціалізовані

укладаються угоди щодо продажу якогось товару

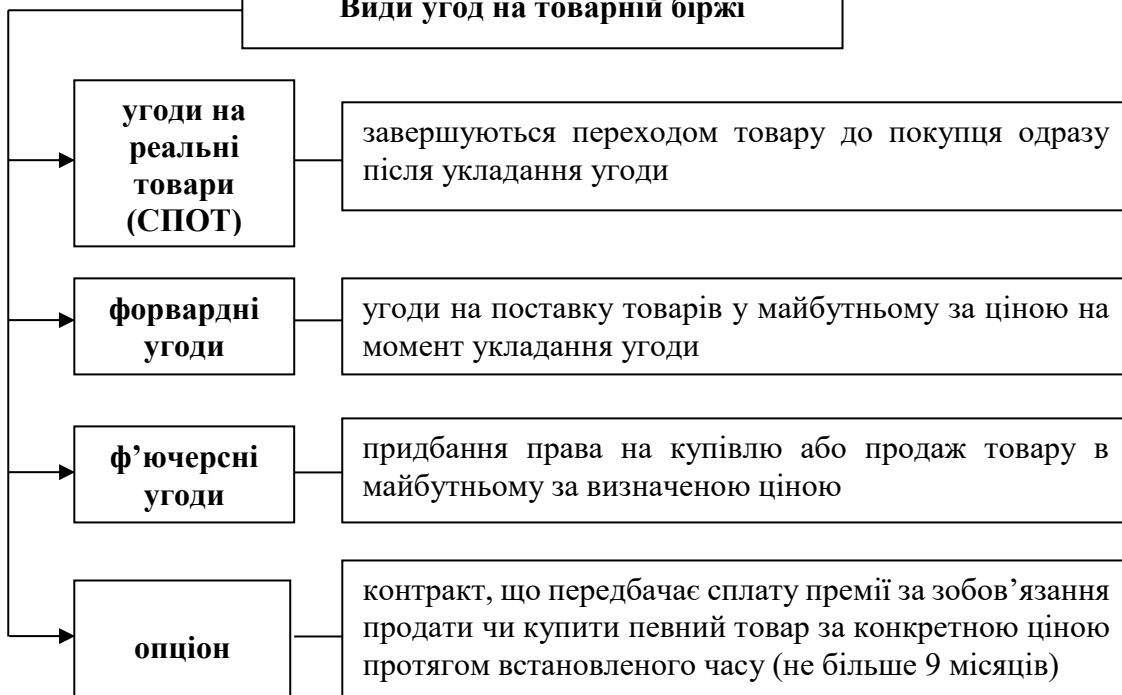
Властивості біржових товарів

- однорідність, стандартність, можливість встановлення стандартної середньої якості;
- взаємозамінність;
- низький рівень монополізації;
- масовість виробництва, масовий попит;
- стабільність попиту в майбутньому;
- ліквідність;
- торгівля зразками продукції

Біржові товари:

- нафта, зерно, цукор, бавовна, какао, кава, каучук,
- не є нерухомість та об'єкти інтелектуальної власності

Види угод на товарній біржі

Хеджування

страхування ціни товару від ризику, небажаного для виробника спаду чи не вигідного для споживача збільшення (страхування від можливих збитків внаслідок зміни цін при здійсненні контрактів на реальний товар)

Суть полягає в тому, що одночасно укладаються дві угоди: угода на поставку товару одразу і контругода на продаж такої ж партії товару через певний термін

Ціль – компенсувати можливі втрати від підвищення цін при продажу товарів з поставкою одразу за рахунок купівлі на вказаний строк. І навпаки, продаж товару на строк компенсує втрати від зниження ціни при купівлі товару на умовах поставки одразу

Фондова біржа

- організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами;
- акціонерне товариство, яке зосереджує попит і пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу та здійснює свою діяльність відповідно до чинного законодавства, статуту і правил фондової біржі

Особливості функціонування фондової біржі

- організований велико-оптовий ринок цінних паперів;
- відбувається торгівля акціями тільки найбільших національних фірм, перелік яких обмежується декількома сотнями;
- співвласником акціонерної фірми може стати будь-яка фізична або юридична особа, яка купить акції;
- торгівлю акціями здійснюють не безпосередньо покупці і продавці, а біржові посередники (брокерські фірми і брокери)

Лістинг

процедура допуску цінних паперів до торгівлі на біржі

Для того, щоб отримати право продажу цінних паперів на біржі, компанія повинна:

- мати достатній розмір статутного капіталу;
- випустити певну кількість цінних паперів;
- протягом останніх років отримувати прибуток

Біржове котирування

zareestrovaniy za rezul'tatami torgov birzoviy kurs cinnih paperv

Фактори, що впливають на біржове котирування

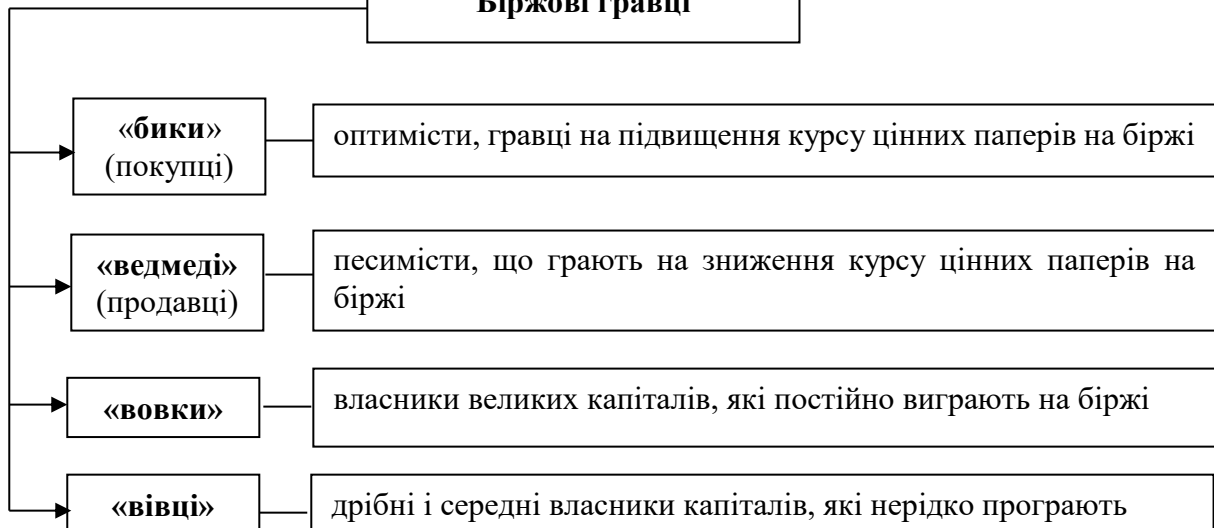
- прибутковість підприємств і організацій,
- процентна ставка;
- ціни на золото, нерухомість;
- ліквідність цінних паперів – можливість перетворити придбані цінні папери на гроші;
- біржова спекуляція;
- політичний фактор

Індекс Доу-Джонса

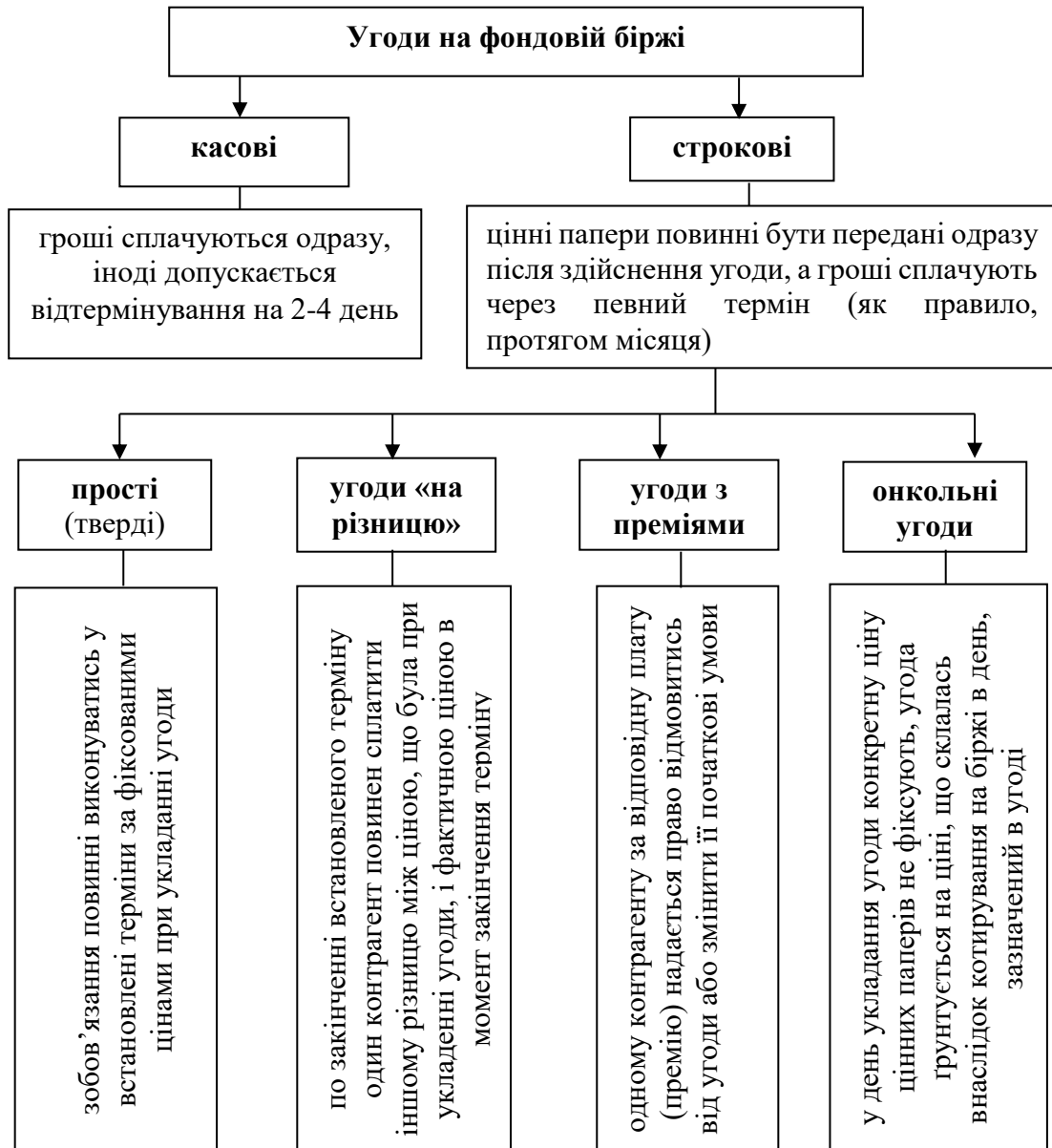
- найбільш узагальнюючий показник динаміки курсу цінних паперів;
- середній показник курсів акцій групи найбільших компаній США (30 найдорожчих на сьогодні акцій індустріальних корпорацій, 20 транспортних компаній, 15 фірм паливно-енергетичної та комунальної інфраструктури);
- застосовують для оцінки ділової активності

Біржова спекуляція

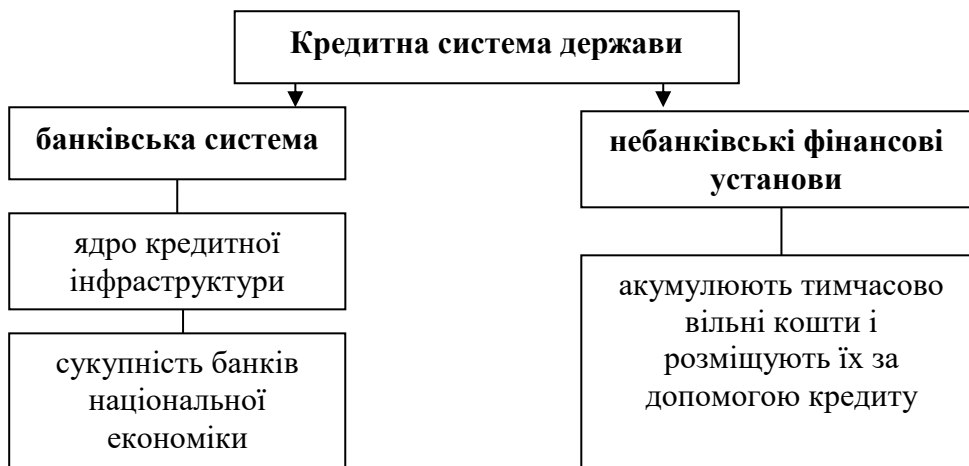
фінансова операція, що полягає в скуповуванні та перепродажу біржових цінностей для одержання прибутку на різниці курсів

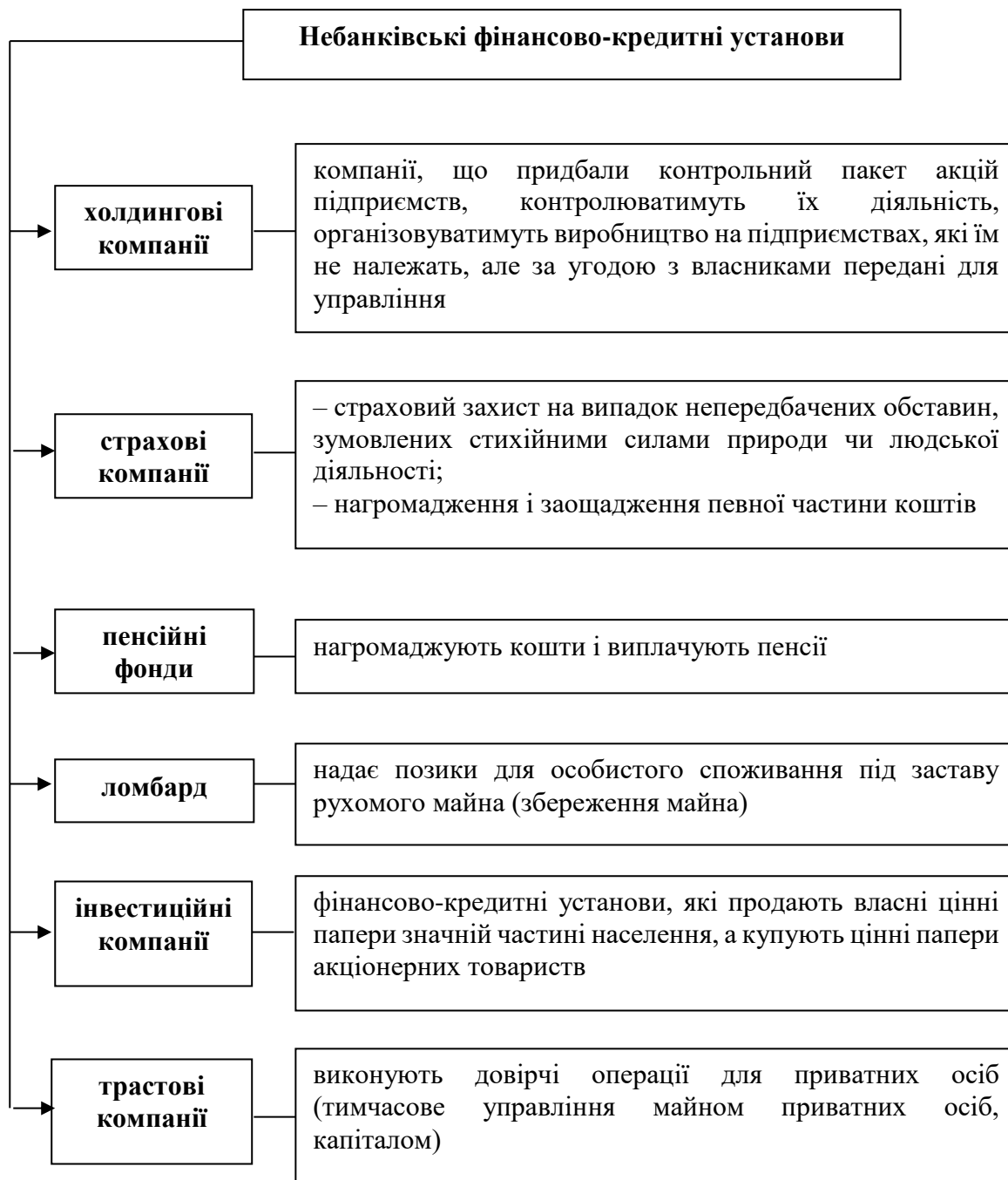
Біржові гравці**Кросинг**

процес неодноразової купівлі і продажу акцій самими компаніями задля створення ілюзії величезного попиту на них

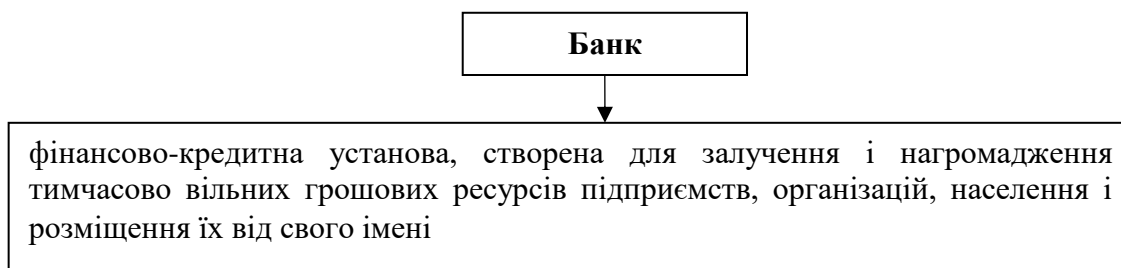

3. Кредитна система та її структура

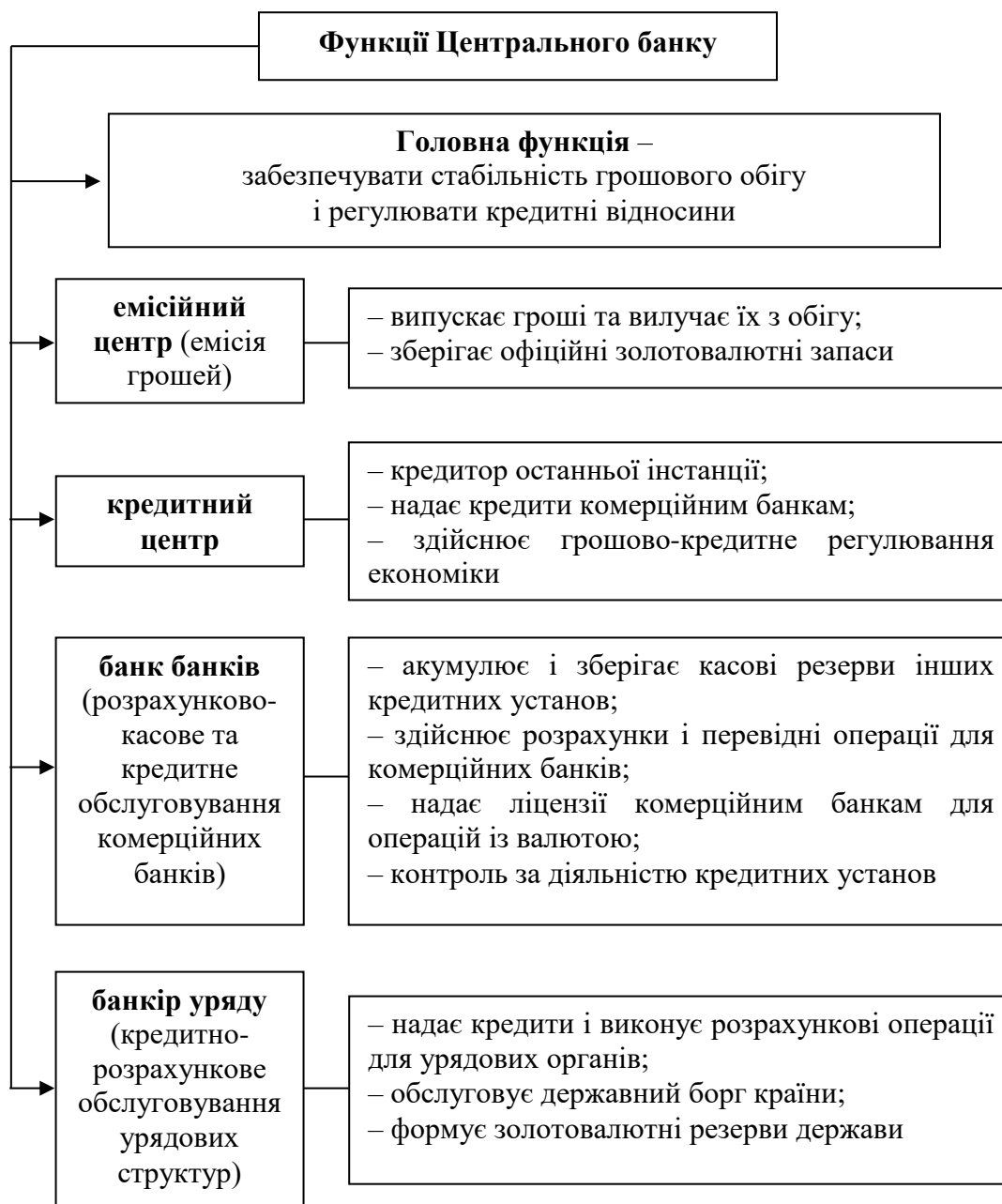

4. Банки, їх види та функції. Банківські операції

Функції комерційних банків

- акумулюють тимчасово вільні кошти населення, підприємств, організацій (приймають вклади і зберігають);
- надають кредити (розміщення кредитних ресурсів);
- здійснюють безготівкові грошові розрахунки;
- надають традиційні банківські послуги

Банківські резерви

певна незадіяна фіксована частина депозитів для забезпечення власної безпеки

наявні гроші в банку і додаткові резерви у Центральному банку

$$НБР = \frac{ОР}{ЗВ}, \text{ де}$$

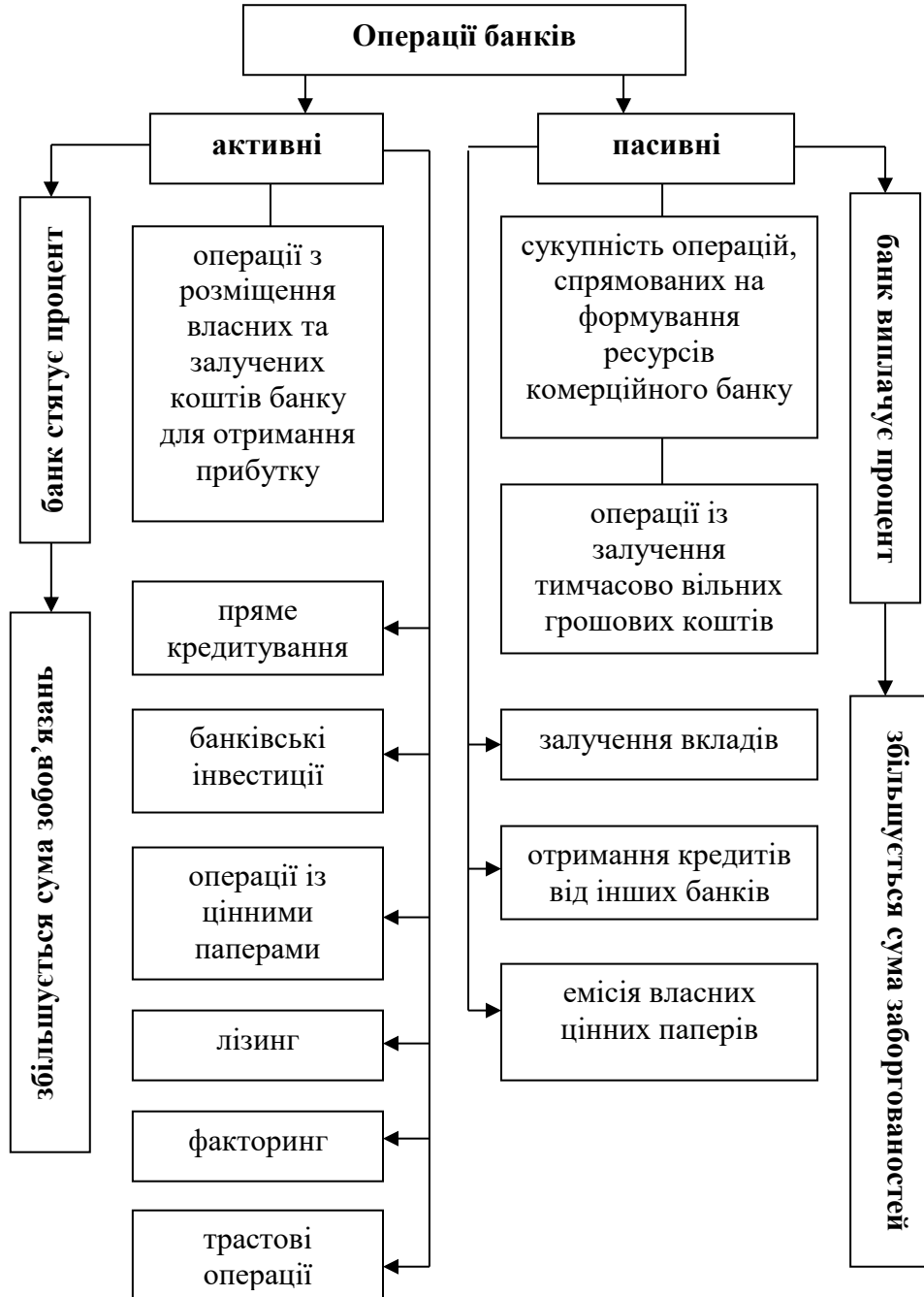
- *НБР* – норма банківських резервів,
- *ОР* – обов'язкові резерви,
- *ЗВ* – зобов'язання за вкладками

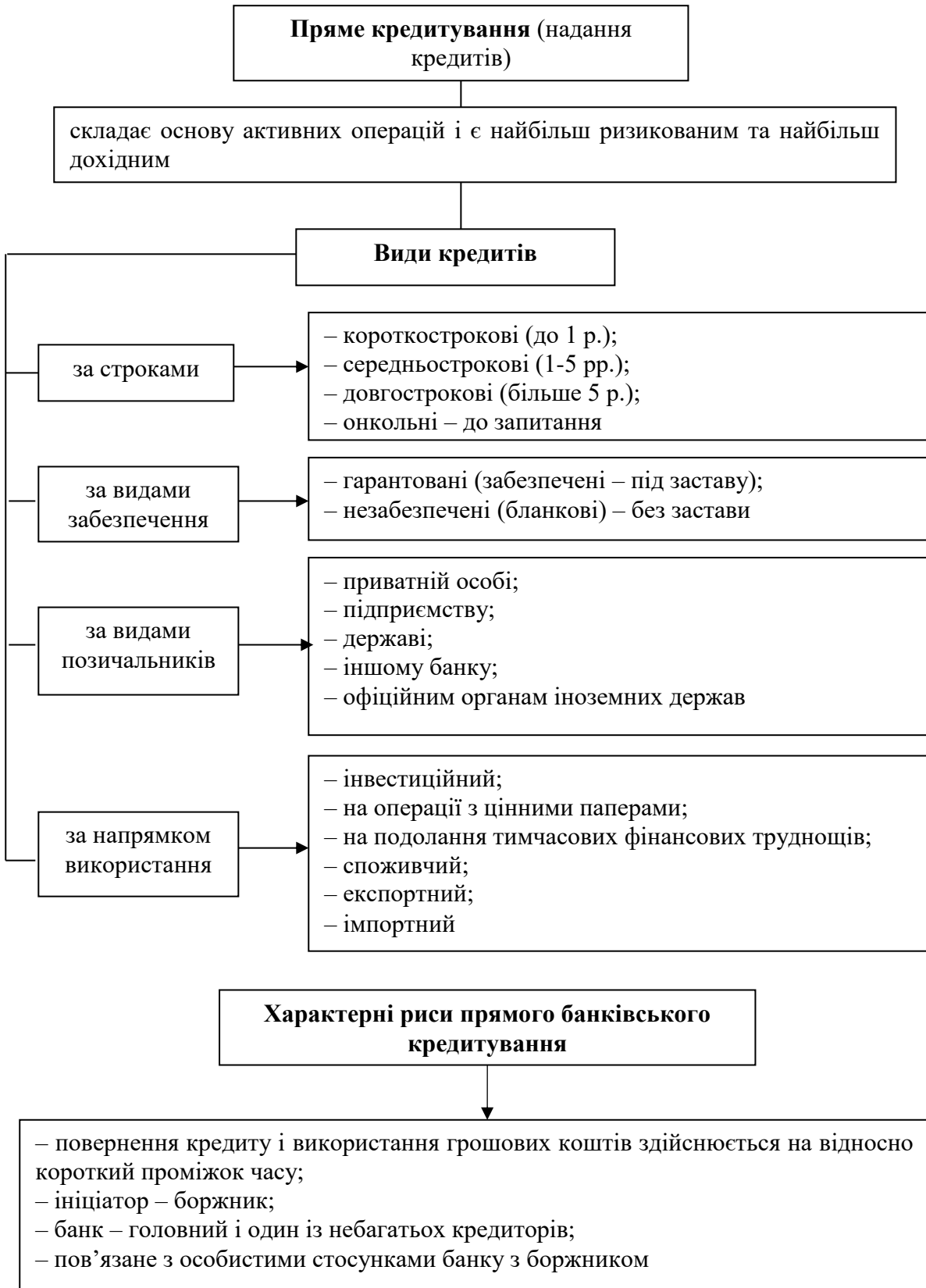
резерви є, насамперед, засобом контролю за можливостями комерційних банків щодо кредитування

Щоб обмежити створення великої кількості «слабких» банків, які можуть банкрутувати і викликати «ланцюгову реакцію банкрутств» серед своїх клієнтів, держави встановлюють досить високі квоти на їх **статутний капітал**.

Відповідно до змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність», **мінімальний розмір статутного капіталу банку не може бути меншим 200 млн грн.**

Національний банк України має право встановлювати для окремих банків диференційований мінімальний розмір статутного капіталу, але не нижче зазначеного розміру.

Інвестиційні операції

операції з розміщення коштів банку у цінні папери та паї небанківських структур з метою спільної господарсько-фінансової та комерційної діяльності, а також розміщення у вигляді строкових внесків у інших кредитних організаціях на відносно великий проміжок часу

Характерні риси інвестиційних операцій

- повернення кредиту і використання грошових коштів протягом відносно довгого проміжку часу;
- ініціатива належить банку, який намагається купити активи на ринку;
- банк – один з багатьох кредиторів;
- інвестування – знеособлювана діяльність

Операції із цінними паперами

операції з тими цінними паперами, що котуються на фондовій біржі, а також операції з векселями (облік, переоблік векселів, акцепт, зберігання векселів, продаж їх на аукціоні тощо)

Лізинг

операції із розміщення рухомого та нерухомого майна, яке спеціально закупляється для здавання в оренду підприємцю

Види лізингу

оперативний

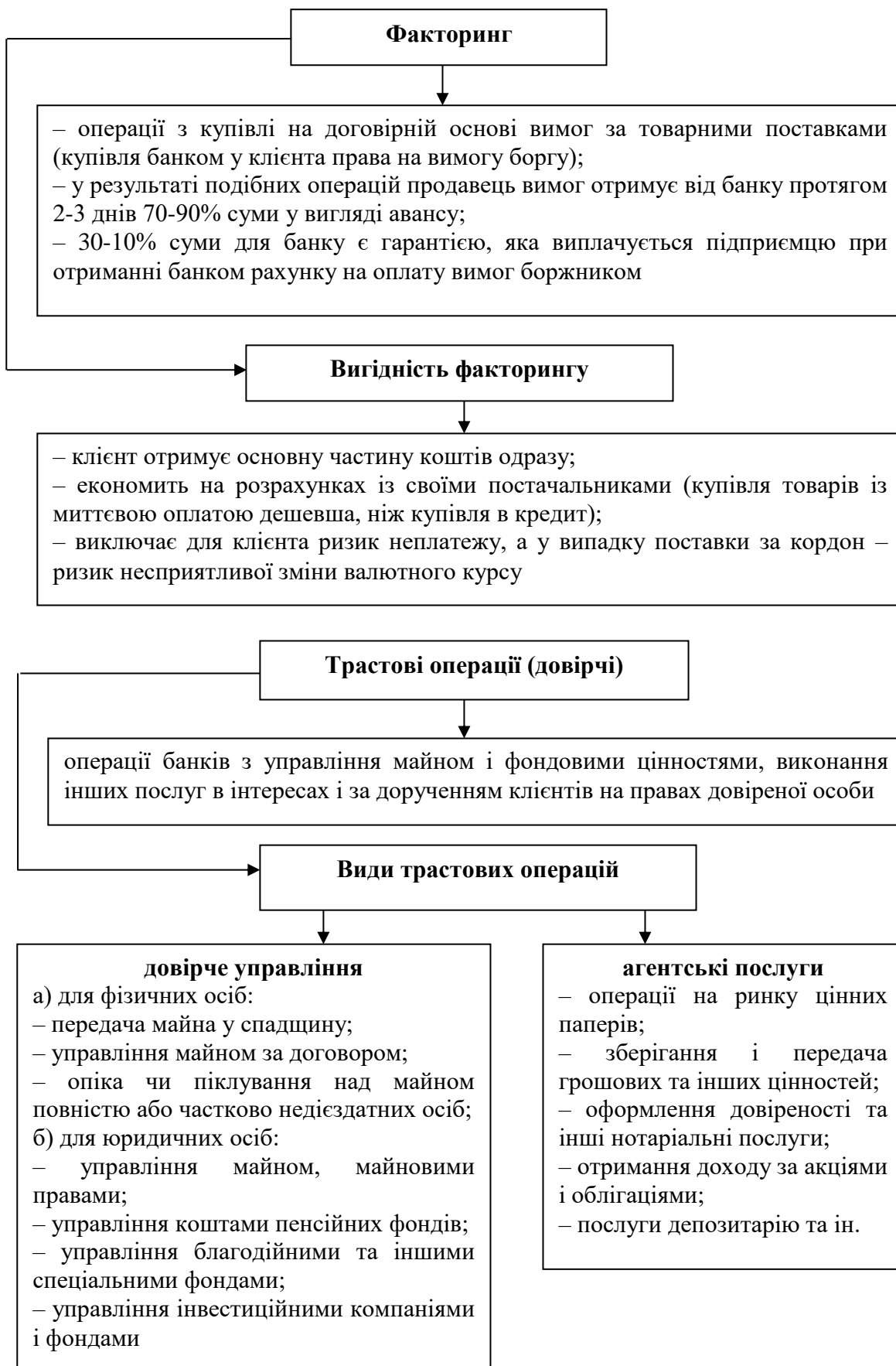
банк сам купує устаткування, щоб здати в оренду, бере на себе ремонт, обслуговування, організацію експлуатації

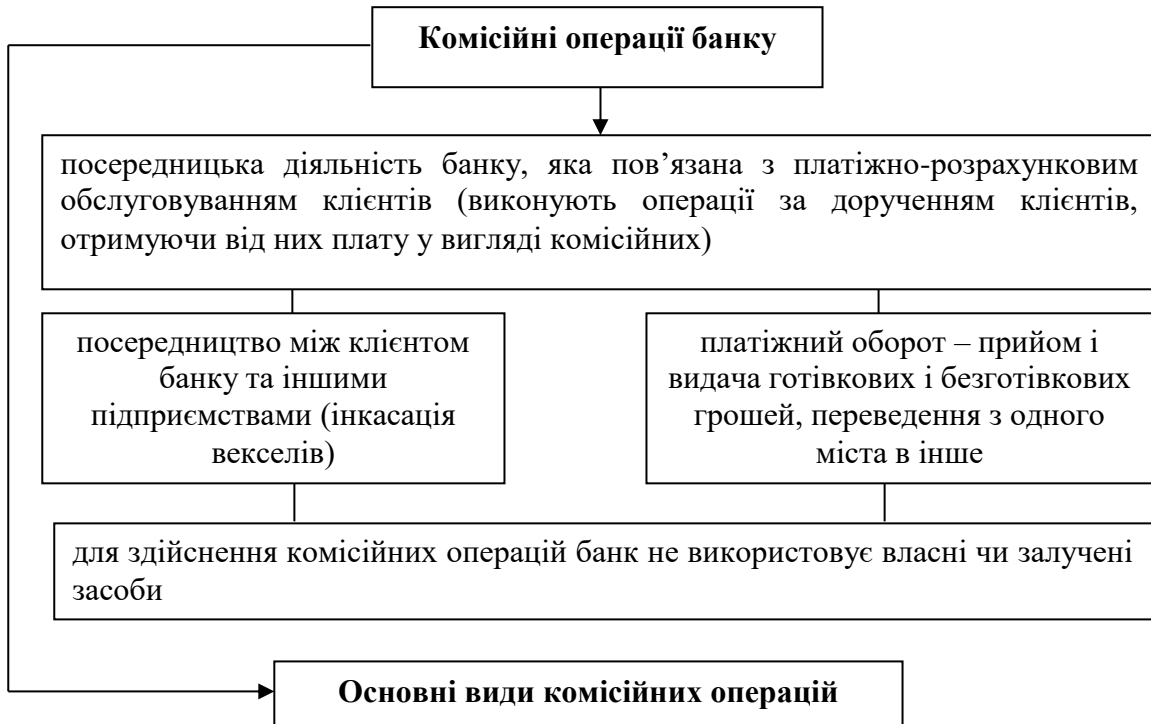
фінансовий

орендатор сам визначає, яке устаткування йому необхідне, забезпечує поставку, встановлення; банк лише оплачує угоди

Переваги лізингу

- дає можливість підтримувати устаткування підприємств на сучасному рівні без великих одноразових капіталовкладень;
- дає можливість підприємству швидко комплексно задовольнити нестандартні потреби в унікальних видах техніки;
- прискорює процес освоєння нової техніки

- розрахунково-касові операції;
- операції з іноземною валютою;
- інформаційні послуги тощо

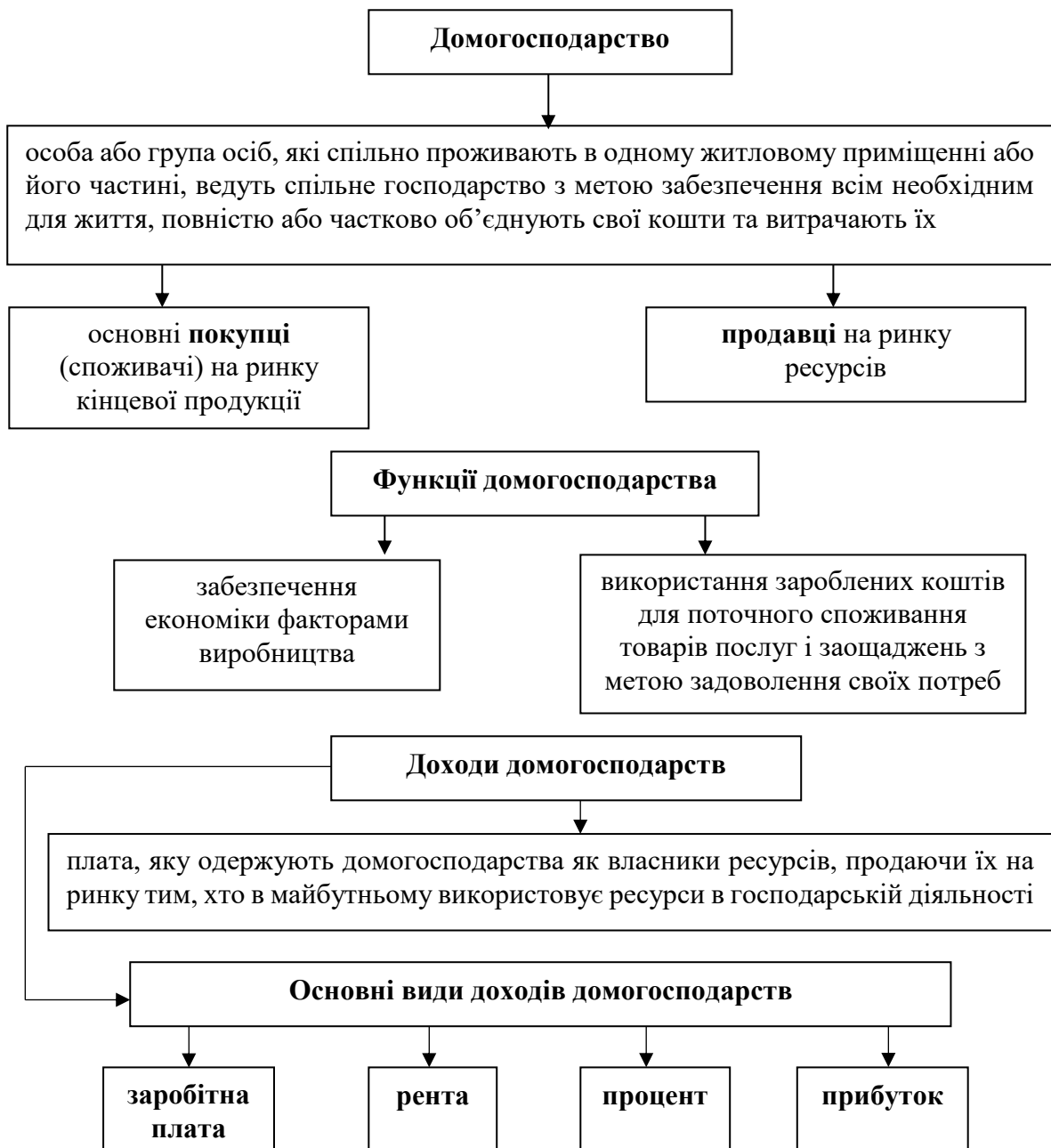
Інші операції банку

- операції із проведення ревізії бухгалтерського обліку на фірмі, аналізу її фінансового стану;
- консалтинг – банківські послуги із надання консультацій іншим комерційним підприємствам;
- акредитиви – випуск кредитних листів, в яких банк гарантує одній стороні (наприклад, продавцю), що платежі будуть здійснені при виконанні певних умов (наприклад, при поставці товарів),
- випуск кредитних карток;
- купівля цінних паперів держави за власний рахунок;
- страхові операції;
- обмін валюти;
- зберігання цінностей

Тема 6. Домогосподарство та підприємство як суб'єкти ринкових відносин

1. Сутність і функції домогосподарств. Доходи й витрати домогосподарств.
2. Підприємство як визначальний суб'єкт ринкової економіки.
3. Організаційно-правові форми підприємств.
4. Капітал підприємства та його структура.
5. Витрати підприємства та їх види.

1. Сутність і функції домогосподарств. Доходи й витрати домогосподарств

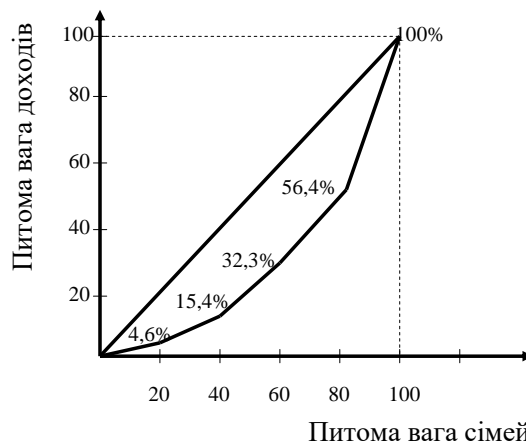
Оцінка способу розподілу доходу

Усі домогосподарства розподіляють на п'ять рівних за чисельністю груп: питома вага кожної з груп становить 20%

Для оцінки нерівності доходів використовують **криву Лоренца**

Припустимо:
 найбідніша група одержує близько 4,6% доходів;
 друга – 10,8%;
 третя – 16,9%;
 четверта – 24,1%;
 найбагатші отримують 43,6% усіх доходів у суспільстві

Крива Лоренца

Якби всі групи займали відповідно до чисельності частку доходів, то була б рівність і крива Лоренца виглядала б як **бісектриса**.
Чим далі від прямої буде розташована крива Лоренца певної країни, тим більша нерівність доходів існує в цій країні.

Причини нерівномірності розподілу доходів

- здібності кожної окремо взятої людини;
- здобута освіта, види діяльності;
- володіння нерухомістю, засобами виробництва, сільськогосподарськими угіддями тощо;
- становище на ринку;
- труднощі економічного характеру, загальний низький рівень життя основної частини населення;
- щасливий випадок, наявність особистих контактів із членами уряду, сила політичного впливу, дискримінація і ін.

Сукупний дохід домогосподарства – вся сума доходів, які воно отримує в грошовій чи натуральній формі з будь-яких джерел

Джерела доходів домогосподарств

- доходи від продажу виробничих ресурсів;
- **соціальні трансферти** – пенсії, стипендії, соціальні допомоги, субсидії, дотації на путівки до санаторно-курортних установ для дорослих і дітей, на утримання дітей у дошкільних закладах тощо;
- доходи від особистих підсобних господарств, індивідуальної трудової діяльності;
- доходи з інших джерел

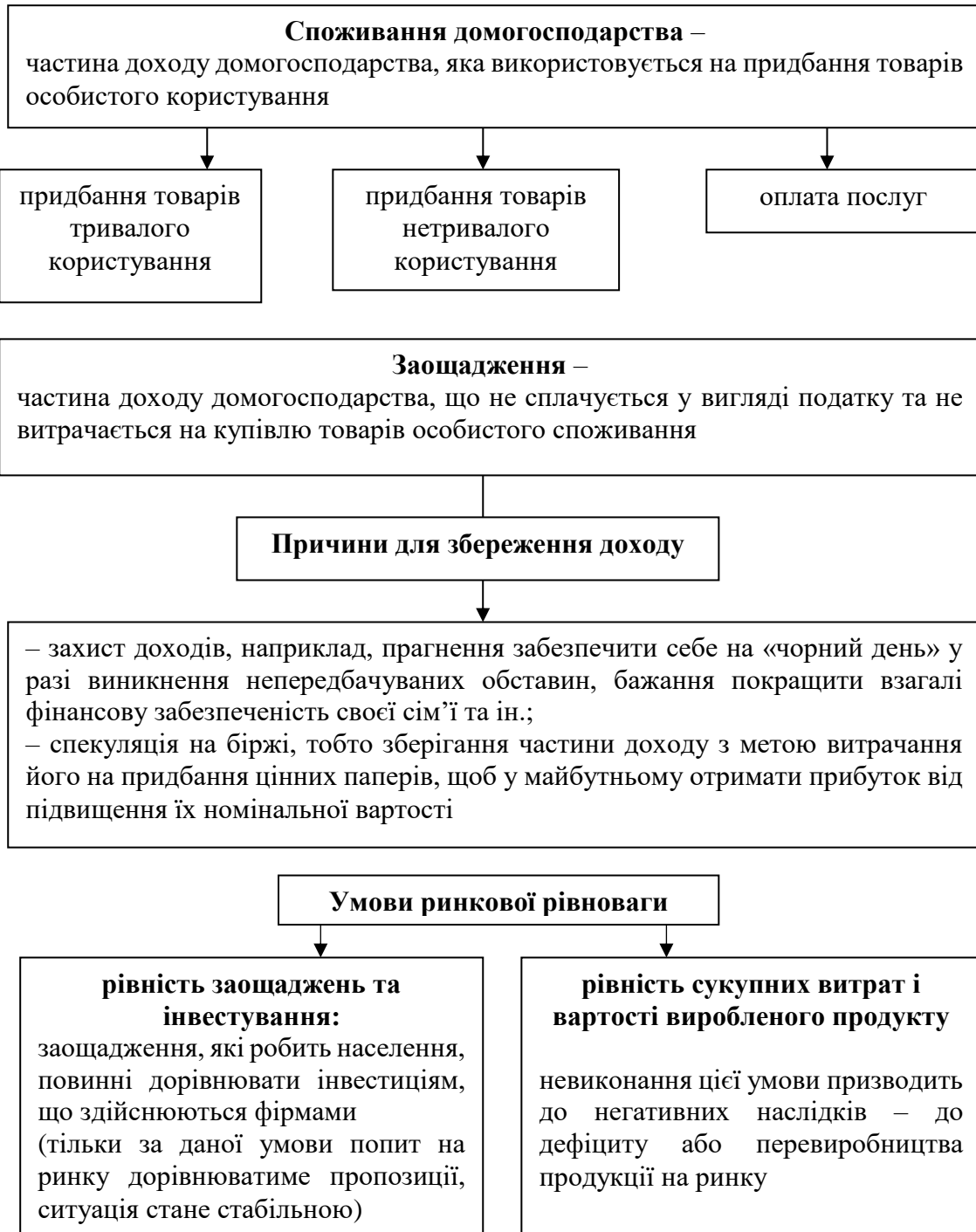
Структура доходів населення за джерелами залежить від структури суспільних відносин країни, рівня розвитку продуктивних сил

Витрати домогосподарств

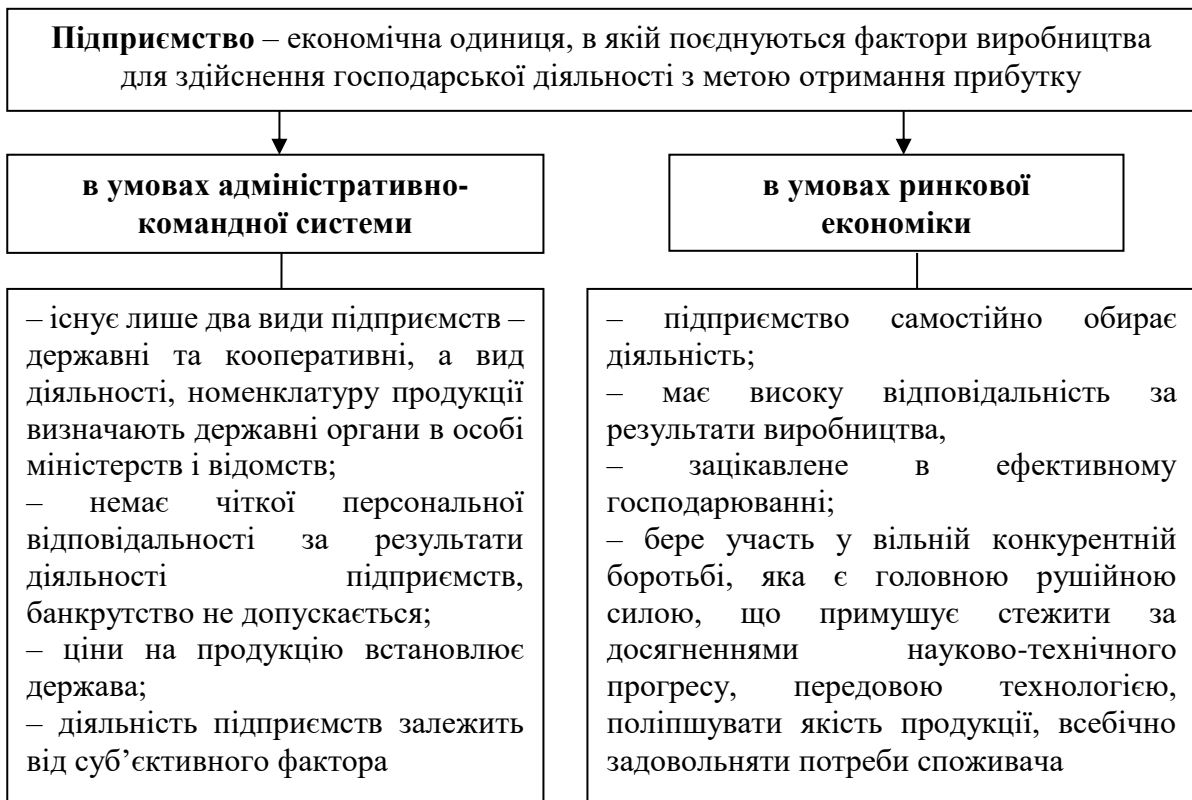
індивідуальні
податки

особисте
споживання

особисте нагромадження
(заощадження)

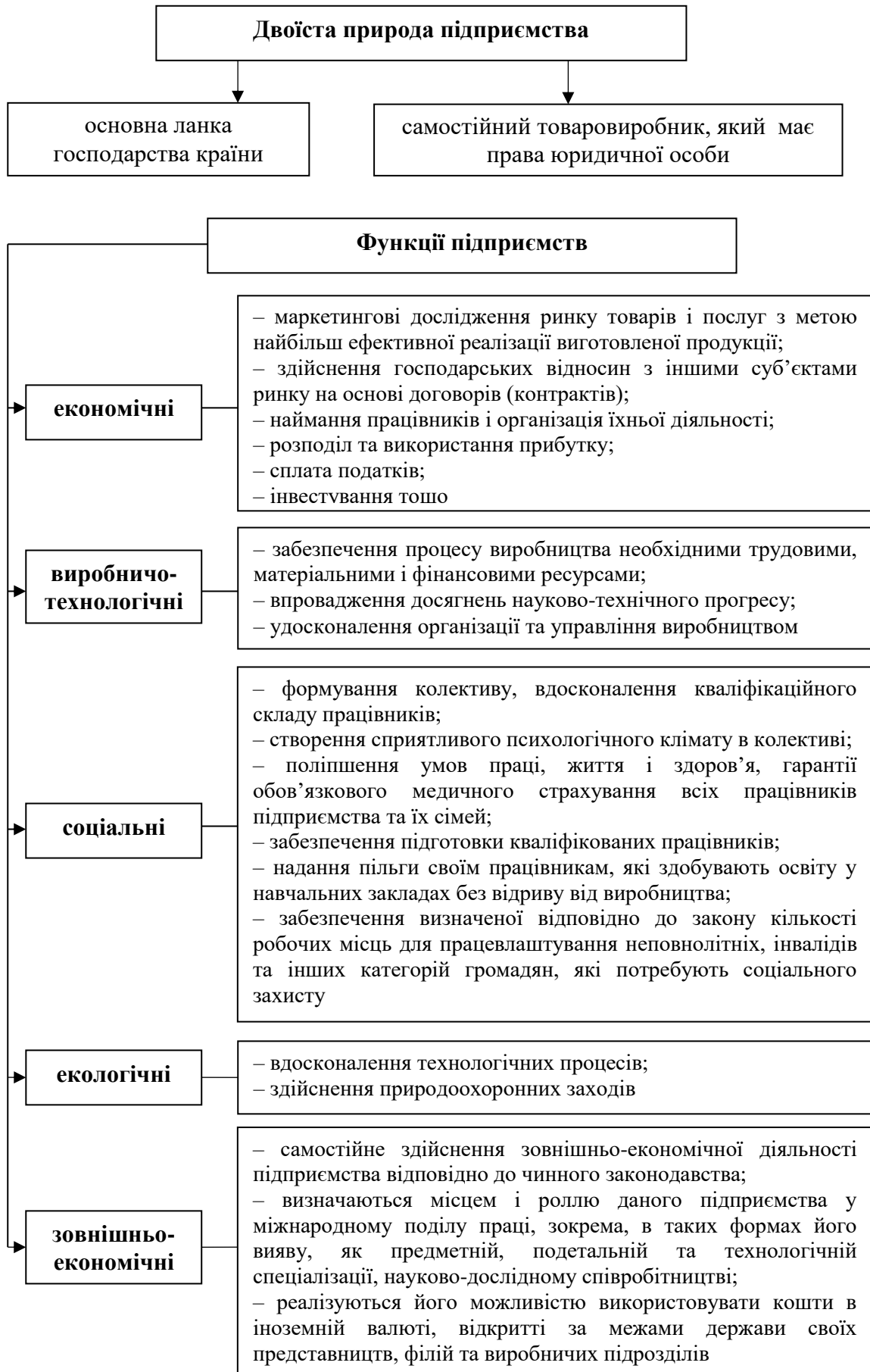

2. Підприємство як визначальний суб'єкт ринкової економіки

Основні ознаки підприємства

- самостійність у системі господарства країни (має відокремлене майно (власні верстати, устаткування, матеріали), самостійний баланс, розрахунковий рахунок у банку, печатку з назвою підприємства та ідентифікаційним кодом, товарний знак); є юридичною особою;
- закінчений цикл відтворення, тобто вироблена підприємством продукція може в умовах поділу праці набувати форми товару;
- основна маса продукції виробляється не для власного споживання, а для покупців (підприємство – самостійний товаровиробник);
- повинно отримувати прибуток, тобто бути рентабельним;
- у своєму складі не має інших юридичних осіб, але може мати складну внутрішню структуру; всі підрозділи підприємства не є юридичними особами, тобто не мають права самостійно виступати суб'єктами ринкових відносин;
- має свій трудовий колектив з його специфічними інтересами;
- є складовою частиною народногосподарського комплексу, що визначена на основі поділу праці, має свою нішу у народному господарстві, шукає споживачів своєї продукції в умовах конкурентної боротьби;
- має право від свого імені і у власних інтересах звертатись до суду з позовами, добиватись відшкодування збитків

Принципи діяльності підприємства

- законність;
- права власності;
- самоокупність витрат і рентабельність – підприємство повинно покривати свої затрати з випуску продукції і надання послуг виручкою від реалізації і мати прибуток для нормального розвитку;
- самофінансування – виробничий і соціальний розвиток підприємства визначається розмірами зароблених колективом коштів;
- матеріальна зацікавленість у кінцевих результатах;
- економічна відповідальність за кінцеві результати господарювання;
- суверенних господарських договорів;
- міжнародного співробітництва і права

Основна форма реалізації принципу **економічної відповідальності** за кінцеві результати господарювання – економічні **санкції**.

Економічні **санкції** – вилучення незаконно здобутих доходів, відшкодування збитків, штрафи, неустойки, пені, зменшення або позбавлення премій.

Види відповідальності

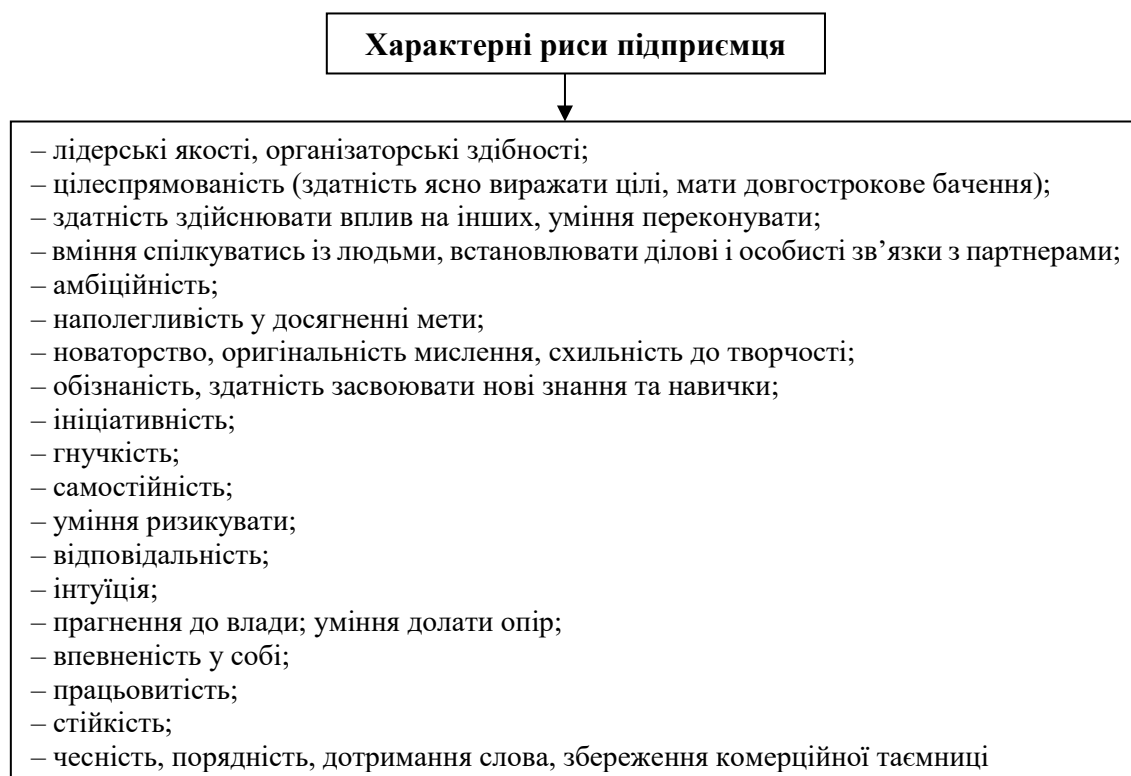
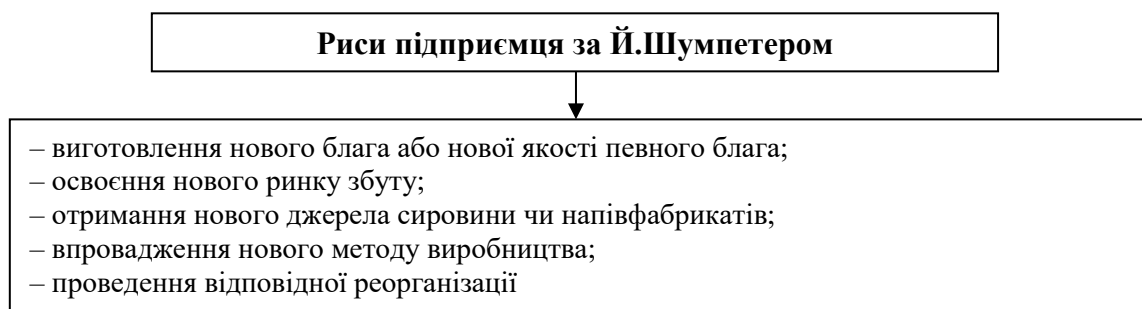
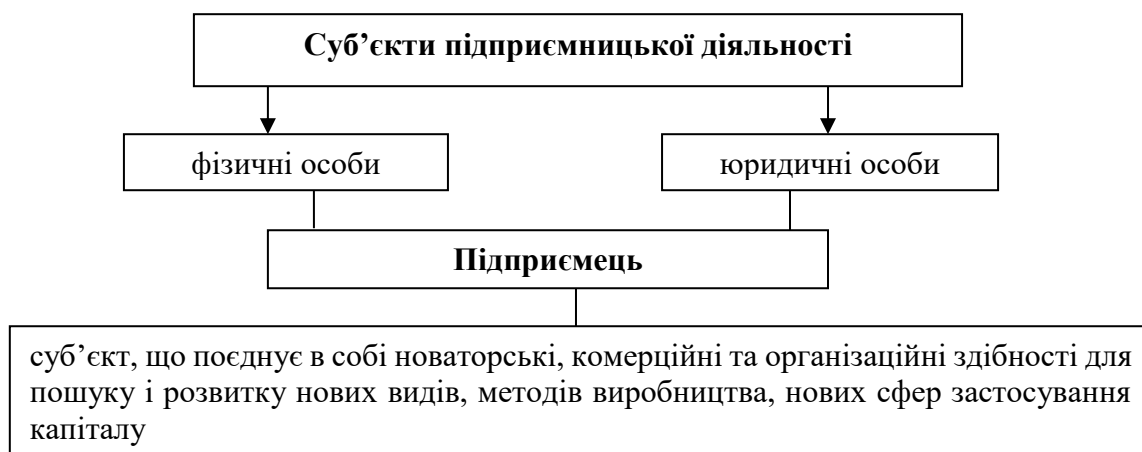
- перед суспільством (виконання держзамовлення, платежі в бюджет, процентів за кредит);
- перед підприємствами (виконання договорів, своєчасна оплата поставок, відшкодування збитків);
- перед робітниками (умови праці, соціальний розвиток колективу, оплата простоїв з вини підприємства)

Підприємництво

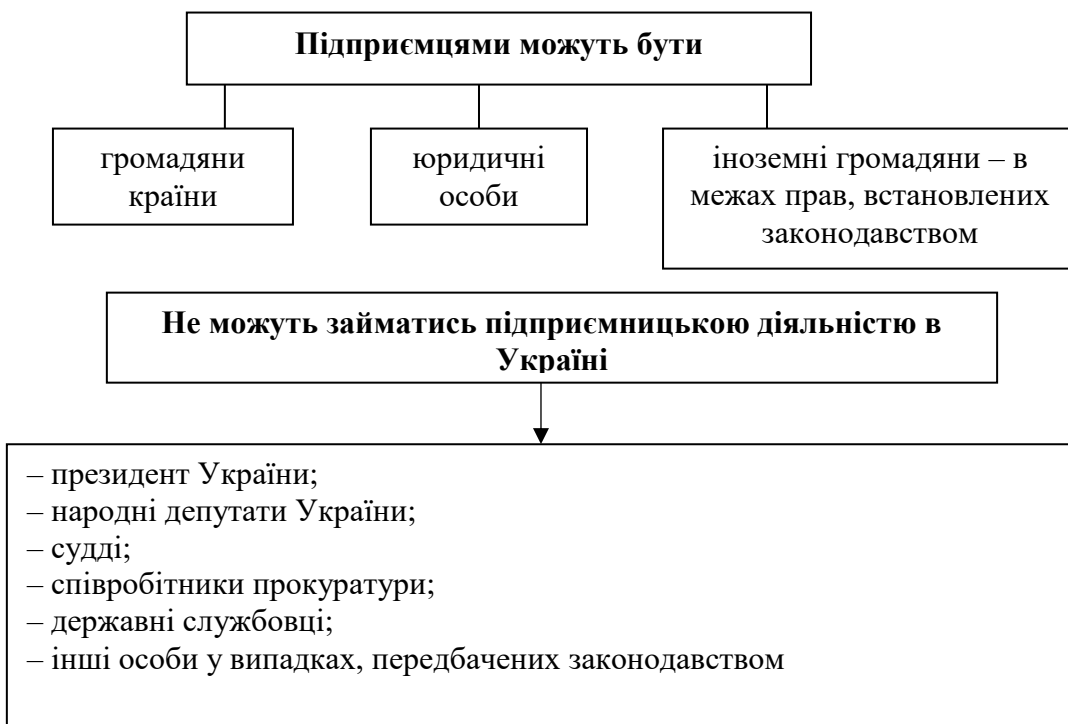
самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку

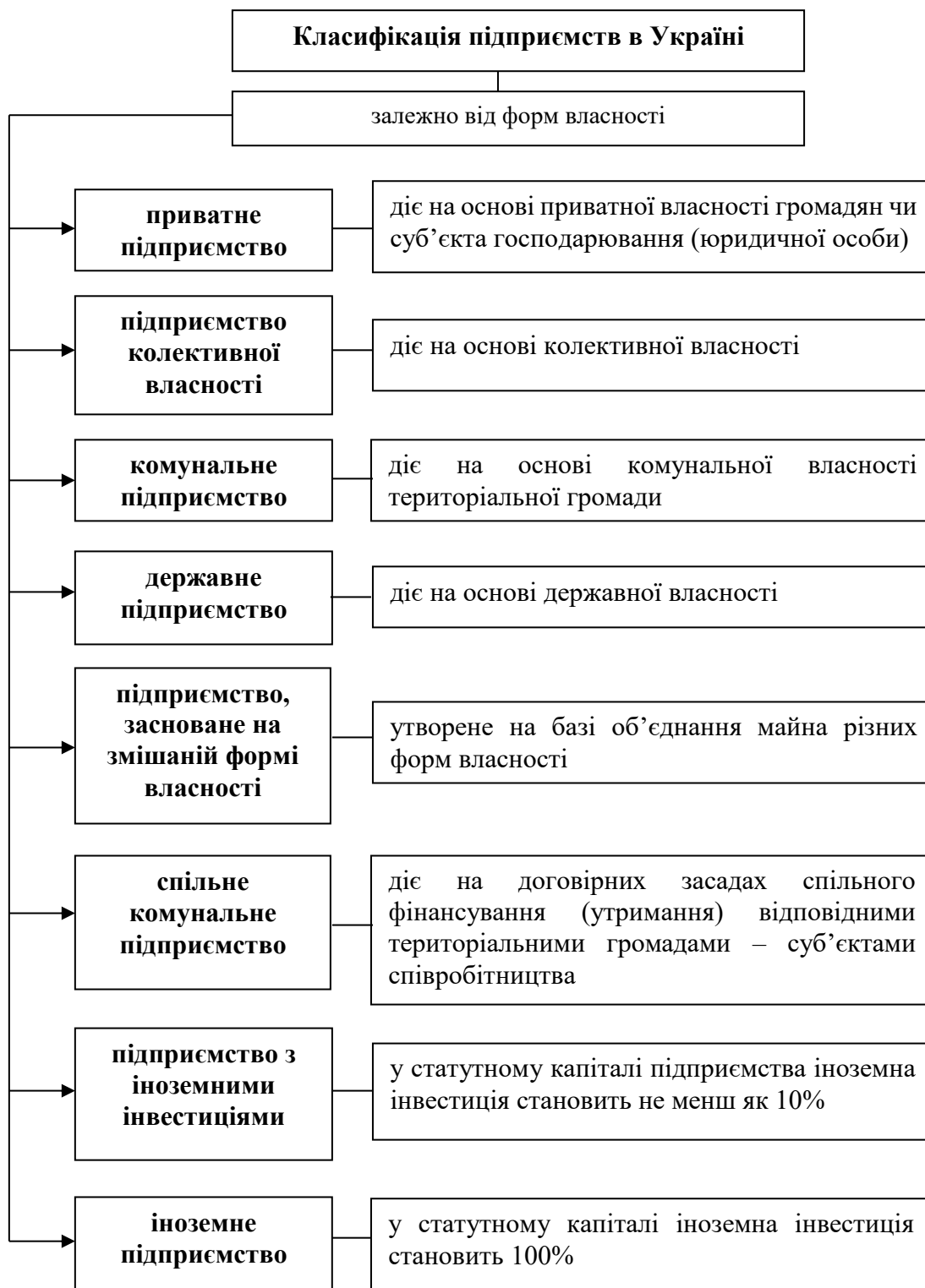
Термін «підприємець»

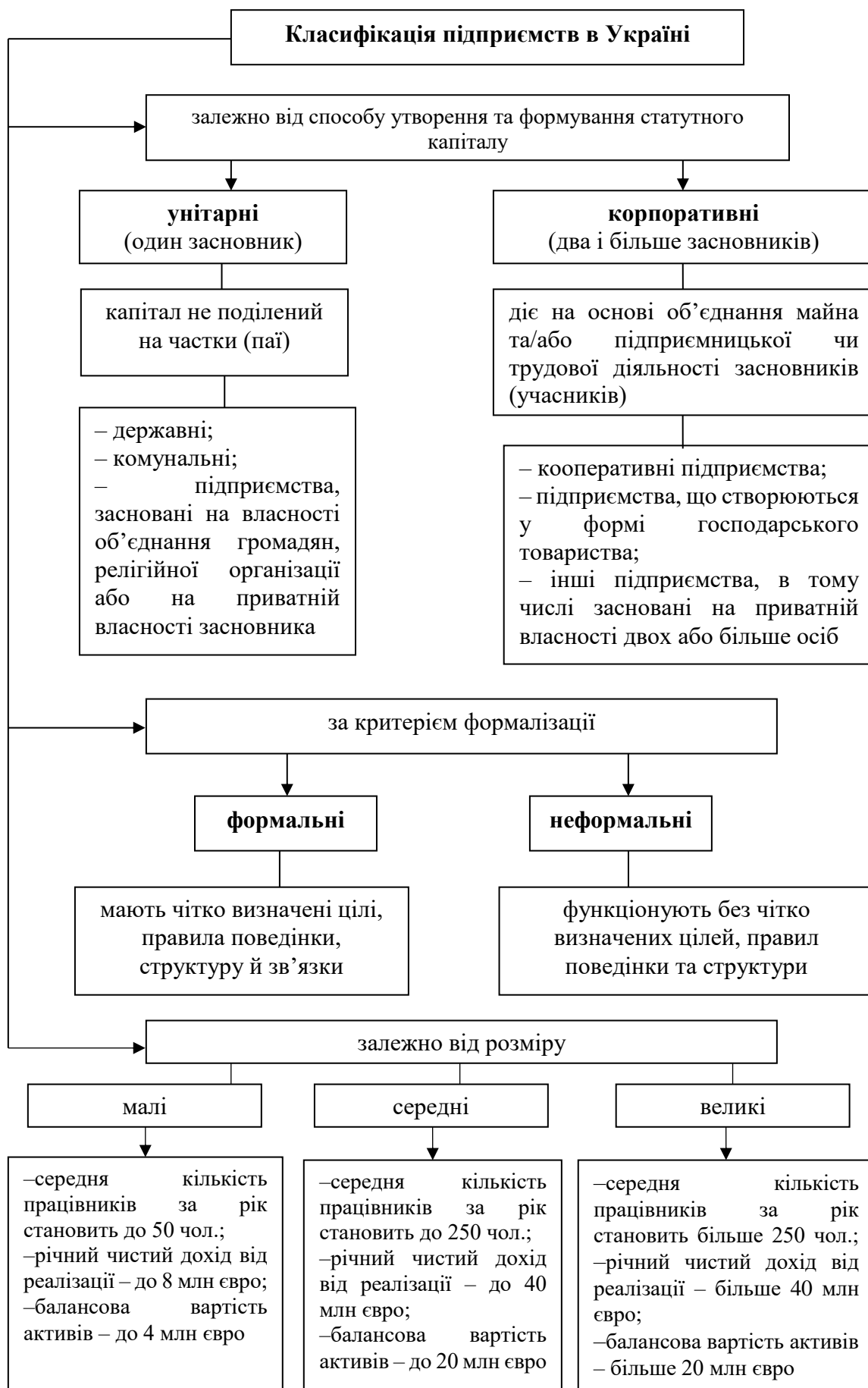
увів англійський економіст Р.Кантильйон (початок XVIII ст.): підприємництво – економічна функція особливого роду, для якої характерний елемент ризику

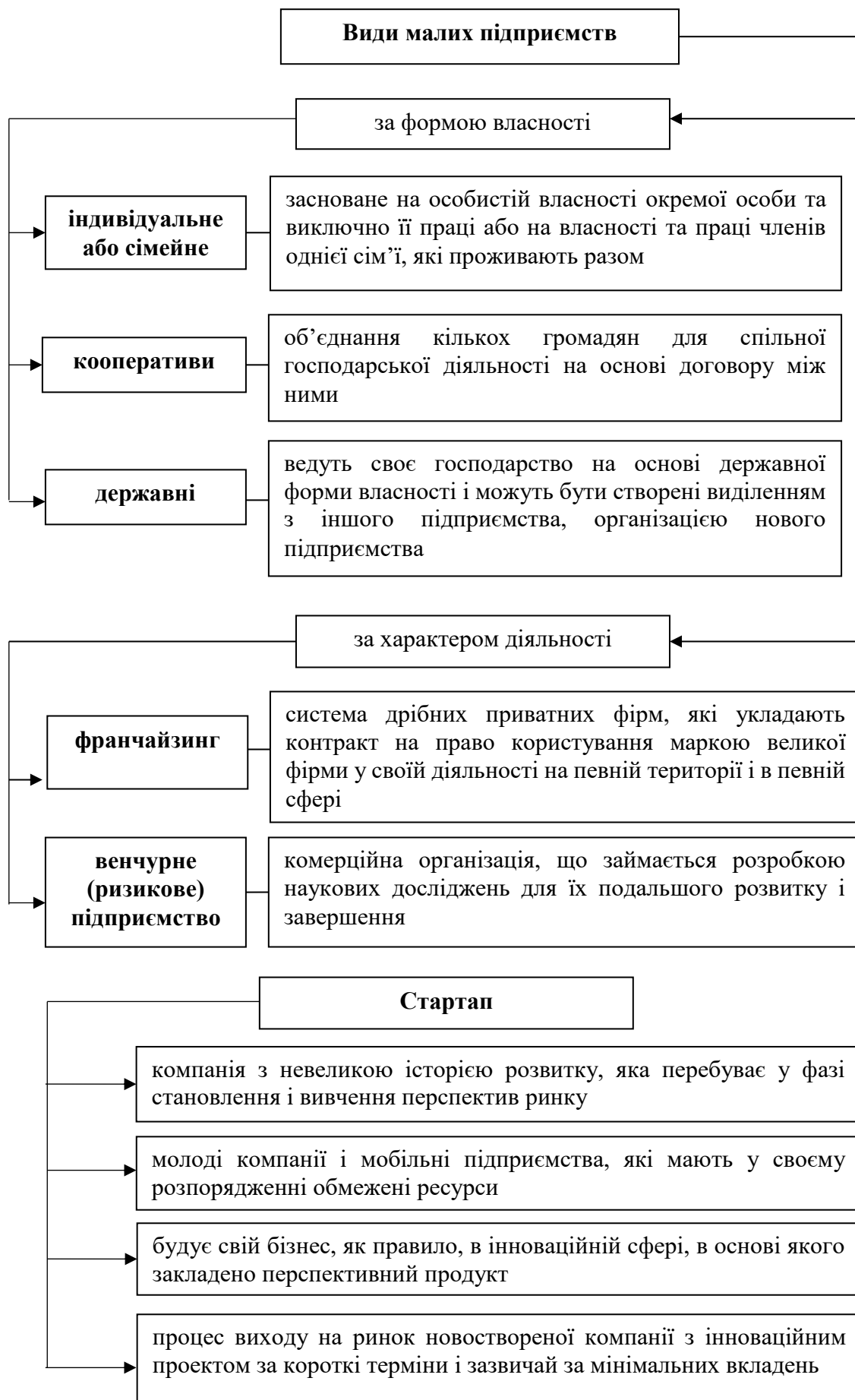

Сучасний підприємець –
високоосвічена людина, яка вміє орієнтуватись у складних ситуаціях, досконало знає виробництво, володіє необхідною інформацією

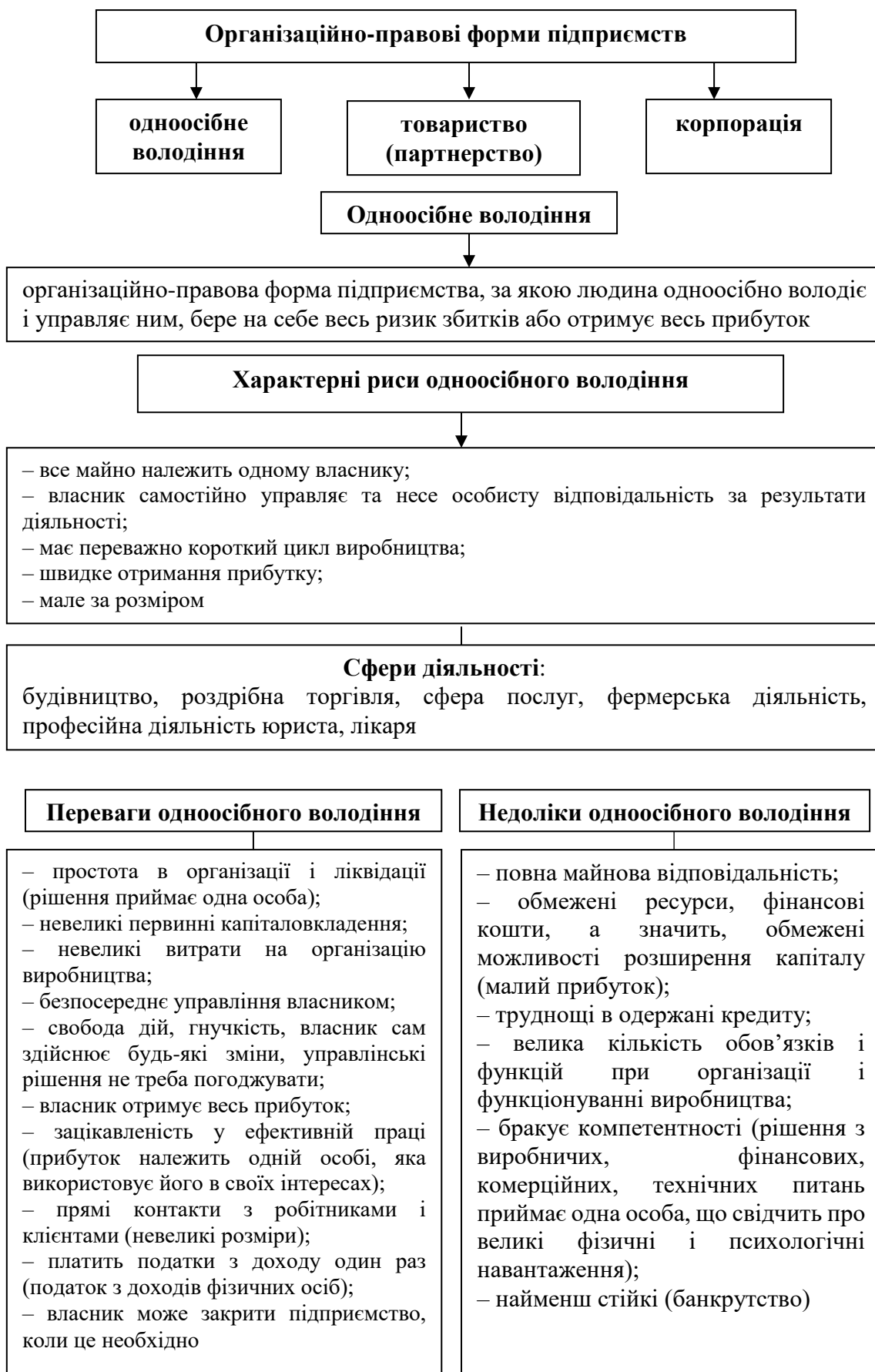

3. Організаційно-правові форми підприємств

Товариство (партнерство)

підприємство, створене в результаті об'єднання капіталів двох чи більше господарюючих суб'єктів для ведення спільної діяльності з метою одержання прибутку (майно поділено на частки)

Характерні риси товариств (партнерств)

- об'єднують фінансові ресурси, вміння вести справу;
- розподіляють прибутки і збитки відповідно домовленості;
- дозволяють залучити додаткові засоби виробництва; здійснювати спеціалізацію в управлінні, що впливає на ефективність виробництва і зменшує загрозу банкрутства

Сфери діяльності:

медицина, юридичні, аудиторські фірми, брокерські контори, служби сфери послуг, сільське господарство, торгівля, громадське харчування

Переваги товариств (партнерств)

- можливість залучити додаткові кошти і нові ідеї, примножується людський фактор, вищі інвестиційні можливості, менший ризик;
- вдосконалюється управління: з'являється спеціалізація, можливість найняти менеджера;
- збитки розподіляються між партнерами;
- податкові пільги (прибуток кожного оподатковується як індивідуальний дохід, не платить подвійний податок);
- порівняно легко організувати;
- невелика кількість державних регуляторів

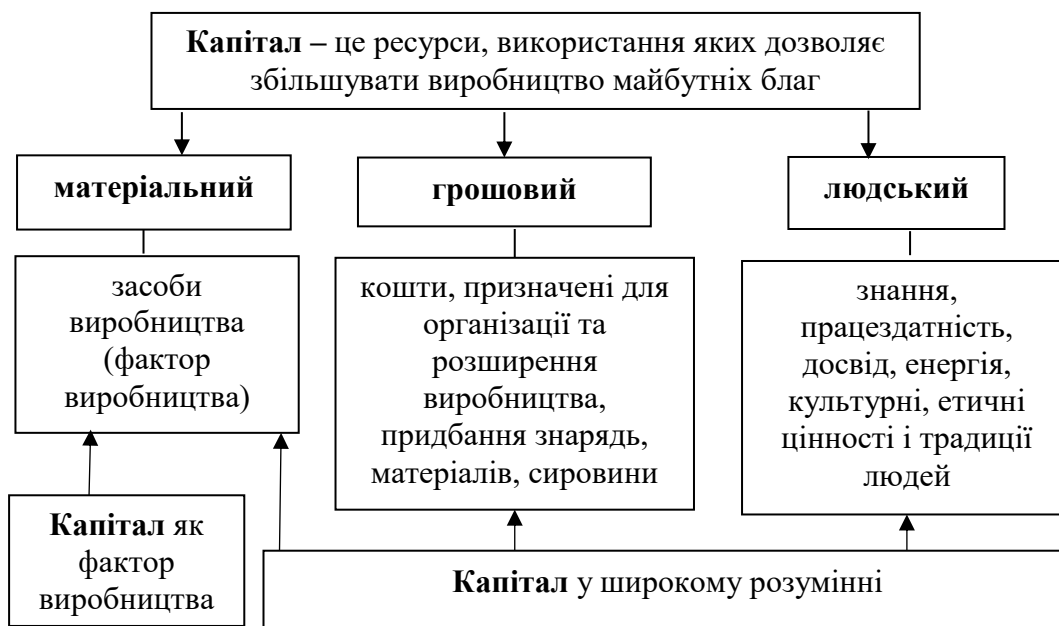
Недоліки товариств (партнерств)

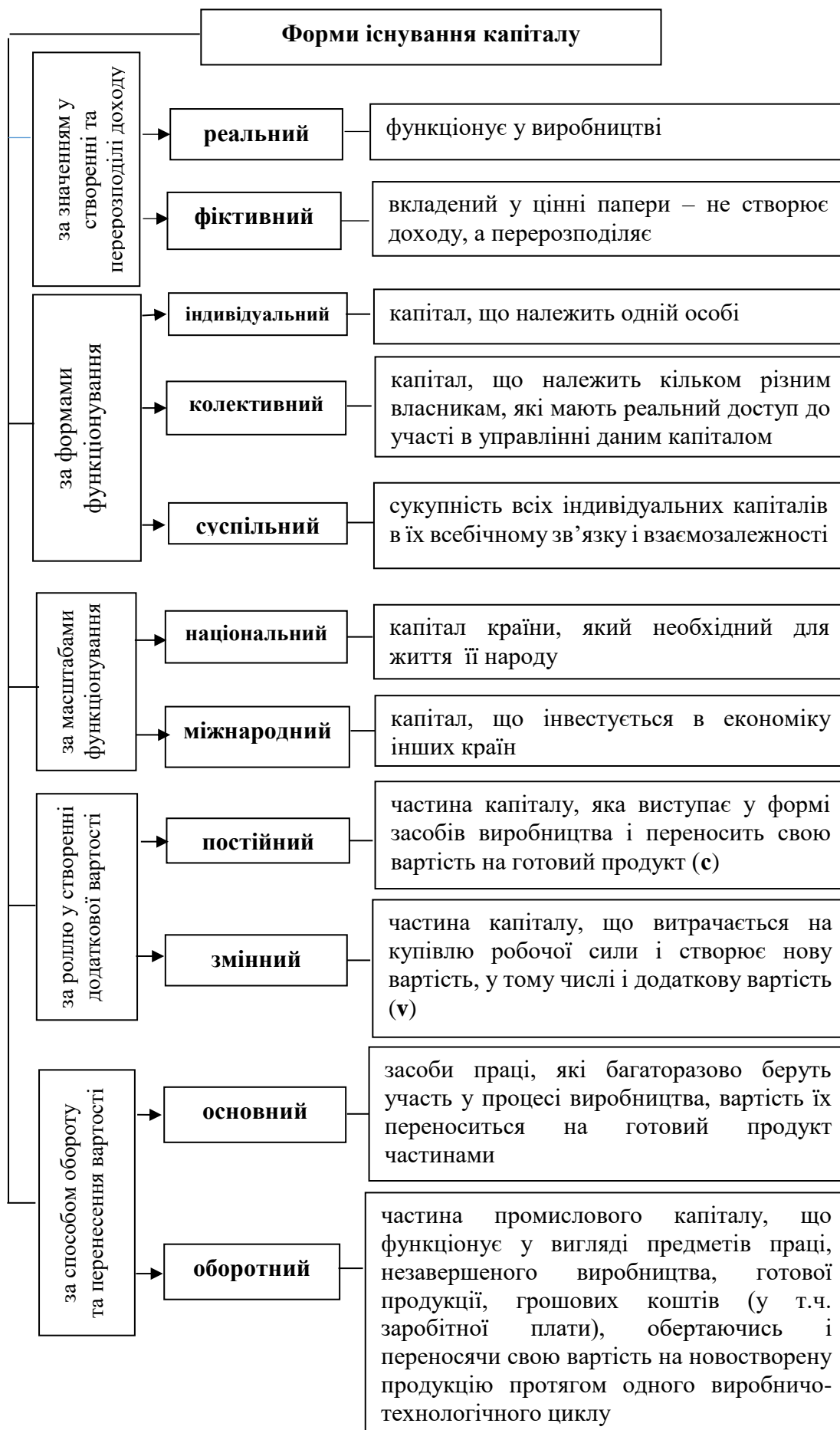
- необмежена майнова відповідальність кожного з партнерів (не тільки за свої дії, а й за всі невдалі рішення партнерів);
- різні погляди або інтереси партнерів затримують прийняття рішень;
- непорозуміння між партнерами, розходження інтересів ускладнює процес управління;
- невеликий розмір капіталу, обмеження фінансових можливостей;
- обмеження у використанні НТП;
- наявний елемент непередбачуваності – вихід учасника

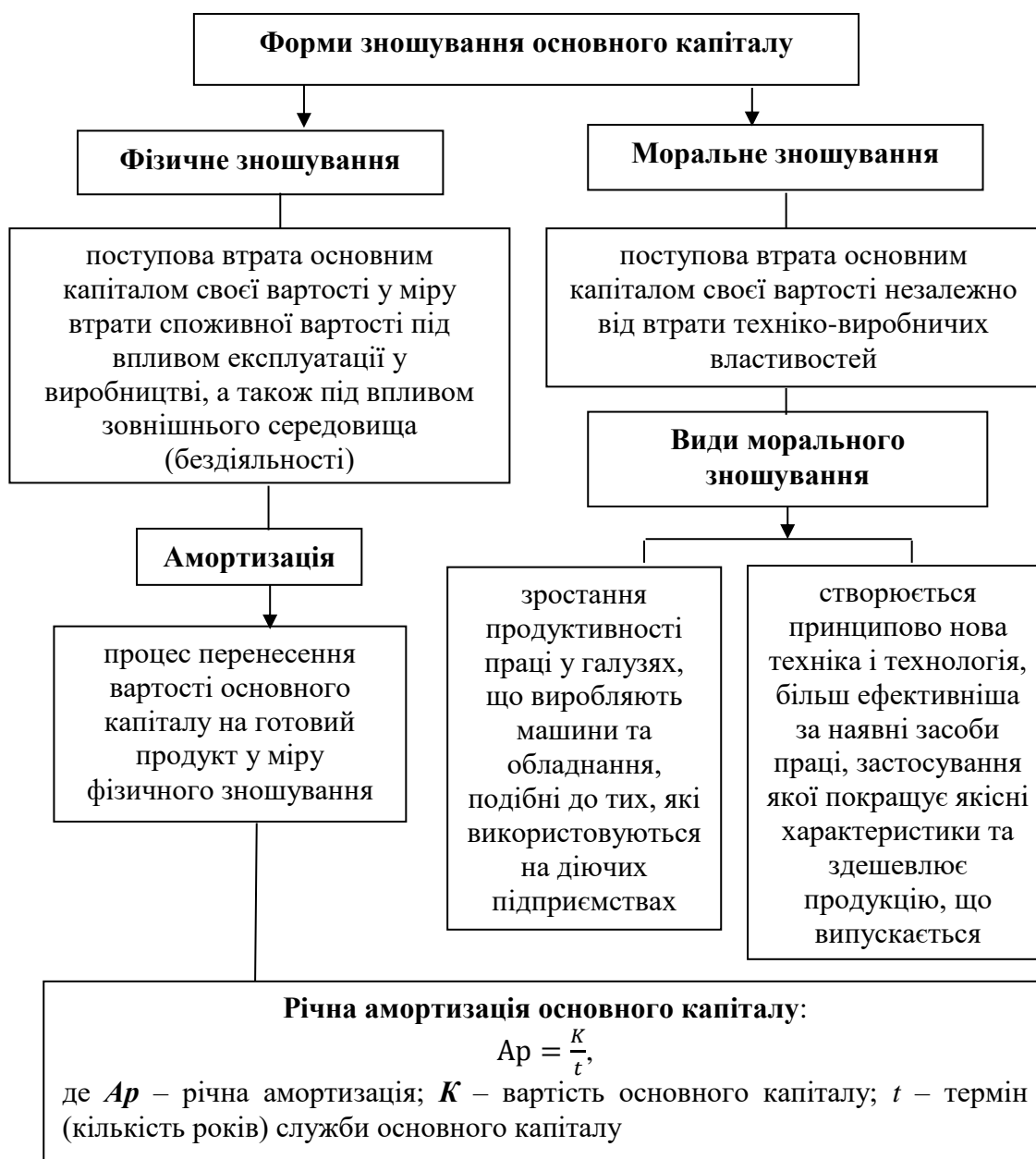

4. Капітал підприємства та його структура

Амортизаційні відрахування – щорічне списання частини вартості основного капіталу.

Амортизаційний фонд утворюється шляхом повернення перенесеної вартості в грошовій формі після продажу товарів і використовується для заміщення зношеного капіталу (на ремонт, відновлення).

Норма амортизації – виражене у відсотках відношення річної суми амортизації до вартості елементів основного капіталу, яке показує, за скільки років вартість основного виробничого капіталу повинна бути повністю відшкодована

$$A' = \frac{A}{K} 100\%,$$

де A' – норма амортизації;

A – сума амортизаційних відрахувань за рік;

K – вартість авансованого основного капіталу.

5. Витрати підприємства та їх види

Загальні (сукупні, валові) витрати: $TC=FC+VC$.

Середні витрати: $ATC= TC/Q$.

Граничні витрати – додаткові витрати на виробництво кожної додаткової одиниці продукції в порівнянні з даним обсягом продукції:

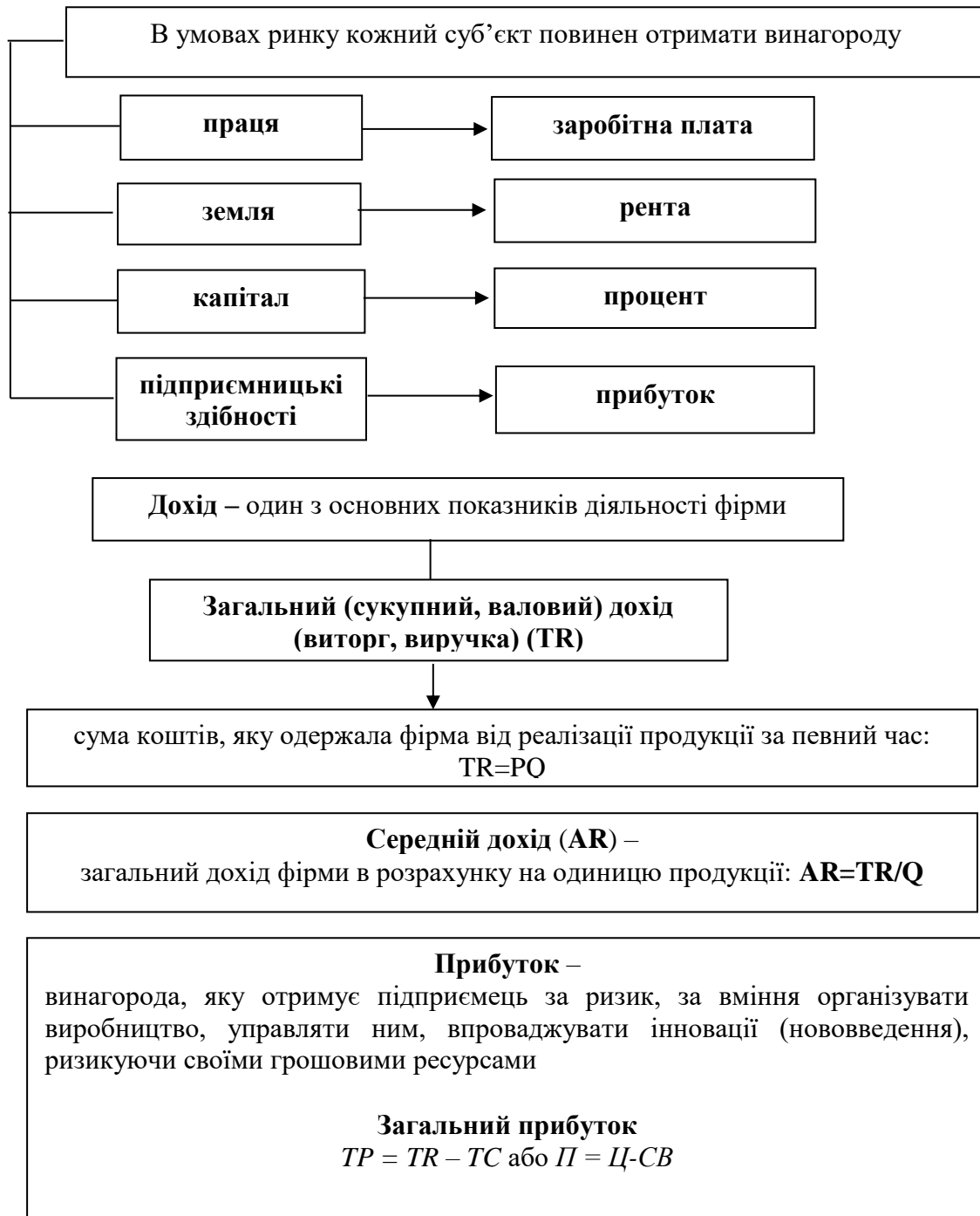
$$MC= \Delta TC/ \Delta Q$$

Тема 7. Доходи в ринковій економіці

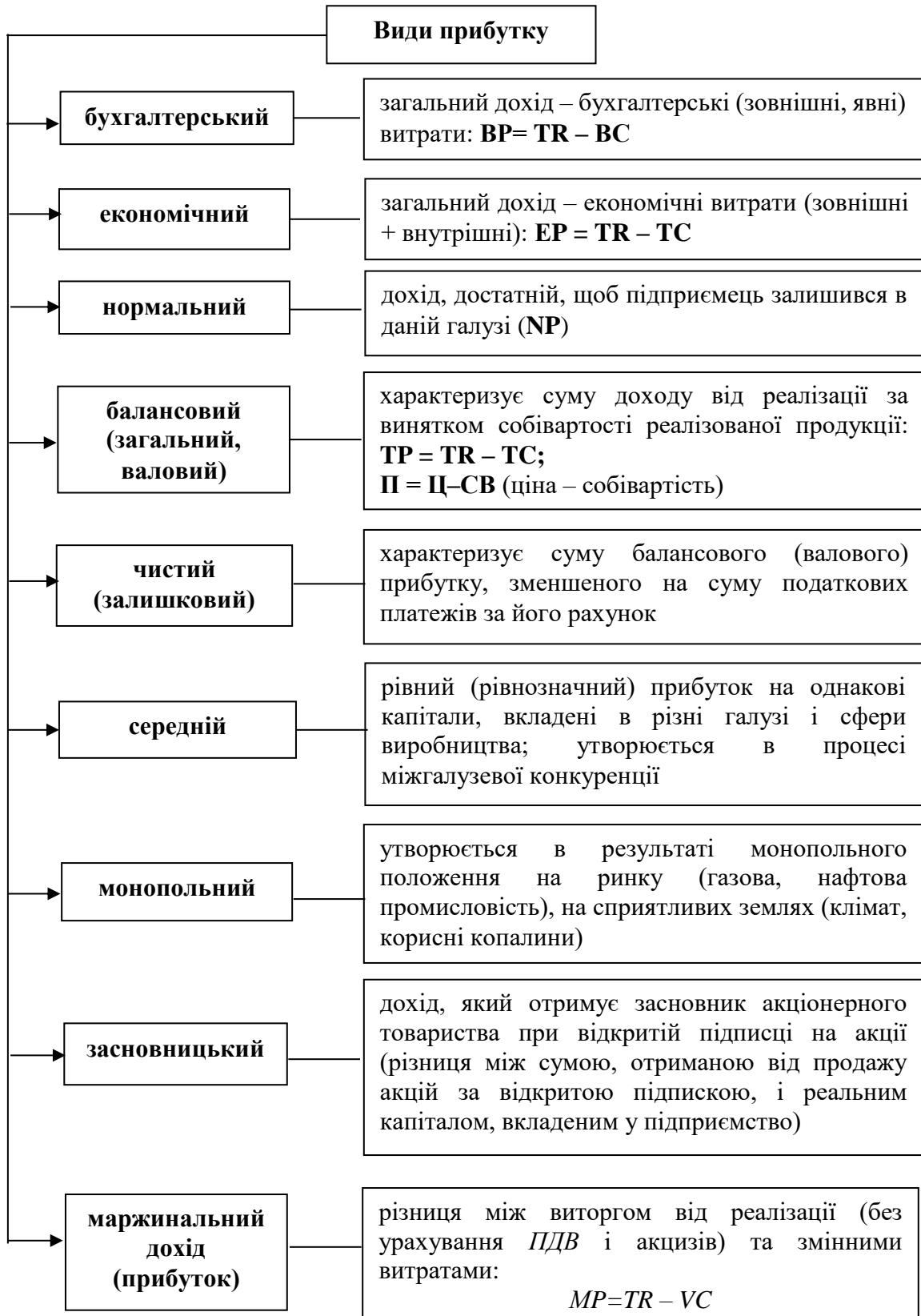
1. Прибуток підприємства та його розподіл.
2. Суть і фактори позичкового процента.
3. Земельна рента та її види. Ціна землі.
4. Суть та форми заробітної плати.

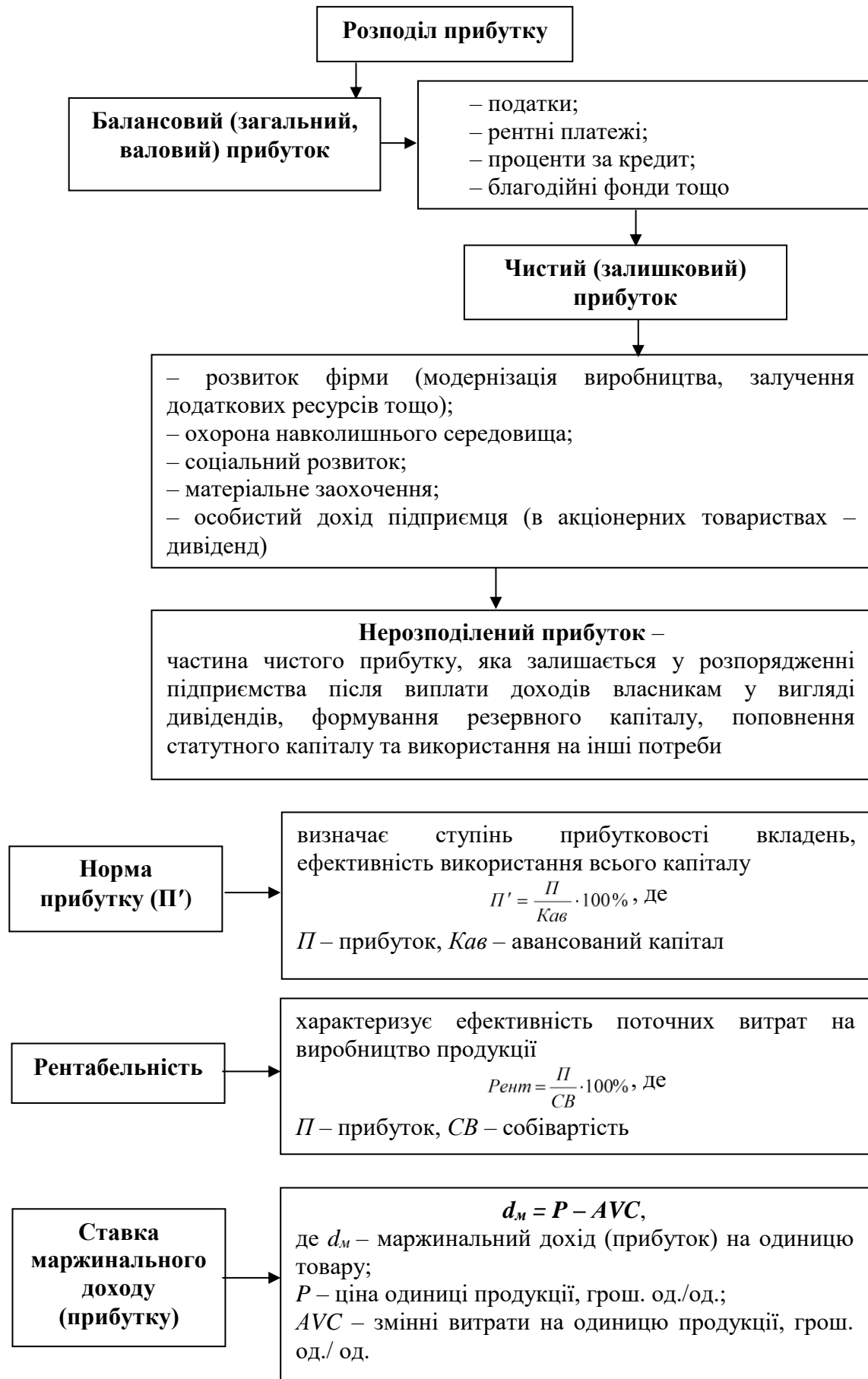
1. Прибуток підприємства та його розподіл

Прибуток

винагорода, яку отримує підприємець за ризик, за вміння організувати виробництво, управляти ним, впроваджувати інновації (нововведення), ризикуючи своїми грошовими ресурсами

Чинники диференціації прибутку

- рівень прибутковості капіталовкладень;
- обсяги виробничих витрат;
- швидкість обороту капіталу;
- динаміка ринкової ціни на продукцію фірми;
- обсяги капіталовкладень;
- технологічний рівень виробництва

2. Суть і фактори позичкового процента

Позичковий процент

винагорода, яку отримує власник грошей за те, що надав їх іншим суб'єктам ринкових відносин у користування

Величина позичкового процента

Ставка або норма процента

ціна, яку сплачують за користування грошима:

$$i = \frac{TR_{noz}}{K_{noz}} \cdot 100\%,$$

де TR_{noz} – річний дохід на позичковий капітал; K_{noz} – позичковий капітал

Види ставки позичкового процента

Простий процент

метод розрахунку відсотків, при якому нарахування відбуваються на початкову суму вкладу (боргу)

$$F = P\left(1 + \frac{Ni}{360}\right), \text{ де}$$

F – сума боргу з процентами;

P – номінальна сума кредиту, тобто сума, яку отримує позичальник;

N – кількість днів;

i – відсоток річних, заданий в частках одиниці

Якщо процент нараховується раз на рік

$$F = P(1 + Ni), \text{ де}$$

N – кількість років

Складний процент

означає, що проценти нараховуються не на базову суму, а на суму з нарахованими процентами за попередній період

$$F = P(1 + i)^N, \text{ де}$$

F – сума боргу з процентами;

P – номінальна сума кредиту, тобто сума, яку отримує позичальник;

N – кількість років;

i – відсоток річних, заданий в частках одиниці

3. Земельна рента та її види. Ціна землі

Вихідна умова для утворення ренти – оренда землі

Орендна плата

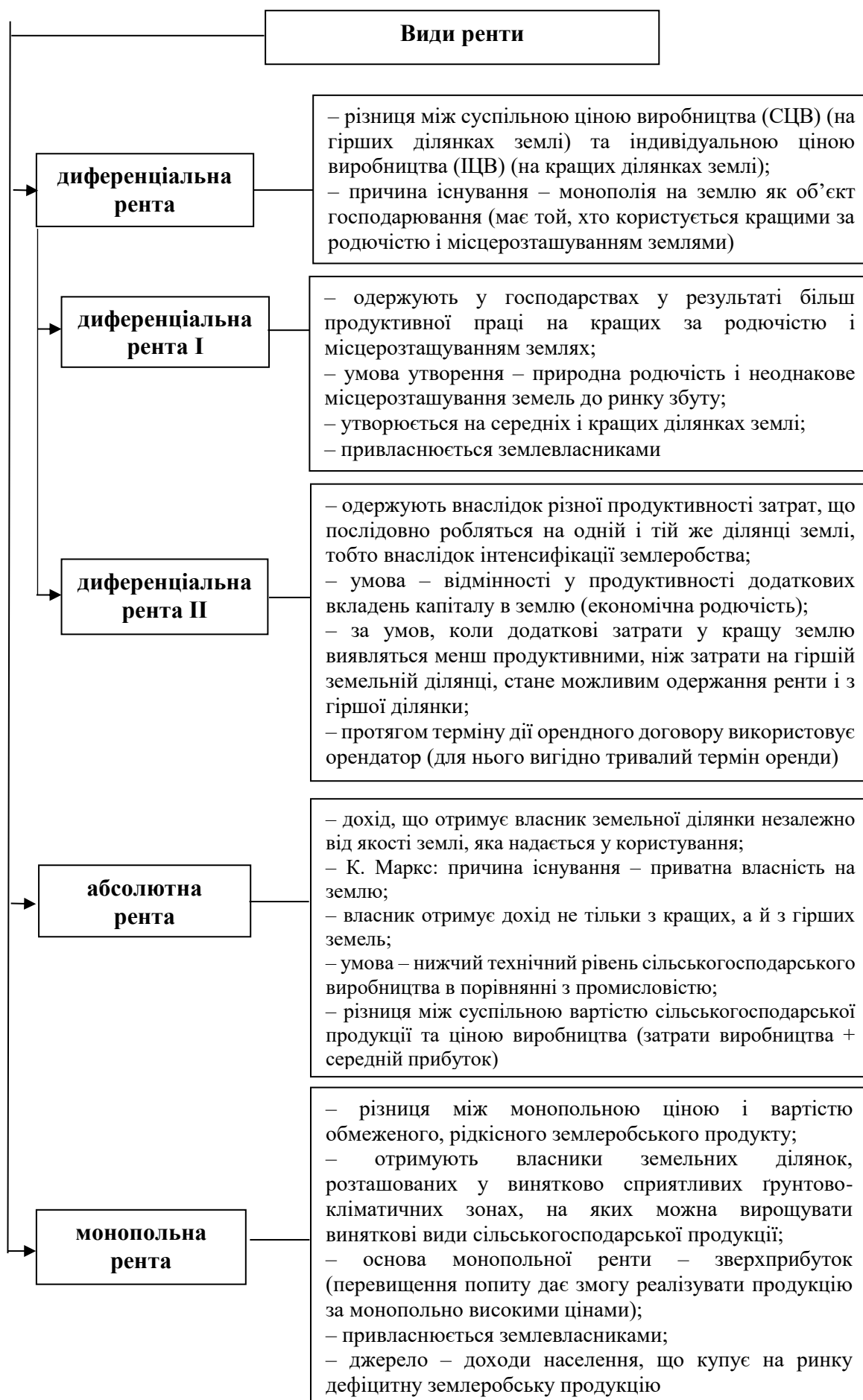
рента як
плата за
землю

амортизація споруд і
будівель, що
знаходяться на даній
ділянці землі і
здаються в оренду
разом із землею

процент від
капіталу, що
втілений в даних
матеріальних
активах
землевласника

Якщо в оренду здається тільки земля – рента дорівнює орендній платі

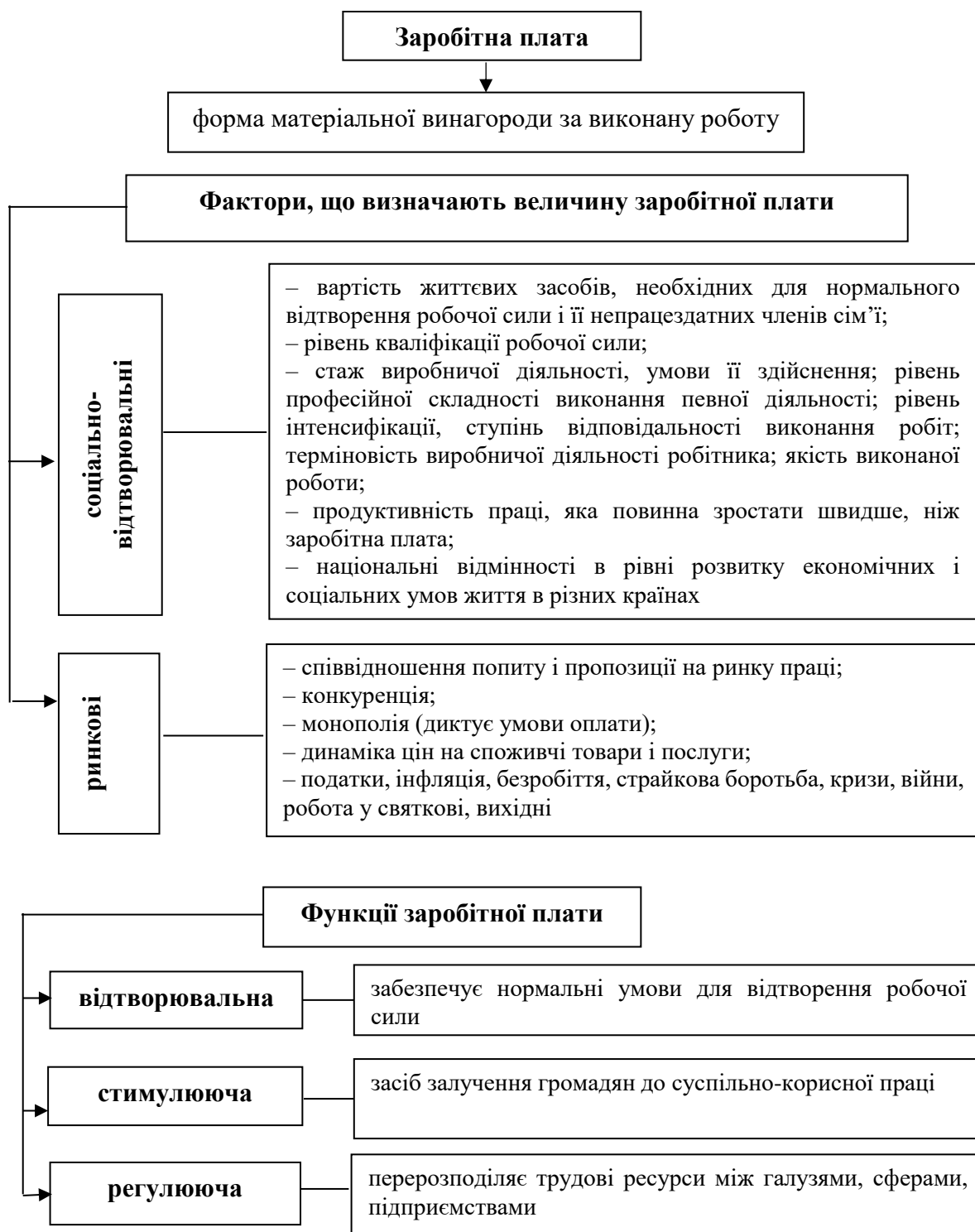

Ціна землі – капіталізована земельна рента

$$P_N = \frac{R}{i} \cdot 100\%, \text{ де}$$

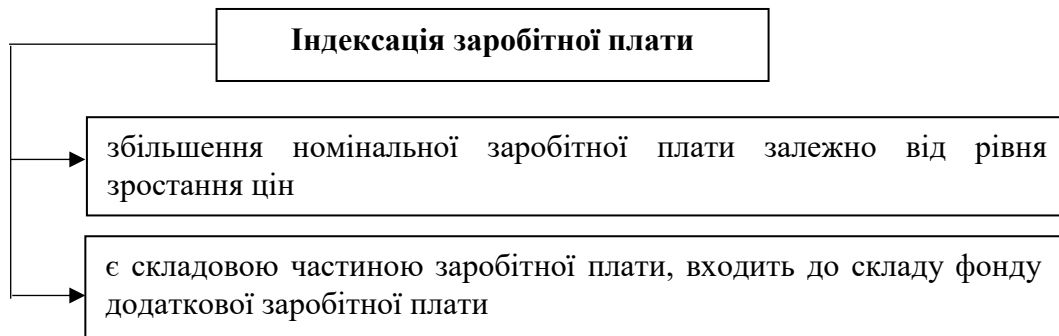
P_N – ціна землі,
 R – рента,
 i – позичковий процент

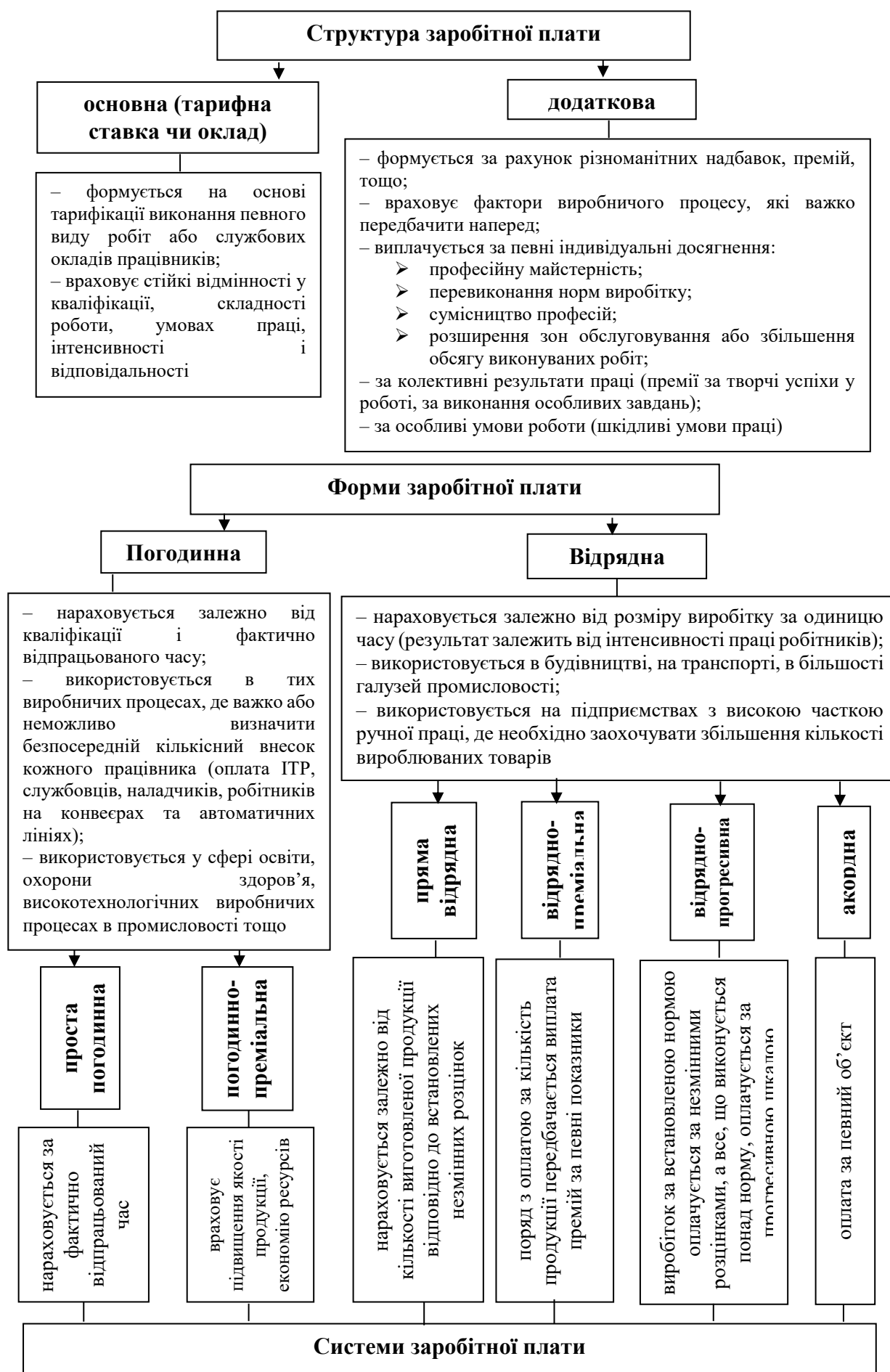
4. Суть та форми заробітної плати

номінальна заробітна плата → певна кількість грошей, що видається робітникові за його трудову діяльність

реальна заробітна плата → певна кількість товарів і послуг, які можна придбати за номінальну заробітну плату, враховуючи поточний рівень цін

$$I_{рзп} = \frac{I_{нзп}}{I_{ц}}$$
, де $I_{рзп}$ – індекс реальної заробітної плати; $I_{нзп}$ – індекс номінальної заробітної плати; $I_{ц}$ – індекс цін

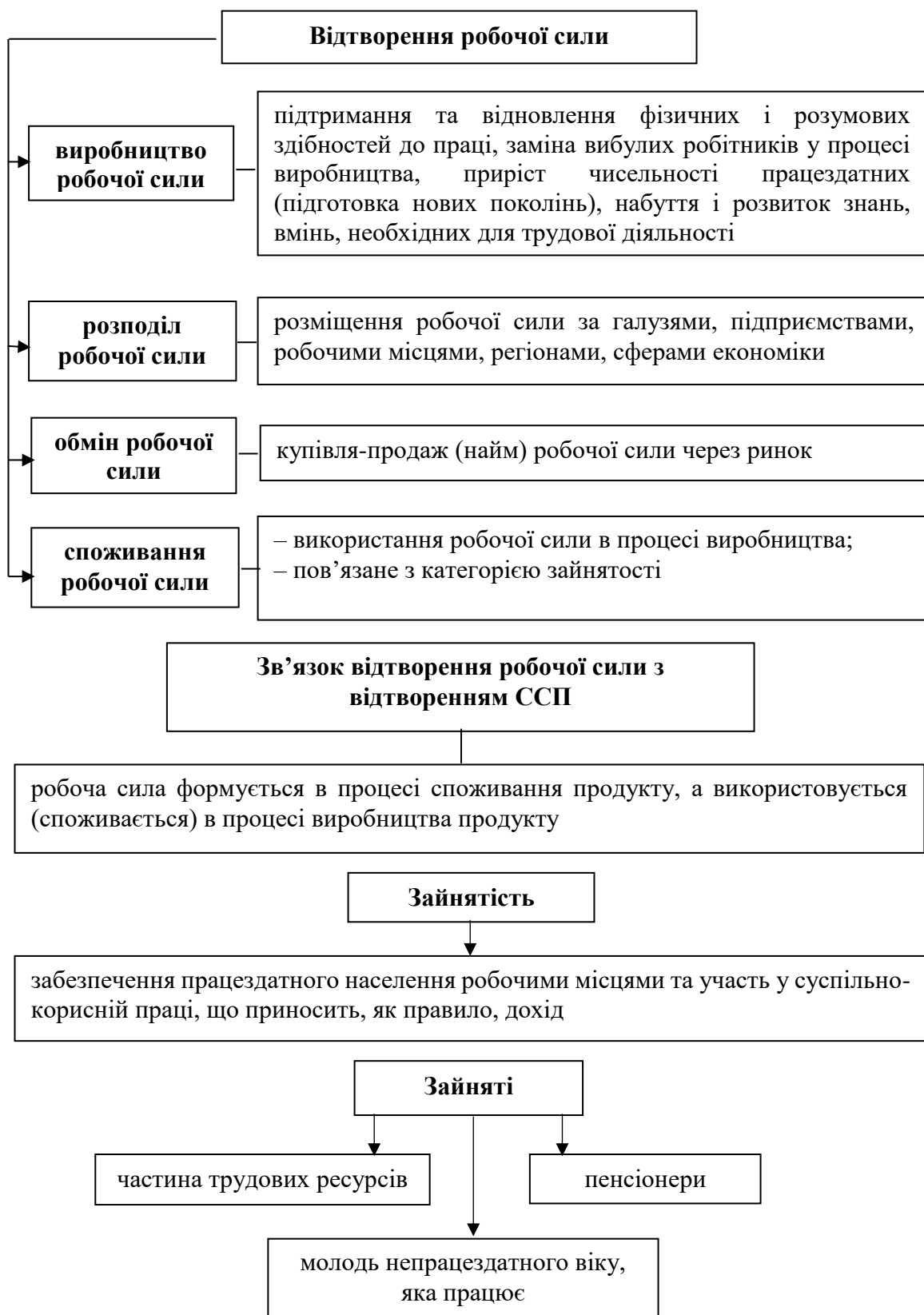
Тема 8. Суспільне відтворення та циклічні коливання в ринковій економіці

1. Суть та структура суспільного відтворення.
2. Суть і типи економічного зростання.
3. Поняття і причини циклічності суспільного відтворення. Види циклів.

1. Суть та структура суспільного відтворення

Важлива умова відтворення за сучасних умов – випереджаючий розвиток робочої сили в порівнянні з розвитком засобів виробництва

Склад зайнятих

- особи, що працюють за наймом,
- громадяни, які працюють самостійно (ІТД, підприємці, творчі працівники, члени особистих підсобних господарств);
- особи, що проходять військову чи альтернативну (невійськову) службу;
- особи, які на законних підставах працюють за кордоном та мають доходи від такої зайнятості;
- особи, які навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти та поєднують навчання з роботою;
- непрацюючі працездатні особи, які фактично здійснюють догляд за дитиною з інвалідністю, особою з інвалідністю I групи або за особою похилого віку, яка за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду або досягла 80-річного віку, та отримують допомогу, компенсацію та/або надбавку відповідно до законодавства;
- батьки - вихователі дитячих будинків сімейного типу, прийомні батьки, якщо вони отримують грошове забезпечення відповідно до законодавства;
- особа, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, та одержує грошову допомогу на догляд за нею відповідно до законодавства.

Типи зайнятості

Соціальний тип зайнятості

- базується на економії робочого часу, створенні суспільного зв'язку людей, їх спілкуванні, обміні діяльністю;
- виробництво речей, засобів до життя розглядається не як основна мета суспільства, а як один із важливих моментів процесу відтворення

Економічний тип зайнятості

- представляє собою діяльність людей, що пов'язана із створенням суспільного продукту або національного доходу;
- відображає участь трудових ресурсів у виробництві матеріальних благ і послуг;
- є домінуючим у межах розвитку аграрної та індустріальної економічних систем

аграрний

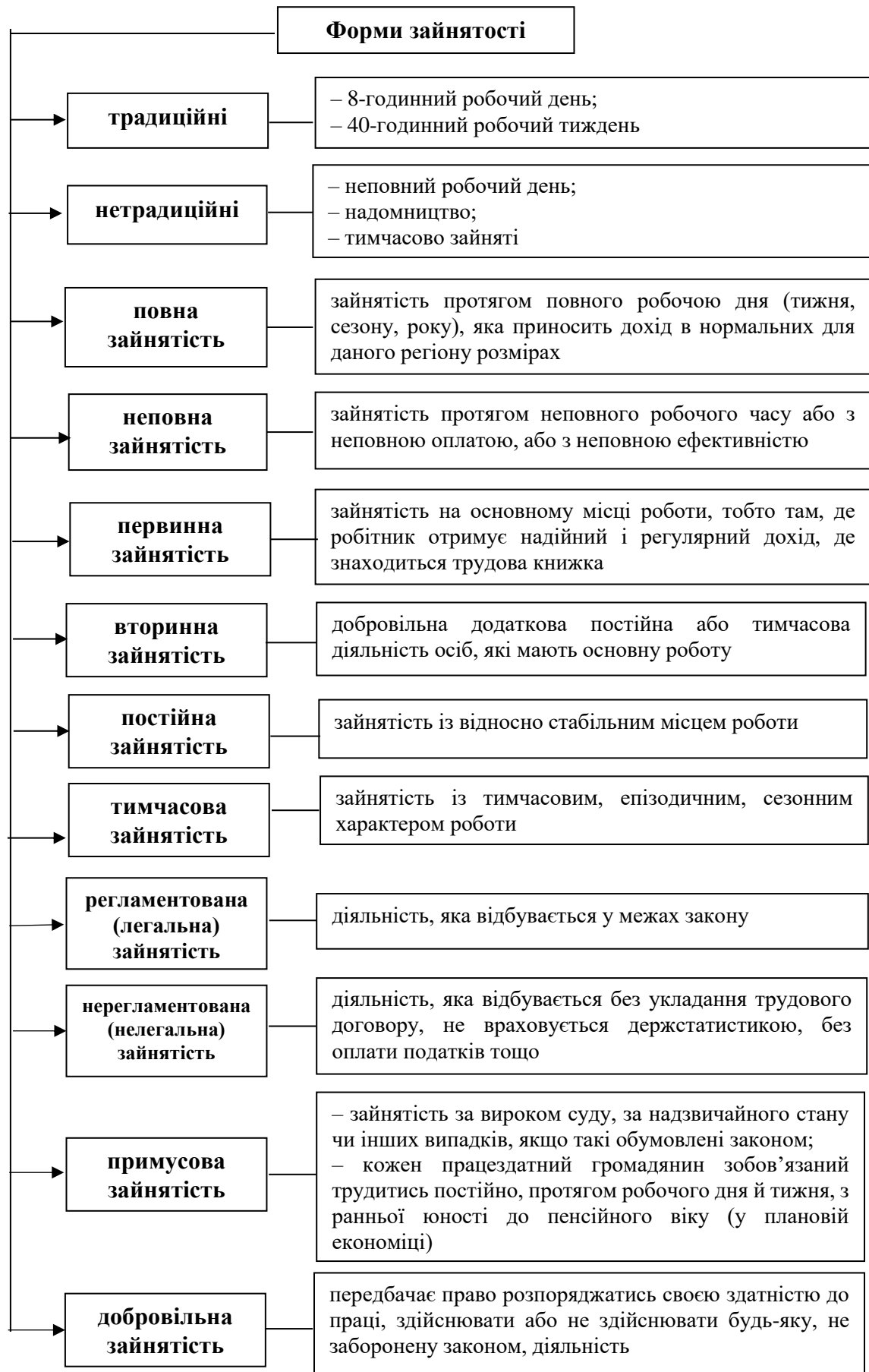
- цілком і повністю базувався на натуральному господарстві та епізодичному обміні надлишками продукції;
- притаманні примітивні і майже незмінні потреби та багатосторонній розвиток здібностей працівника

індустріальний

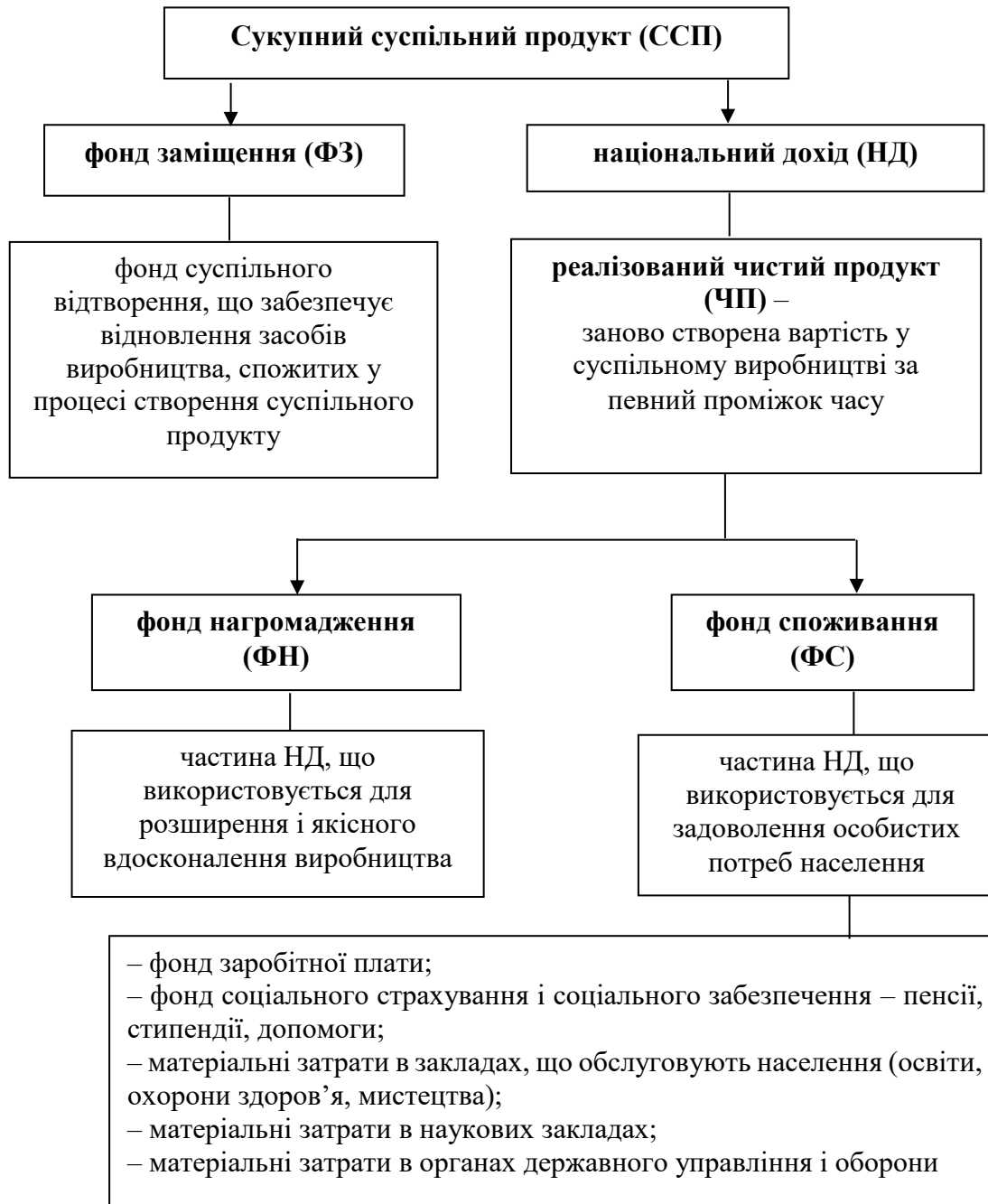
- поєднання промислової і сільськогосподарської трудової діяльності з використанням системи машин,
- поєднання фізичної та розумової праці,
- низьке використання інформаційного потенціалу

інформаційний

- переважання у складі працюючих осіб, пов'язаних з індустрією людини і обслуговуванням швидкого зростання потреб розвитку науки і техніки;
- інформаційно насичена творча праця

$$\text{НД} = \text{ФН} + \text{ФС}$$

Норма нагромадження (H') – доля нагромадження в НД:

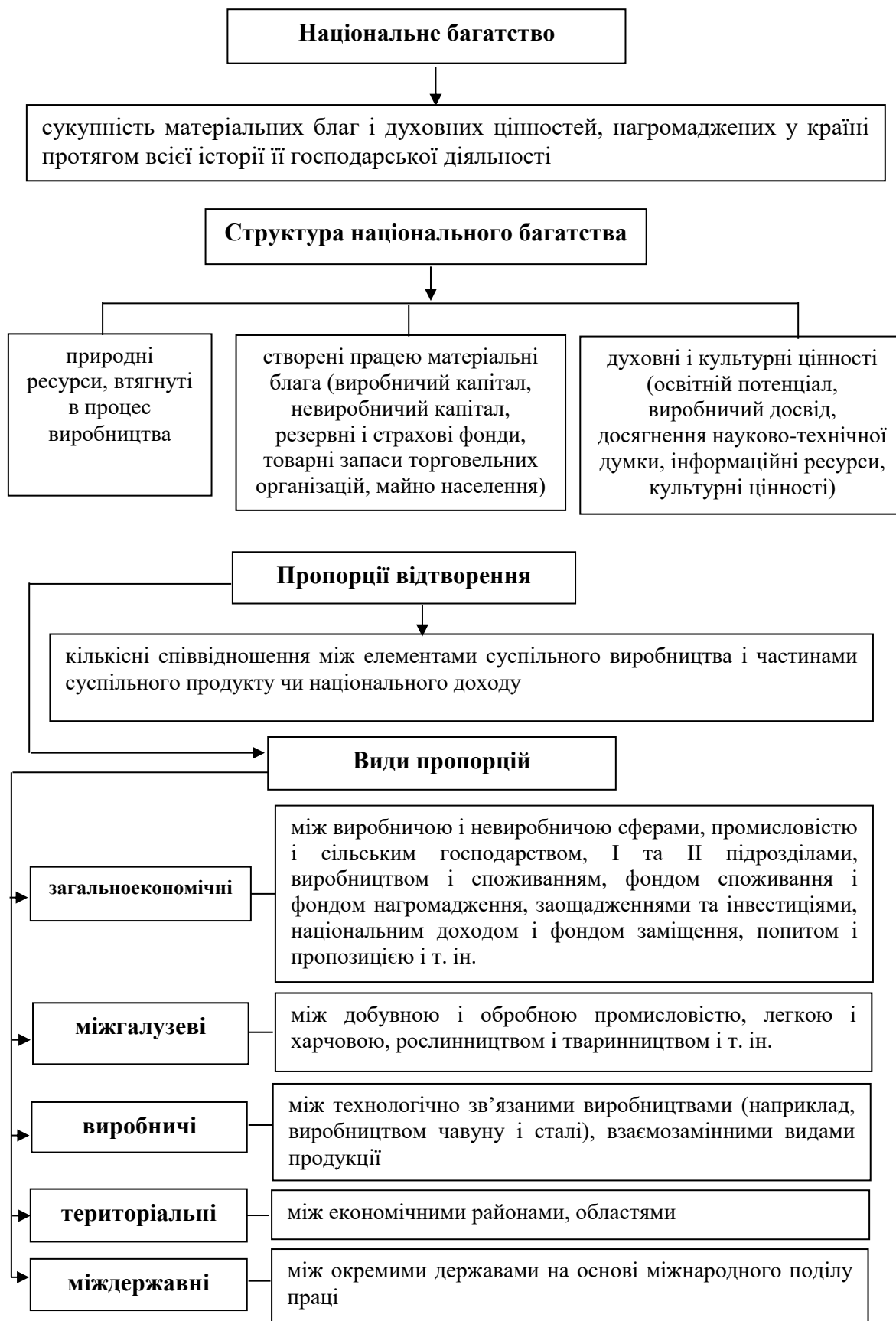
$$H' = \frac{\text{ФН}}{\text{НД}} \cdot 100\%$$

де ФН – фонд нагромадження, НД – національний дохід

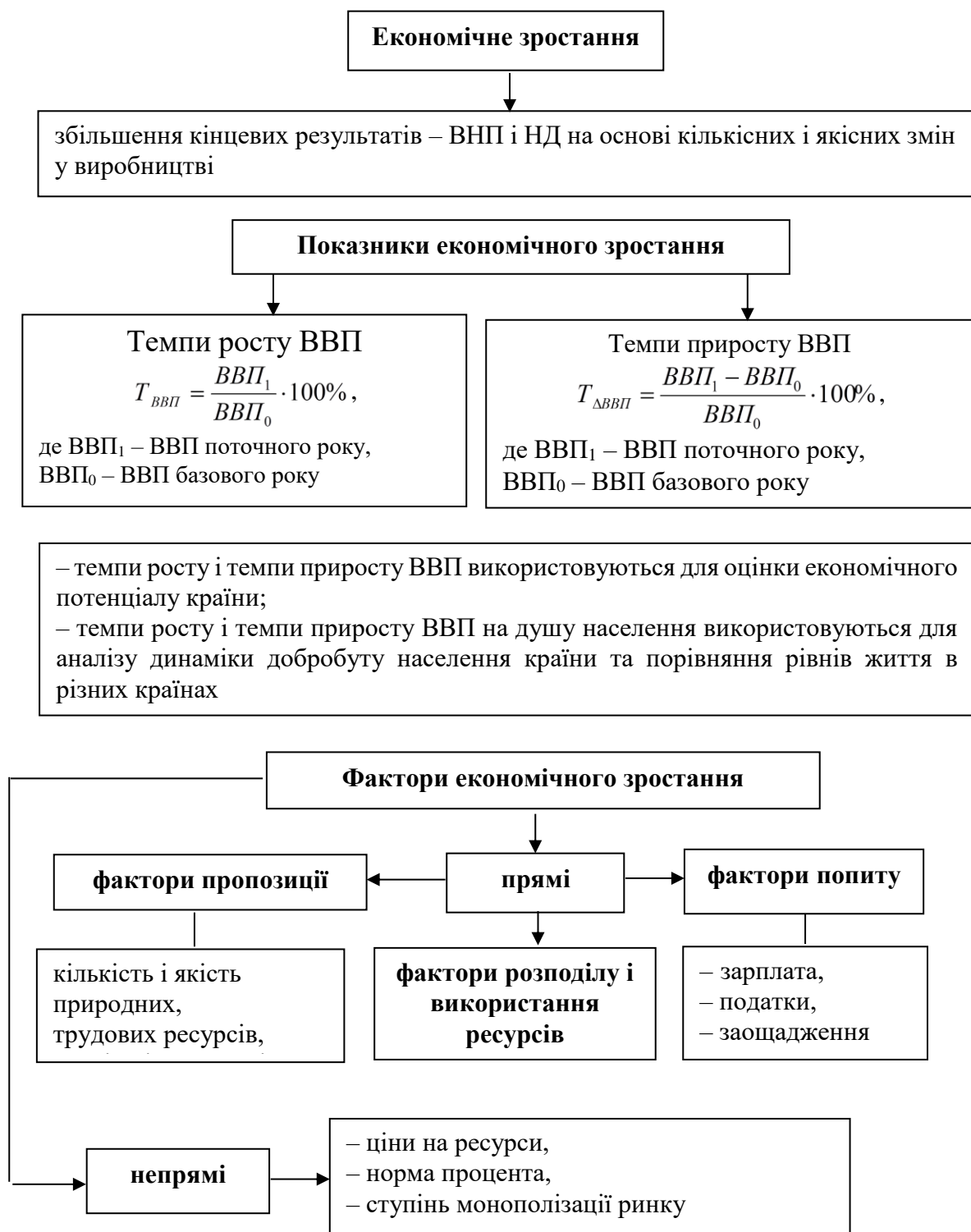
Ефективність нагромадження (E_n) (віддача виробничих витрат):

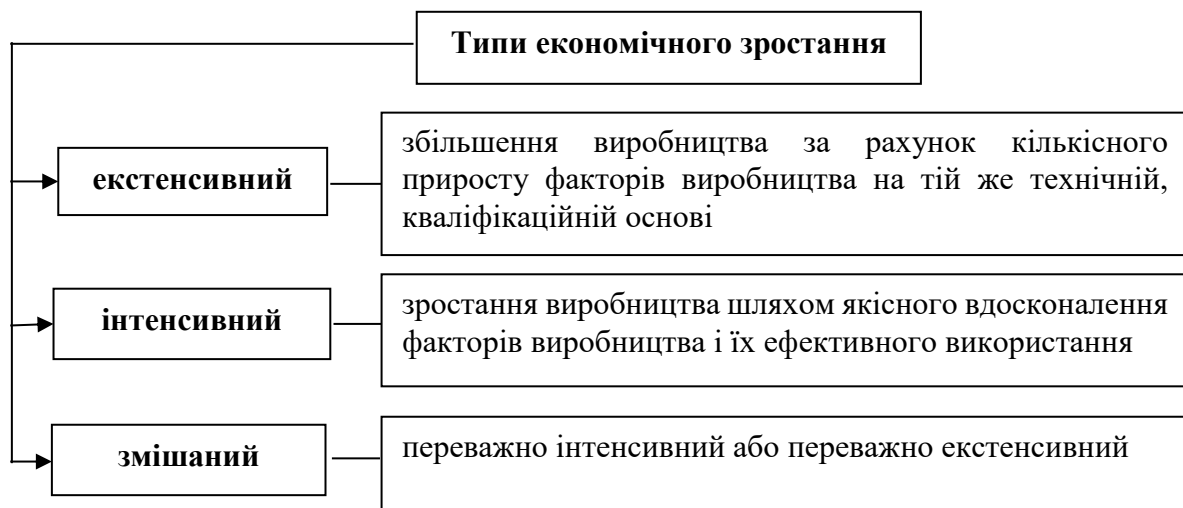
$$E_n = \frac{\Delta \text{НД}}{\text{ФН}}$$

де ФН – фонд нагромадження, $\Delta \text{НД}$ – приріст національного доходу

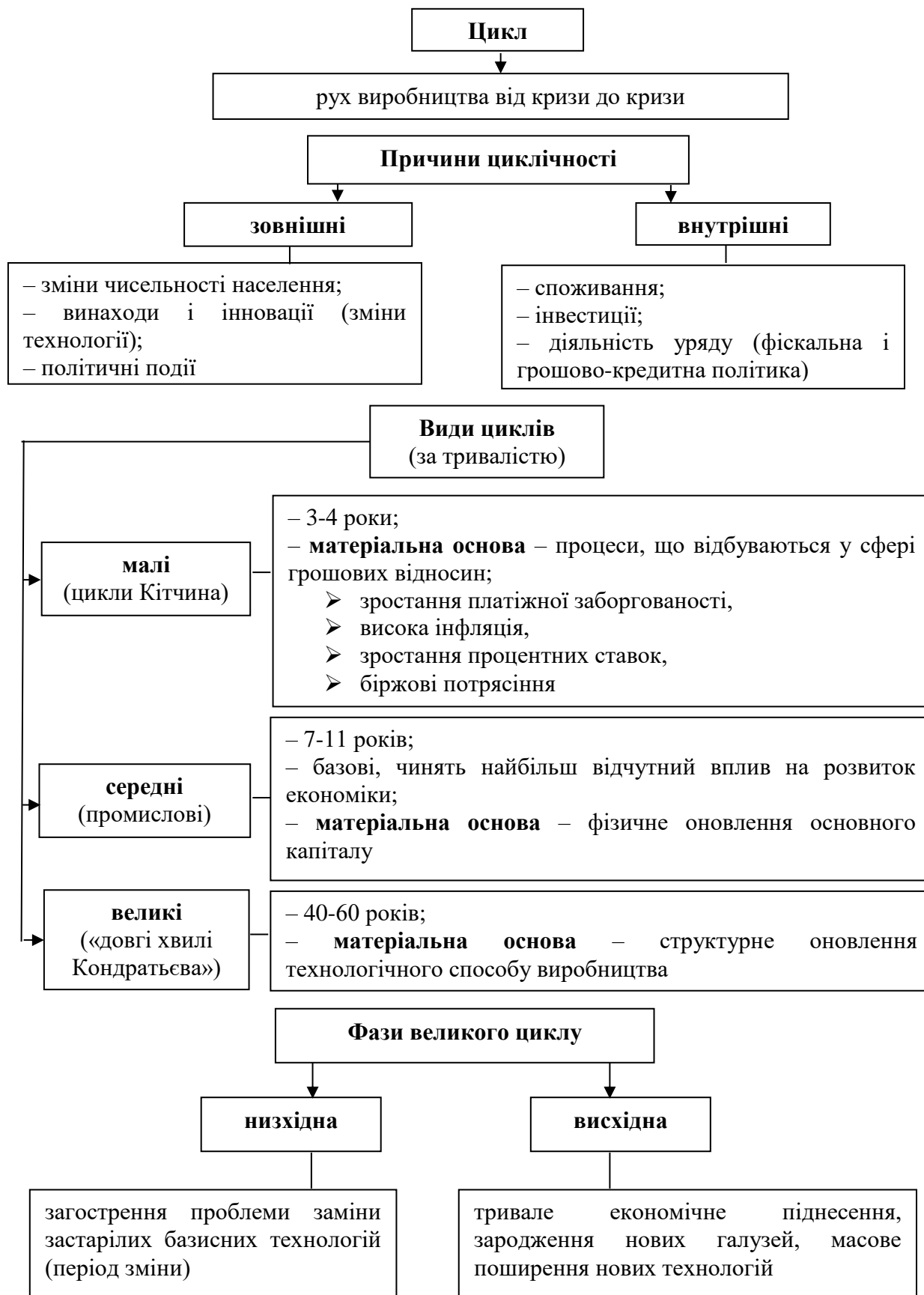

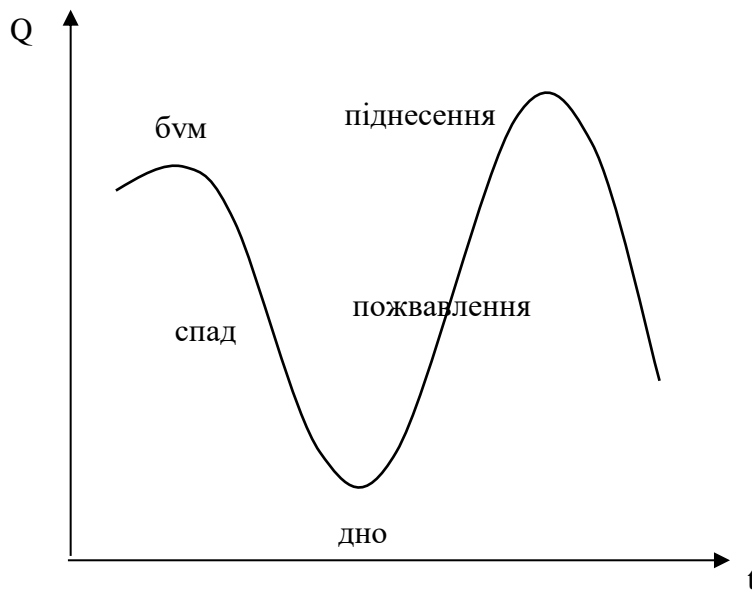
2. Суть і типи економічного зростання

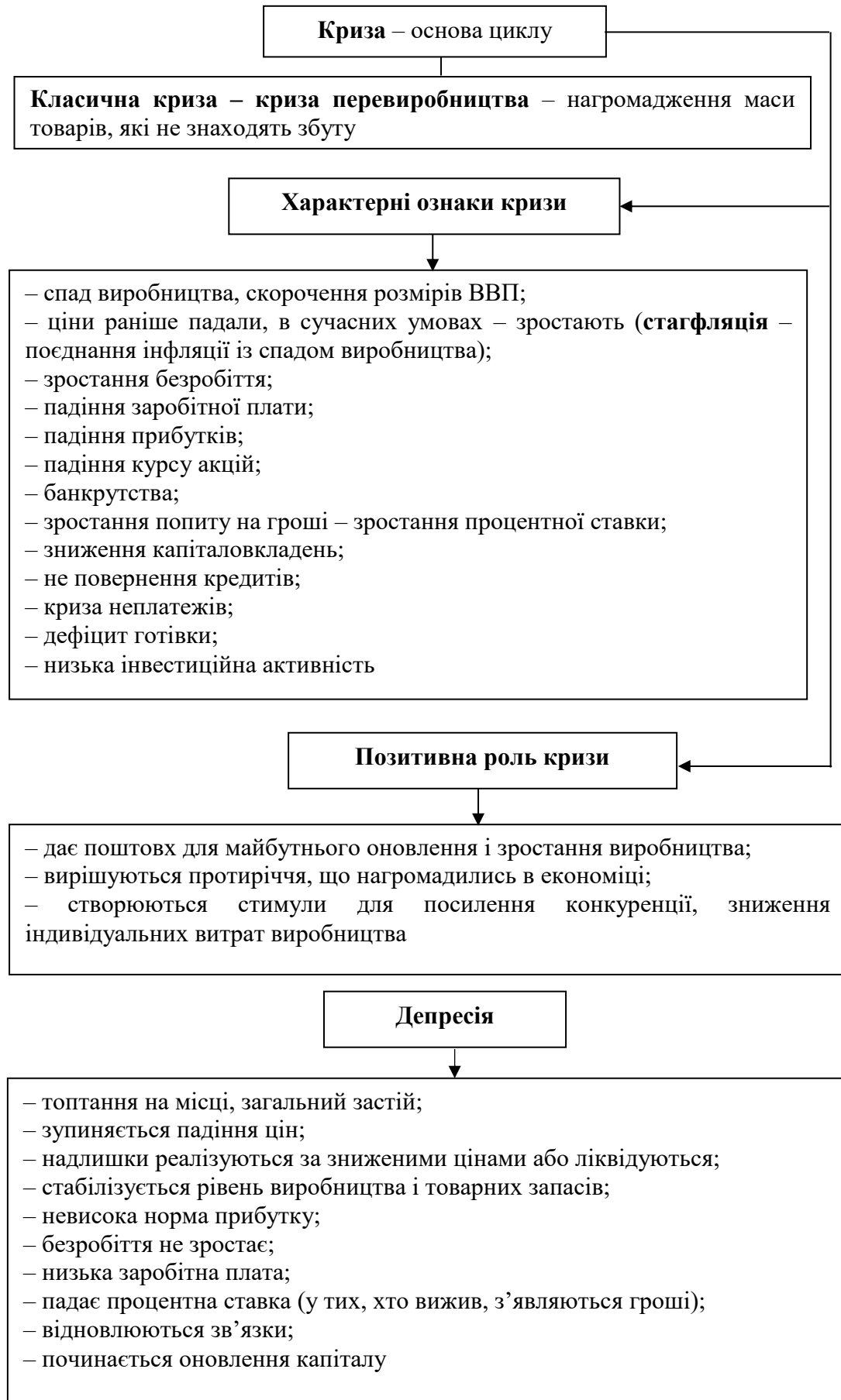
3. Поняття і причини циклічності суспільного виробництва. Види циклів

Показники економічної активності

- сукупні обсяги виробництва (ВВП, промислова продукція);
- загальний рівень цін;
- зайнятість;
- завантаженість виробничих потужностей;
- рівень доходів населення;
- прибутки;
- курси акцій найбільших корпорацій;
- динаміка попиту на товари тривалого користування;
- інвестиції та контракти на нове будівництво

Пожвавлення

- відновлюється докризовий рівень виробництва і готується піднесення;
- оновлення капіталу веде до розширення виробництва продукції I підрозділу – зростання зайнятості робочої сили – зростання попиту на предмети споживання – розширення виробництва продукції II підрозділу;
- відновлюється економічне зростання;
- зростає заробітна плата;
- зростають прибутки;
- скорочується безробіття;
- поживається торгівля;
- зростає ставка процента

Піднесення

- економіка виходить на рівень, що перевершує всі попередні рубежі;
- прискорюється економічне зростання;
- поліпшуються всі показники:
 - зростає зарплата, кредит, процент, товарооборот;
 - розширюється виробництво;
 - прискорюється кругооборот капіталу;
 - зростають передумови для майбутнього падіння

Фактори, що впливають на особливості сучасного циклу

- розвиток НТП, впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- розвиток сфери послуг, що менше піддається циклічним коливанням;
- державне регулювання

Особливості сучасного циклу

- цикли не синхронізуються (кризи не одночасні), інтеграція економік зумовлює експорт кризи;
- економіка сповзає в кризу поступово, а не провалюється;
- криза проявляється в падінні темпів зростання;
- менша глибина кризи (відсутнє різке зниження цін, замість надвиробництва товарів з'являється надвиробництво основного капіталу, коли виробничі потужності навіть у період відсутності кризи завантажені на 75-80%);
- поєднання падіння виробництва і інфляції;
- межі між фазами нечіткі, розмиті, окремі фази випадають (зникає депресія після кризи), поживлення і піднесення об'єднуються в розширення, виділяються верхня і нижня точки циклу;
- збільшення тривалості піднесення;
- перехід від піднесення до кризи відбувається через застій і скорочення виробництва

Фази сучасного циклу

рецесія (криза і депресія)

фаза між найвищою точкою і найнижчою (від вершини до дна), властивий спад виробництва

піднесення (поживлення і бум)

фаза між найнижчою точкою і найвищою (від дна до вершини)

Тема 9. Державне регулювання ринкової економіки

1. Необхідність і суть державного регулювання економіки.
2. Головні цілі і функції держави в ринковій економіці.
3. Основні методи та інструменти державного регулювання ринкової економіки.
4. Фінансова система та її елементи.
5. Державний бюджет і державний борг.
6. Суть і види податків. Принципи і методи оподаткування.

1. Необхідність і суть державного регулювання економіки

Розвинута ринкова економіка являє собою оптимальне поєднання ринкового механізму і державного регулювання економічних процесів

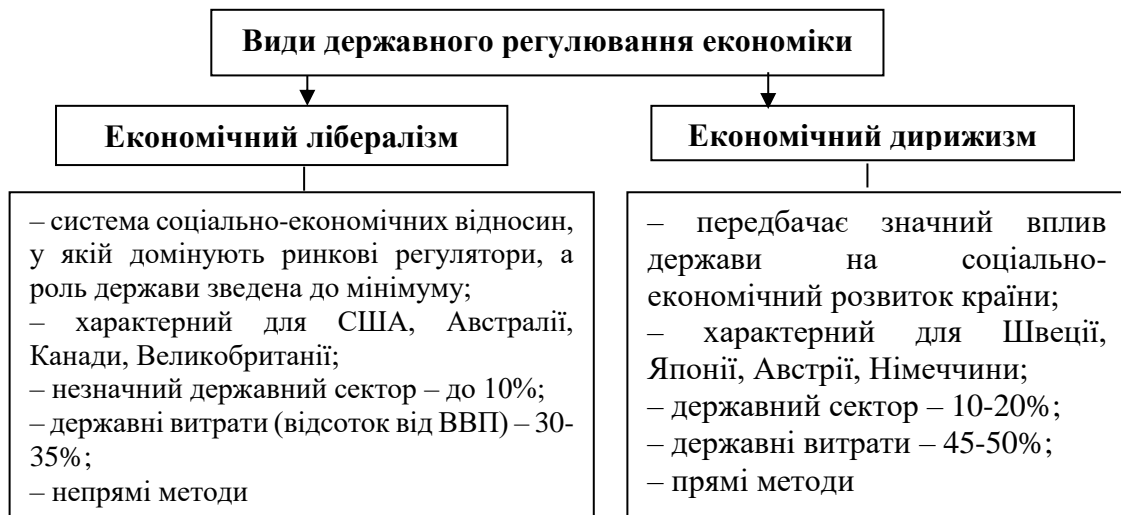
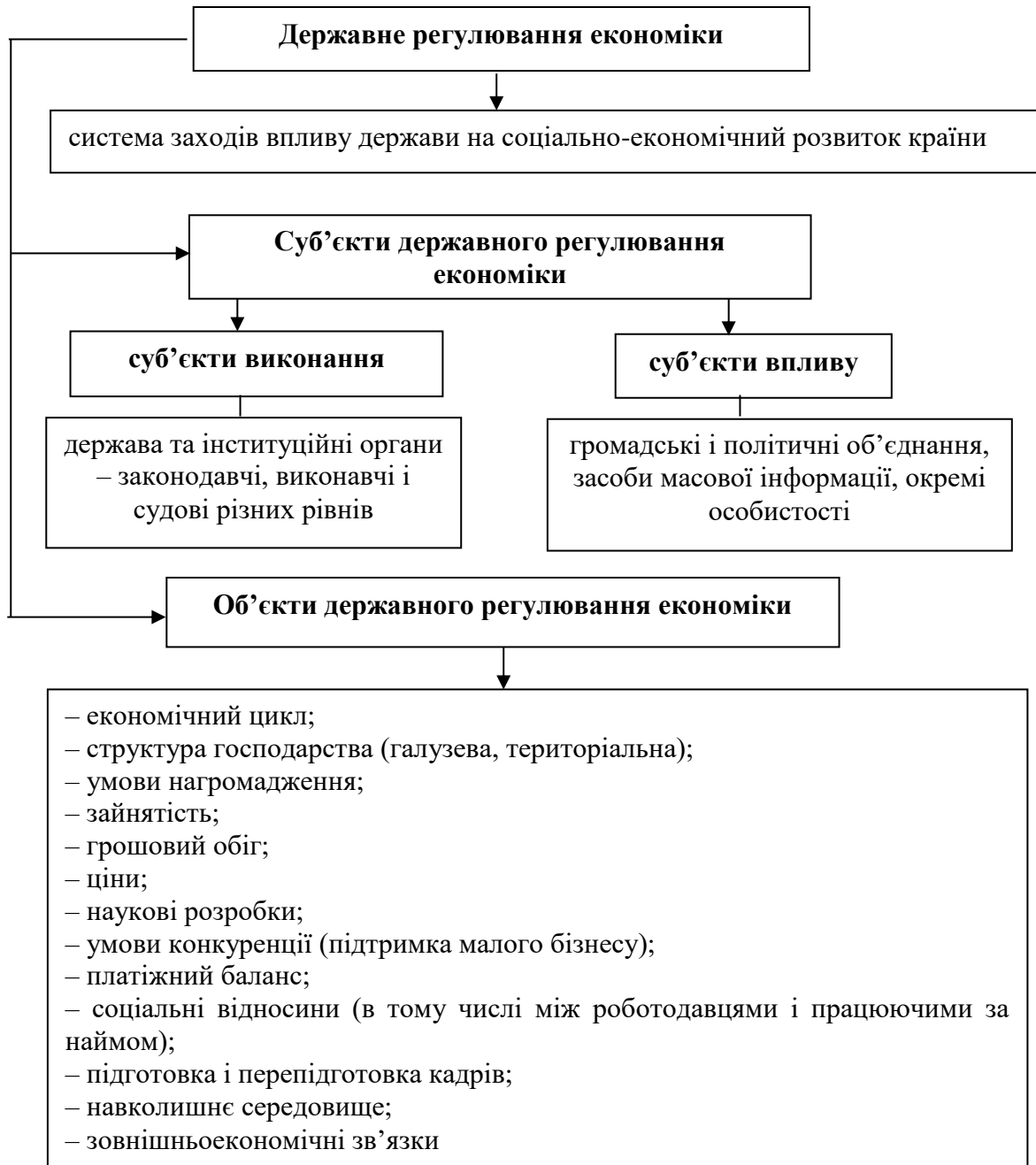
Втручання держави в економічні процеси зумовлено

- власним виникненням держави і необхідністю вилучення на свою користь певної частини ССП для утримання апарату чиновників державної влади, армії, поліції, судів та ін.;
- необхідністю прийняття деяких законів (наприклад, про тривалість робочого дня);
- необхідністю захисту національного ринку

Суто утриманські інтереси визначали пасивну, **обмежену роль держави**

Необхідність активізації ролі держави зумовлена

- створенням умов для ефективного функціонування ринкового механізму:
 - розвитком продуктивних сил, їх ускладненням;
 - наростанням труднощів у взаємодії людини з природою, виникненням екологічної кризи;
 - поглибленням процесу усупільнення виробництва (розвитком спеціалізації, концентрації, централізації виробництва);
 - ускладненням відносин власності;
- усуненням (послабленням) негативних наслідків ринкових процесів (економічних криз, монополізму, інфляції, безробіття);
- вирішенням проблем, що не може розв'язати ринковий механізм (забезпечення суспільними благами, встановлення соціальної рівноваги, розвитку НТП);
- захистом національних інтересів на світовому ринку

2. Головні цілі і функції держави в ринковій економіці

Економічні функції держави в ринковій економіці

стабілізуюча

підтримання високого рівня зайнятості і цінової рівноваги, а також стимулювання економічного зростання. З цією метою держава:

- визначає цілі, напрями і пріоритети економічного розвитку, виділяє відповідні ресурси для їх реалізації, використовує грошово-кредитні і бюджетно-податкові важелі, визначає коло товарів, які потрібні споживачу;
- забезпечує зайнятість і стабільний рівень цін, проводячи політику, спрямовану на боротьбу з інфляцією і безробіттям, попереджає хронічне безробіття і стагнацію;
- бере на себе організацію пропозиції центральних грошей;
- намагається згладити промисловий цикл

перерозподільча

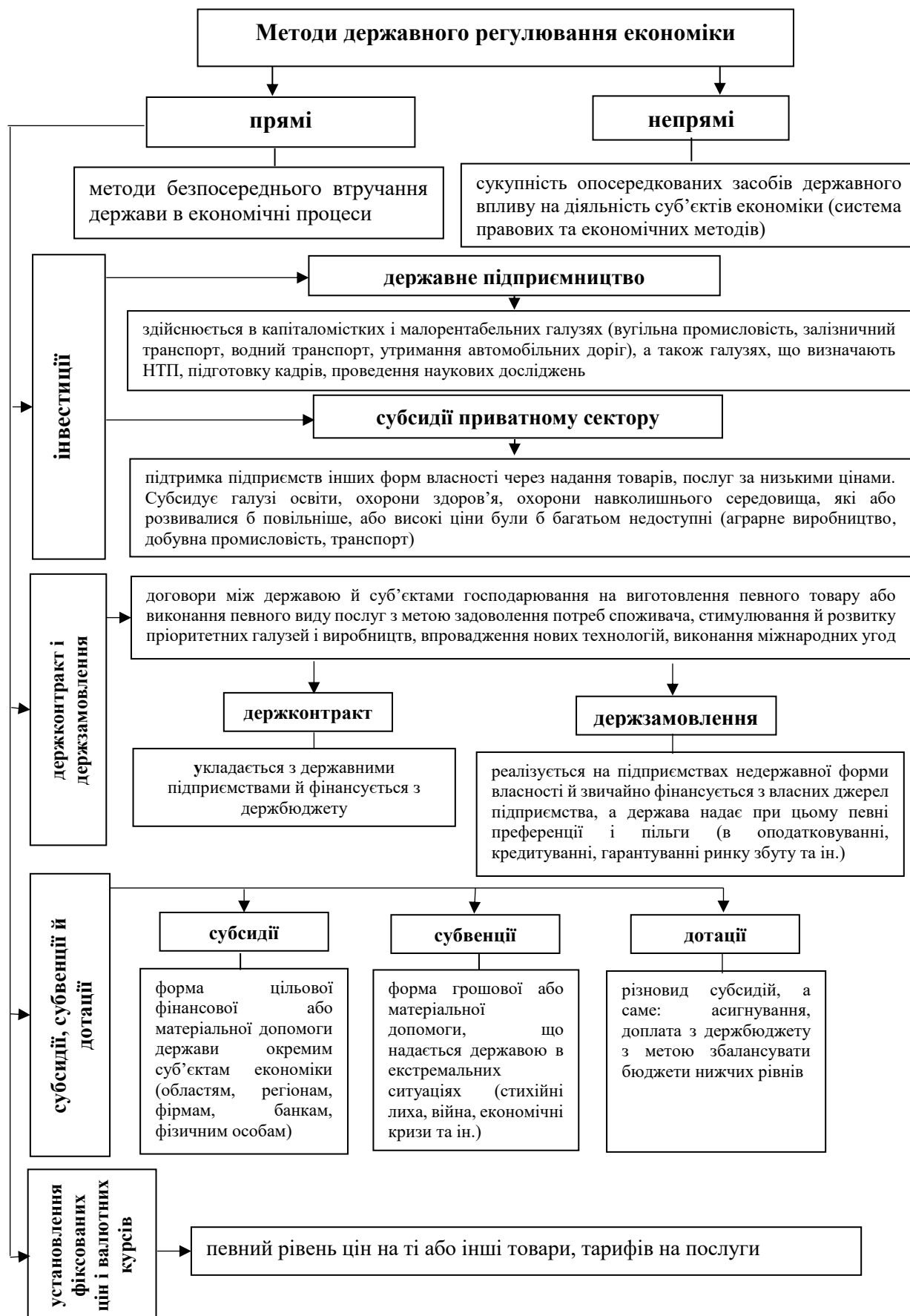
пов'язана з досягненням більш справедливого розподілу доходів у суспільстві і більш ефективного розміщення ресурсів. Для здійснення держава:

- перерозподіляє доходи верств населення на користь непрацездатних і малозабезпечених (податкова політика, регулювання цін), підтримуючи мінімальні стандарти здоров'я, харчування і доходів (безкоштовні соціальні програми);
- встановлює і контролює реалізацію постанов про мінімальну зарплату;
- забезпечує країну суспільними благами, у виробництві яких приватні та колективні суб'єкти не зацікавлені, проте вони необхідні суспільству;
- підтримка сільського господарства

зовнішньоекономічна

- регулювання:
 - торговельних відносин;
 - валютного ринку;
 - міграції капіталів і робочої сили;
- здійснення контролю над платіжними балансами

3. Основні методи та інструменти державного регулювання ринкової економіки

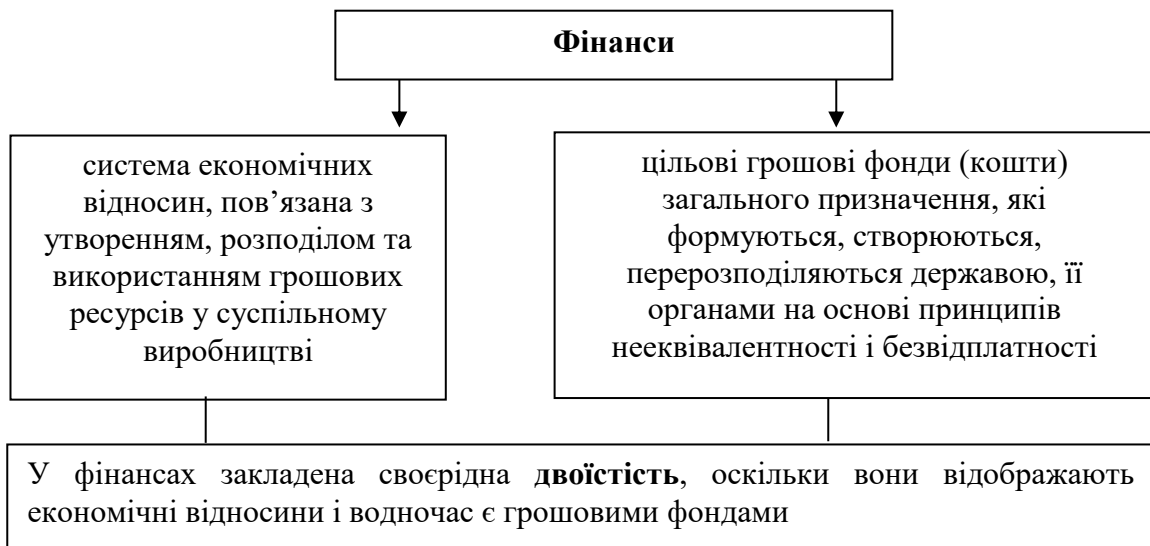

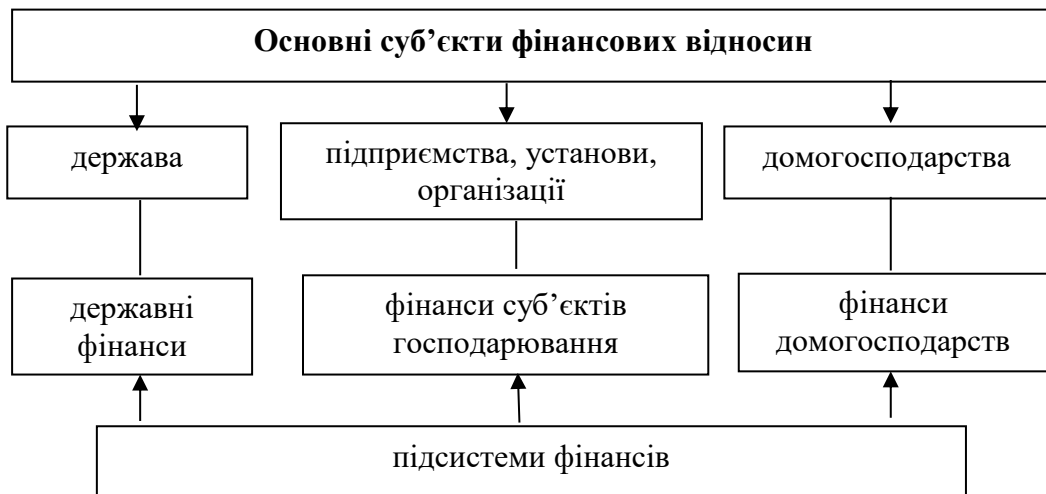

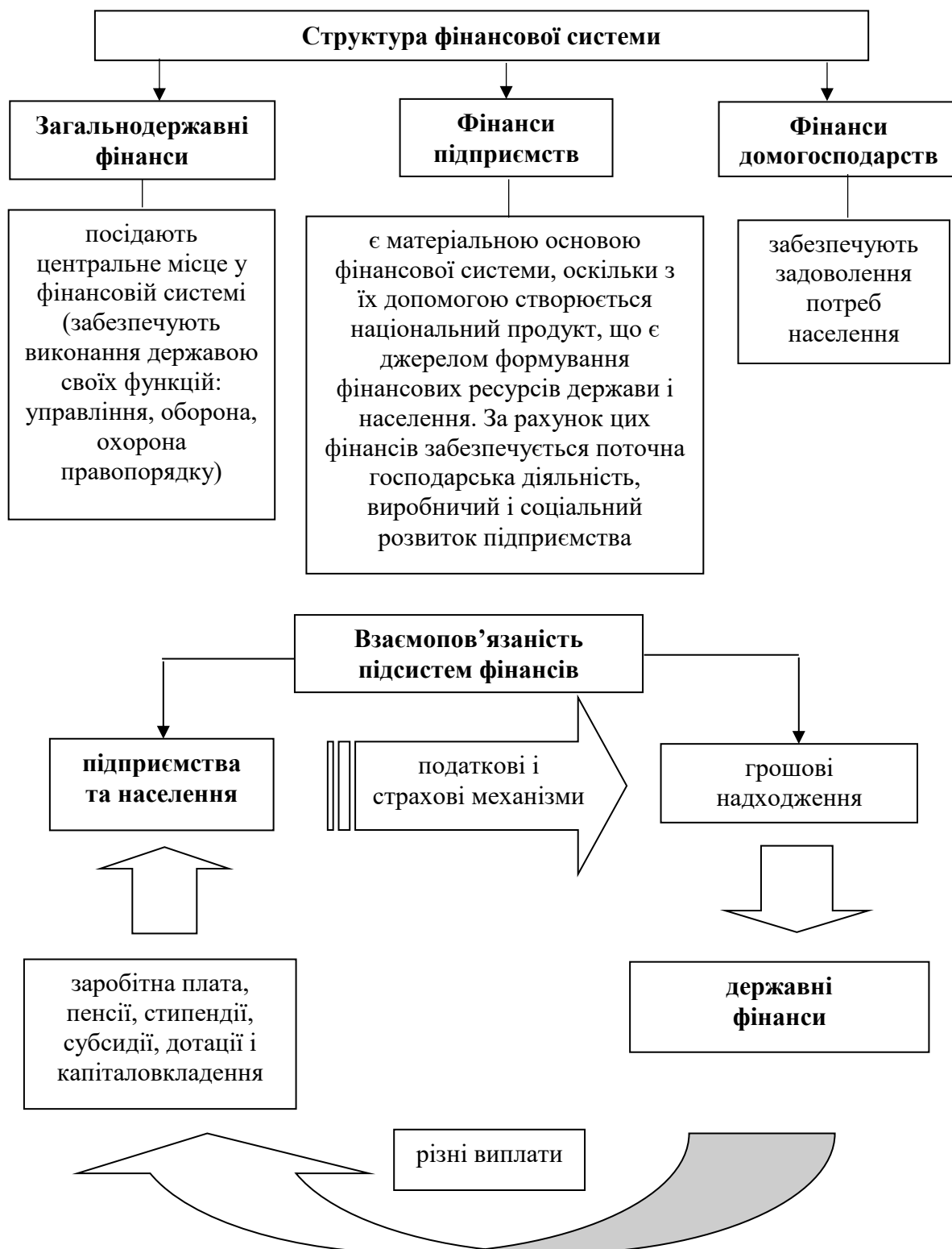
4. Фінансова система та її елементи

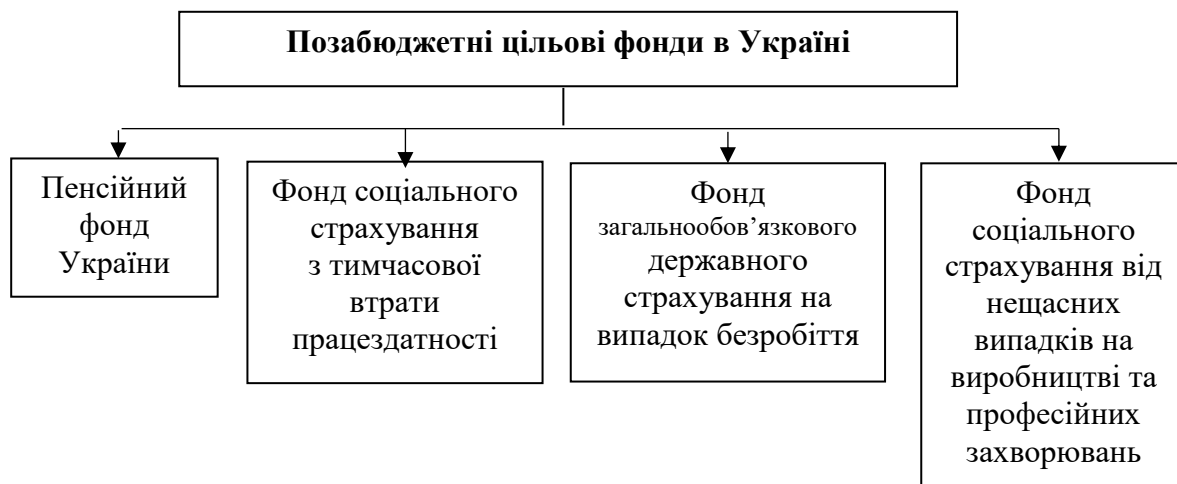

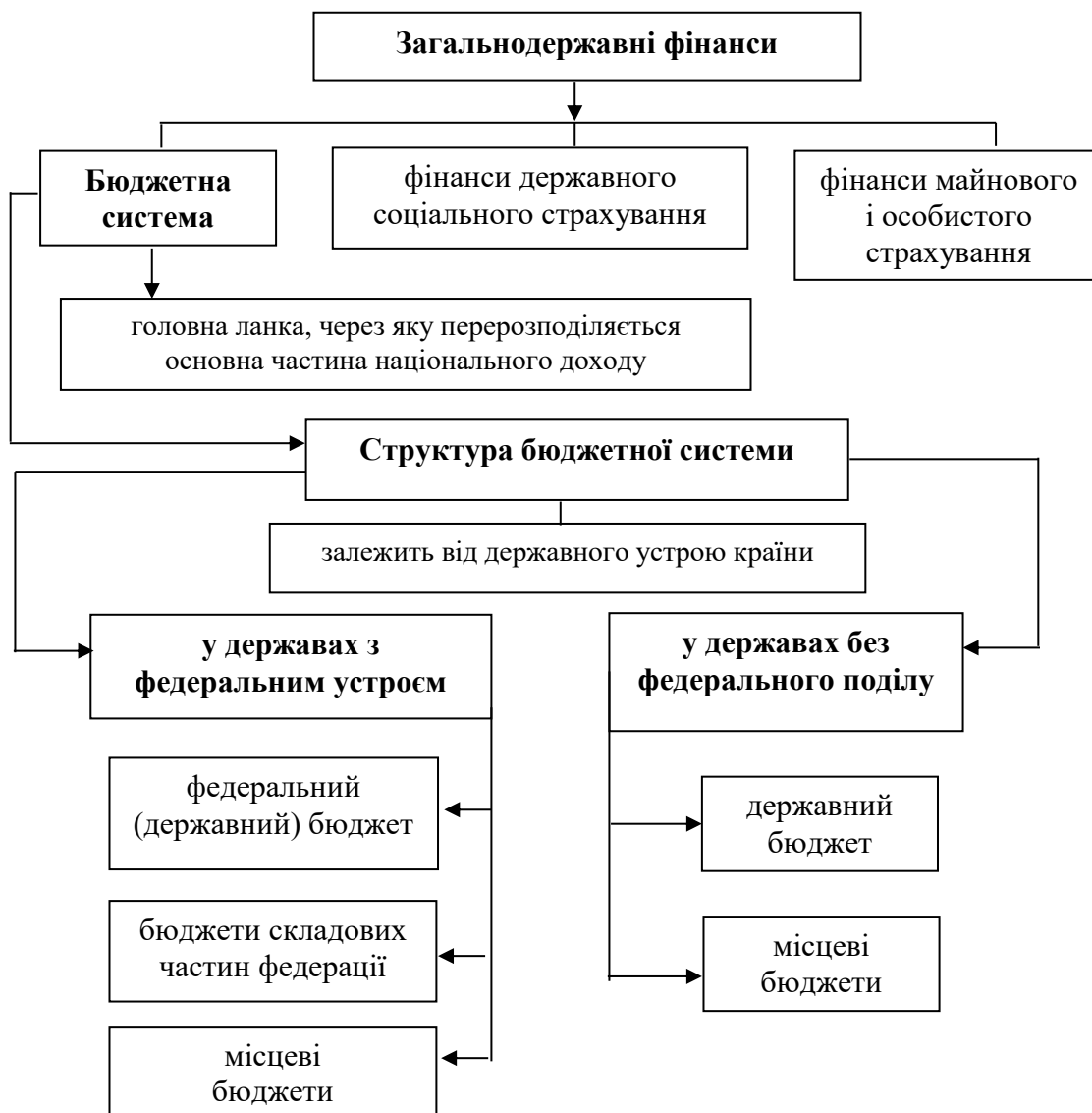

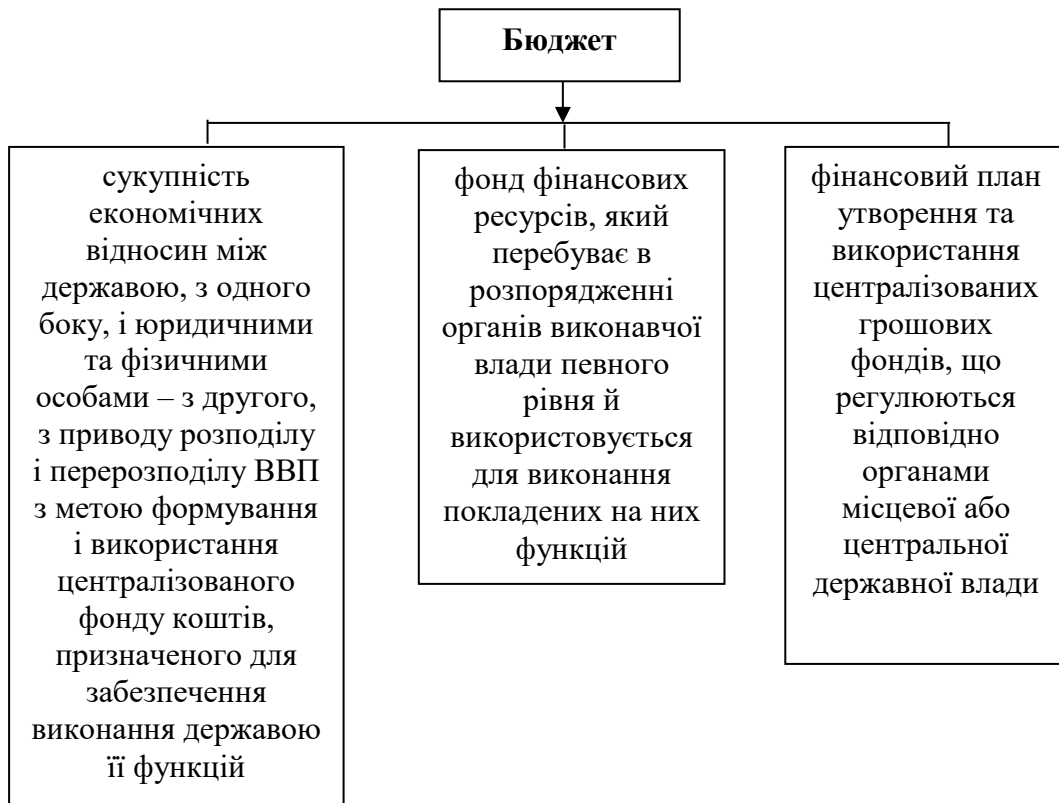
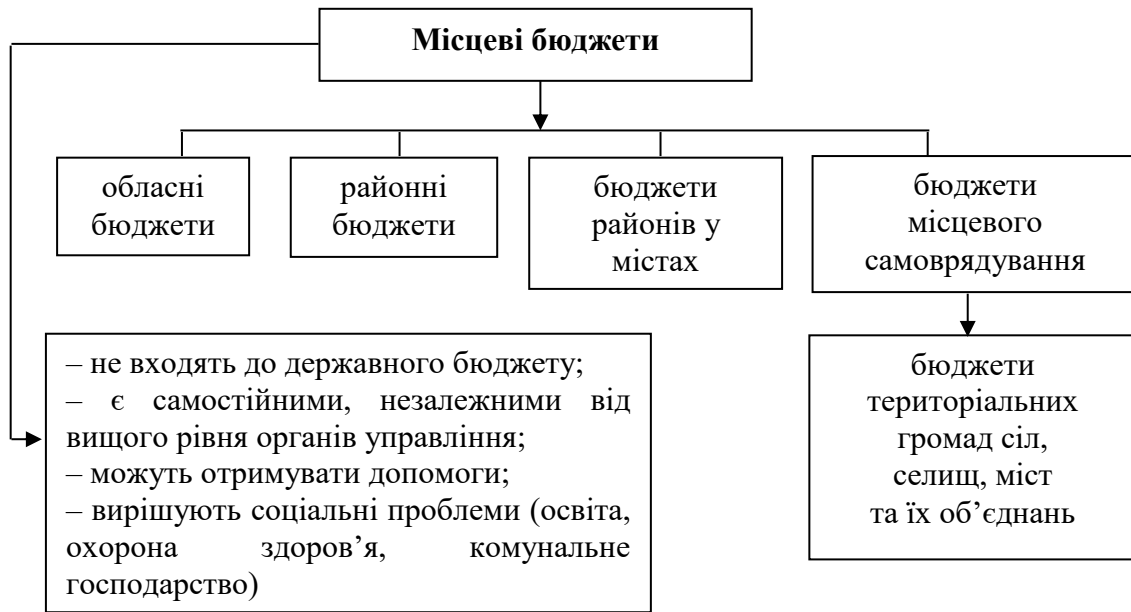

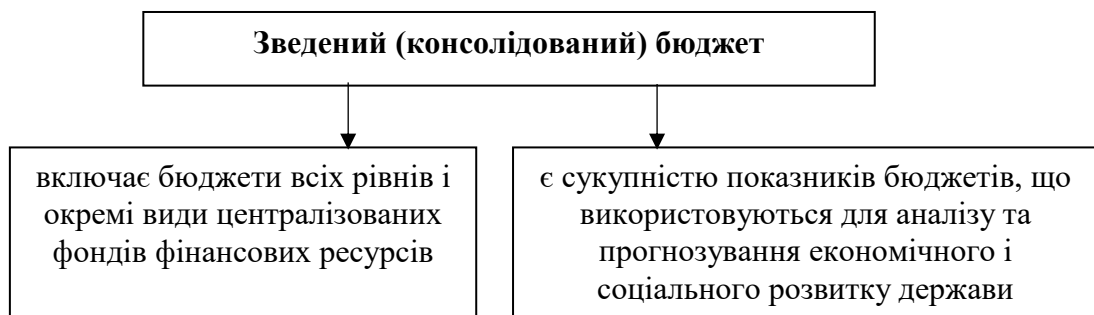

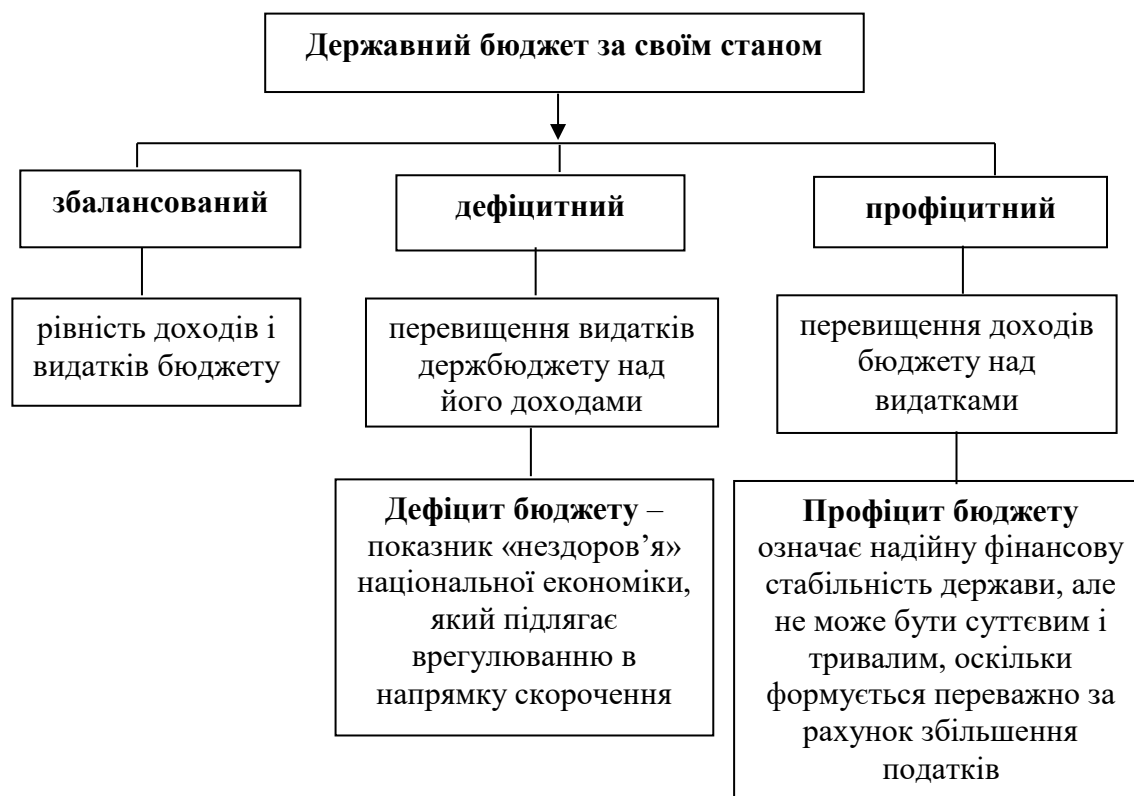

5. Державний бюджет і державний борг

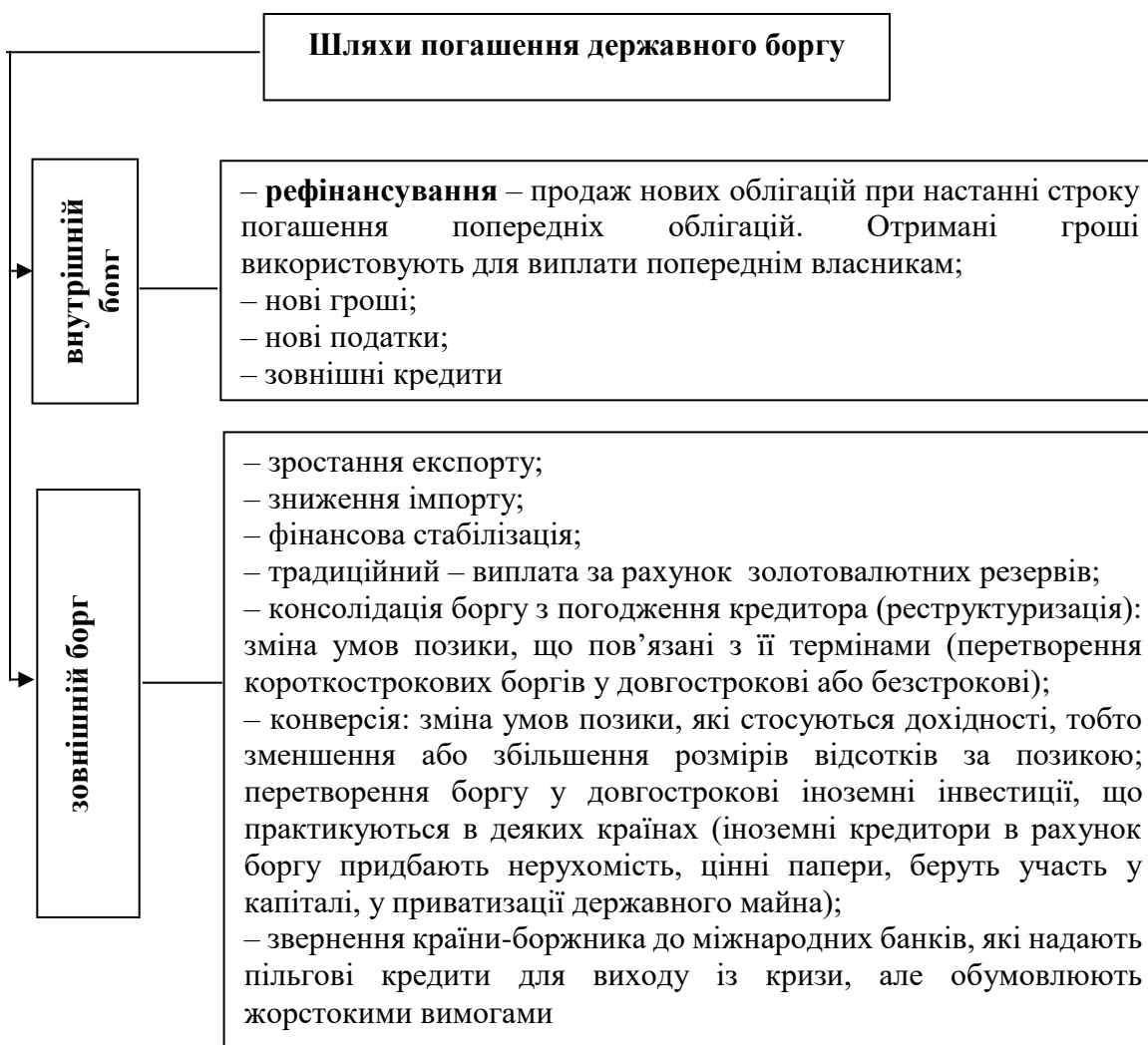
Причини дефіциту державного бюджету в Україні

- зростання виплат за державним боргом;
- значний обсяг трансфертних платежів через низький рівень доходів населення;
- ухилення від сплати податків через високий податковий тиск та низьку фінансову дисципліну, що призводить до зниження податкових надходжень;
- значні витрати на управління

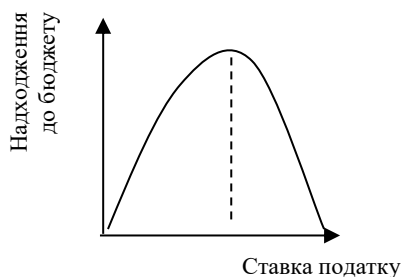
Негативні наслідки державного боргу

- зростання податків і підриєв стимулів до господарської активності, посилення соціальної напруги в суспільстві;
- зростання позичкового процента (оскільки державні позики збільшують попит на кредити) і відповідно скорочення інвестицій;
- вплив частини ВВП за кордон (на погашення державного боргу);
- посилення нерівності в доходах (у багатих збільшуються заощадження, облігації, а значить, процент доходів);
- зниження міжнародного авторитету держави;
- невпевненість у завтрашньому дні

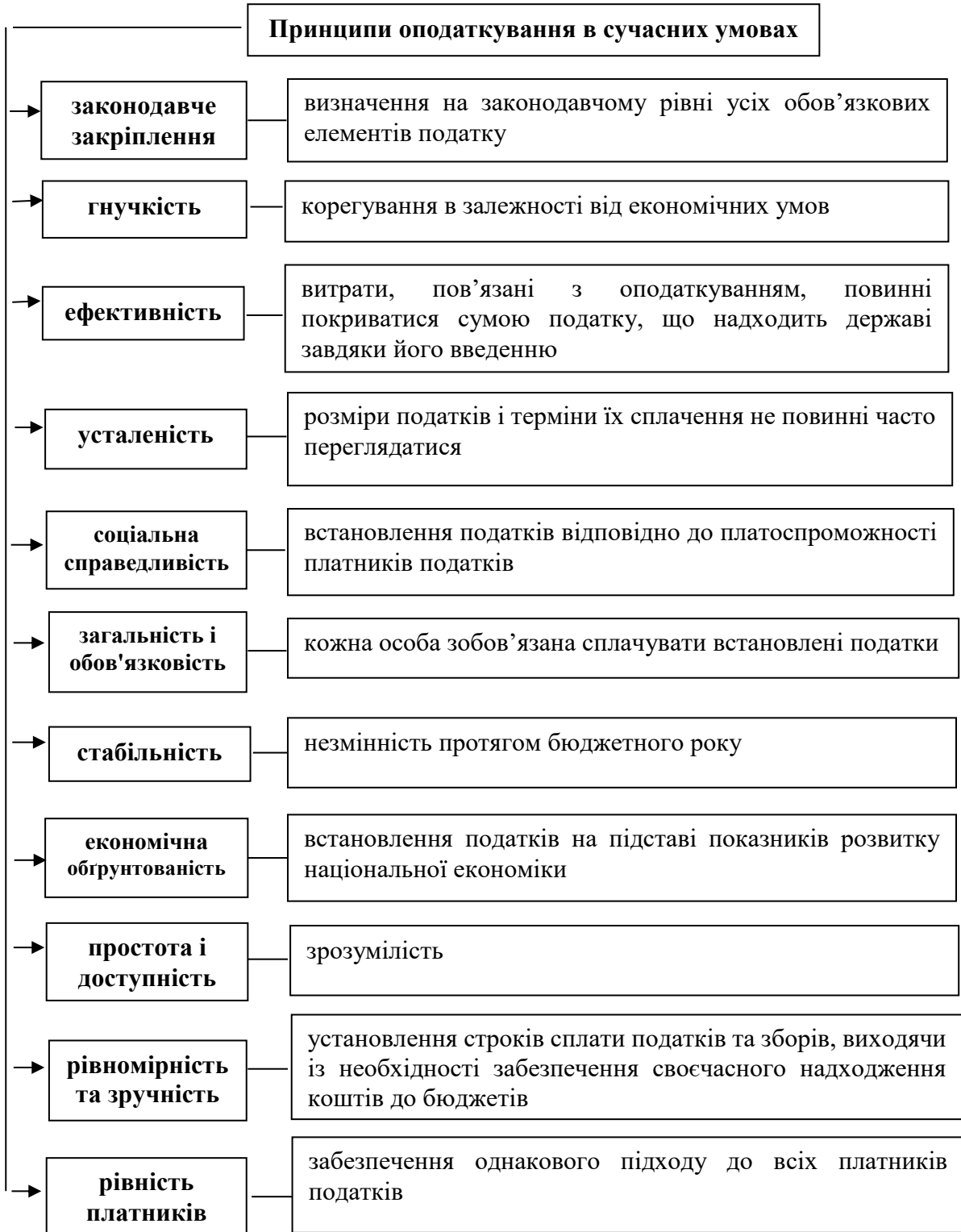
Шляхи погашення державного боргу

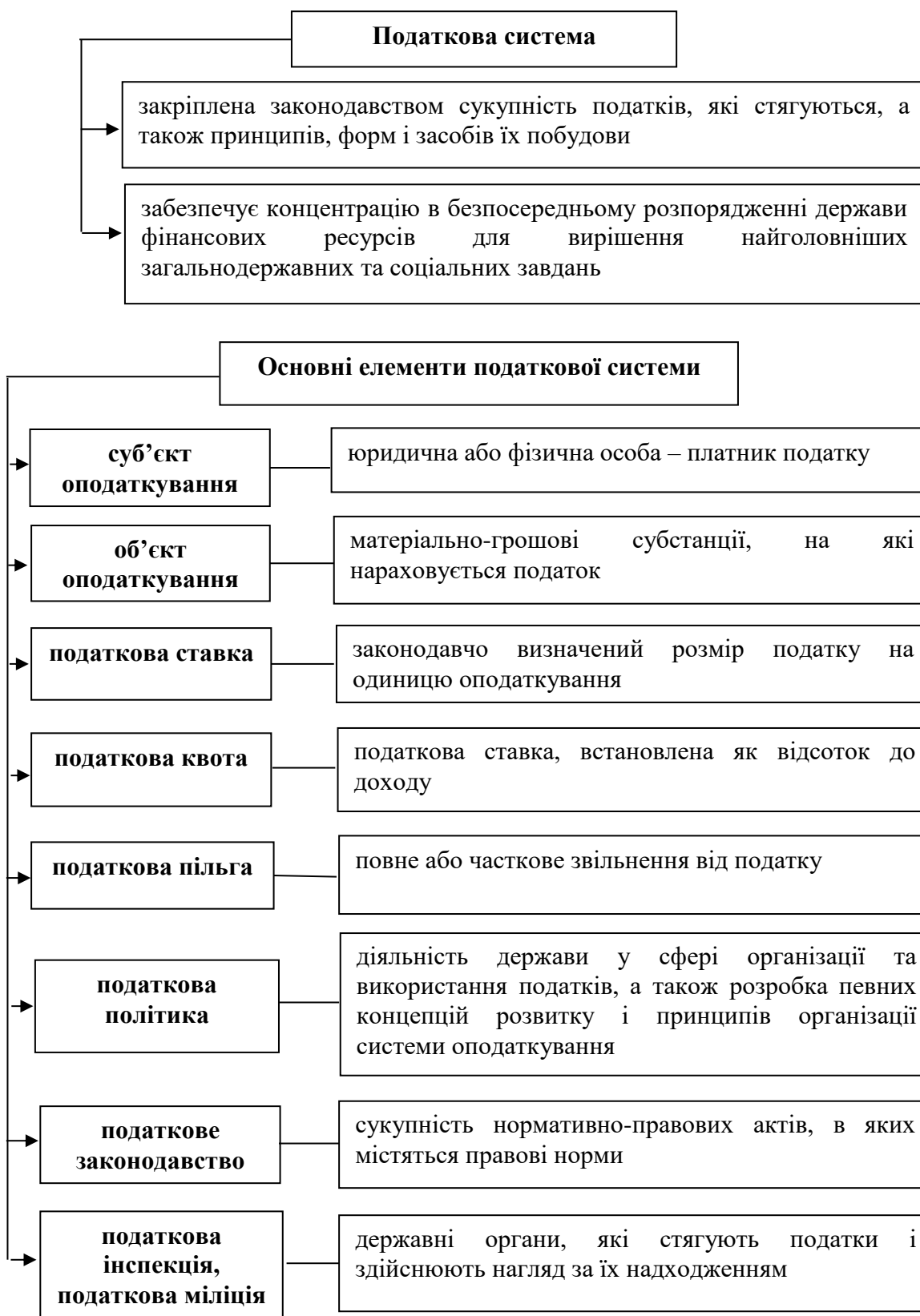

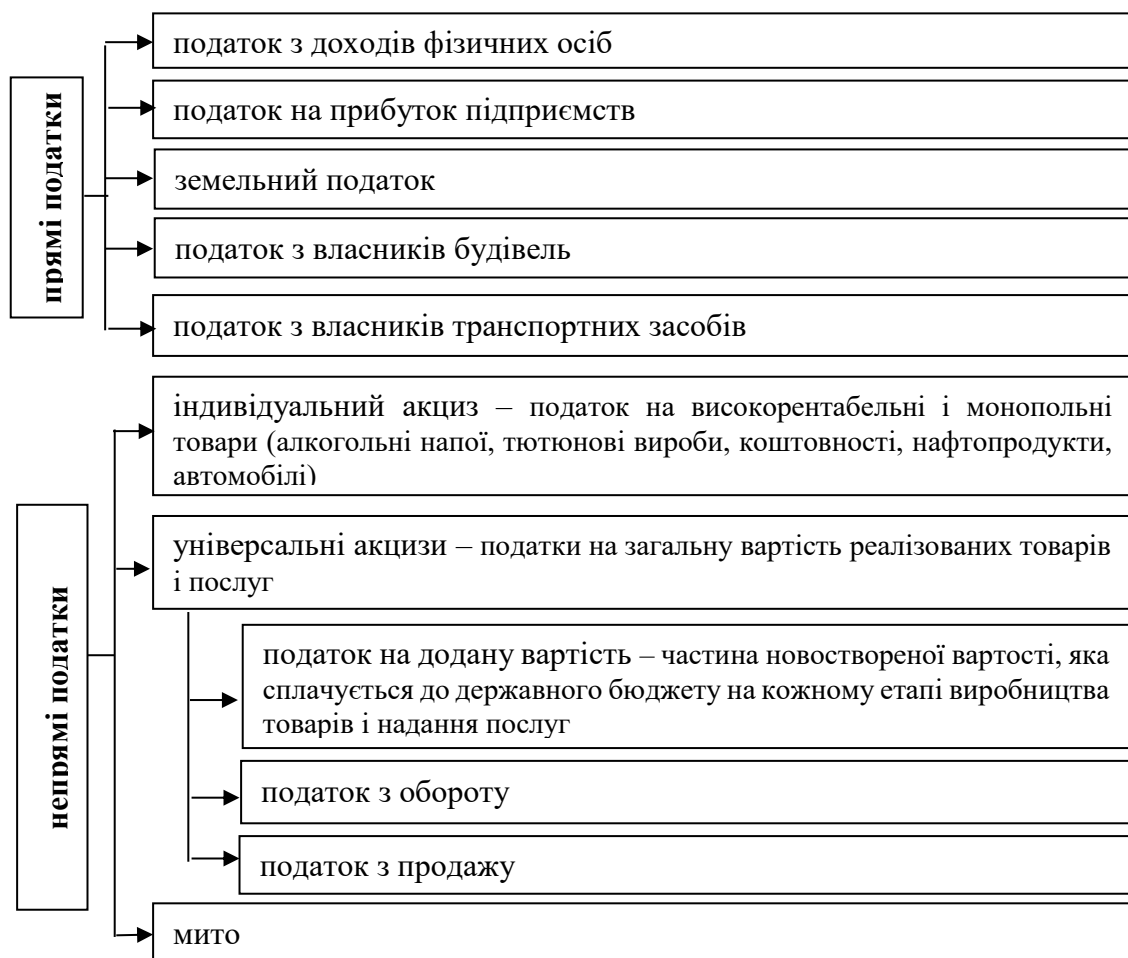
6. Суть і види податків. Принципи і методи оподаткування

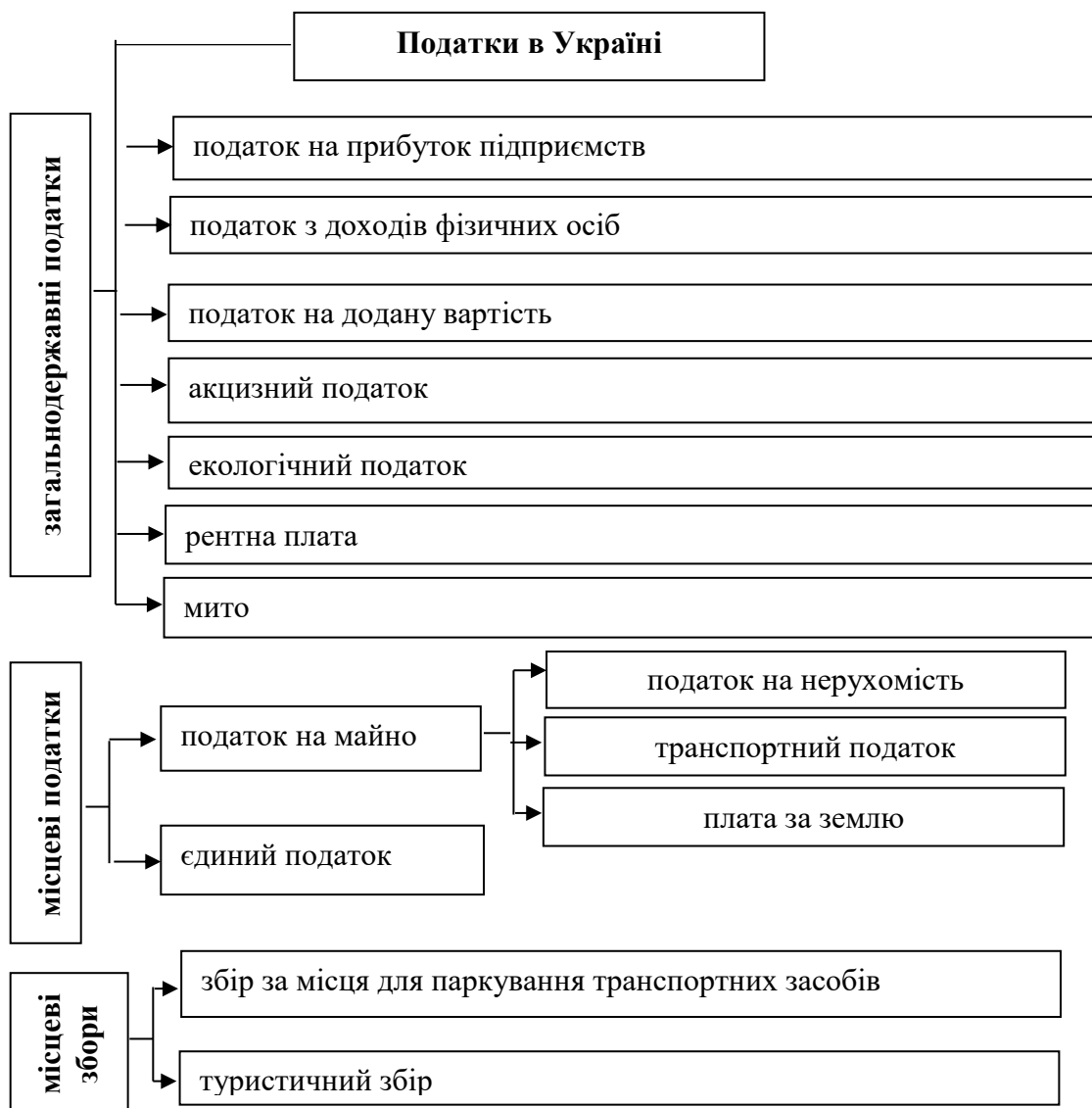

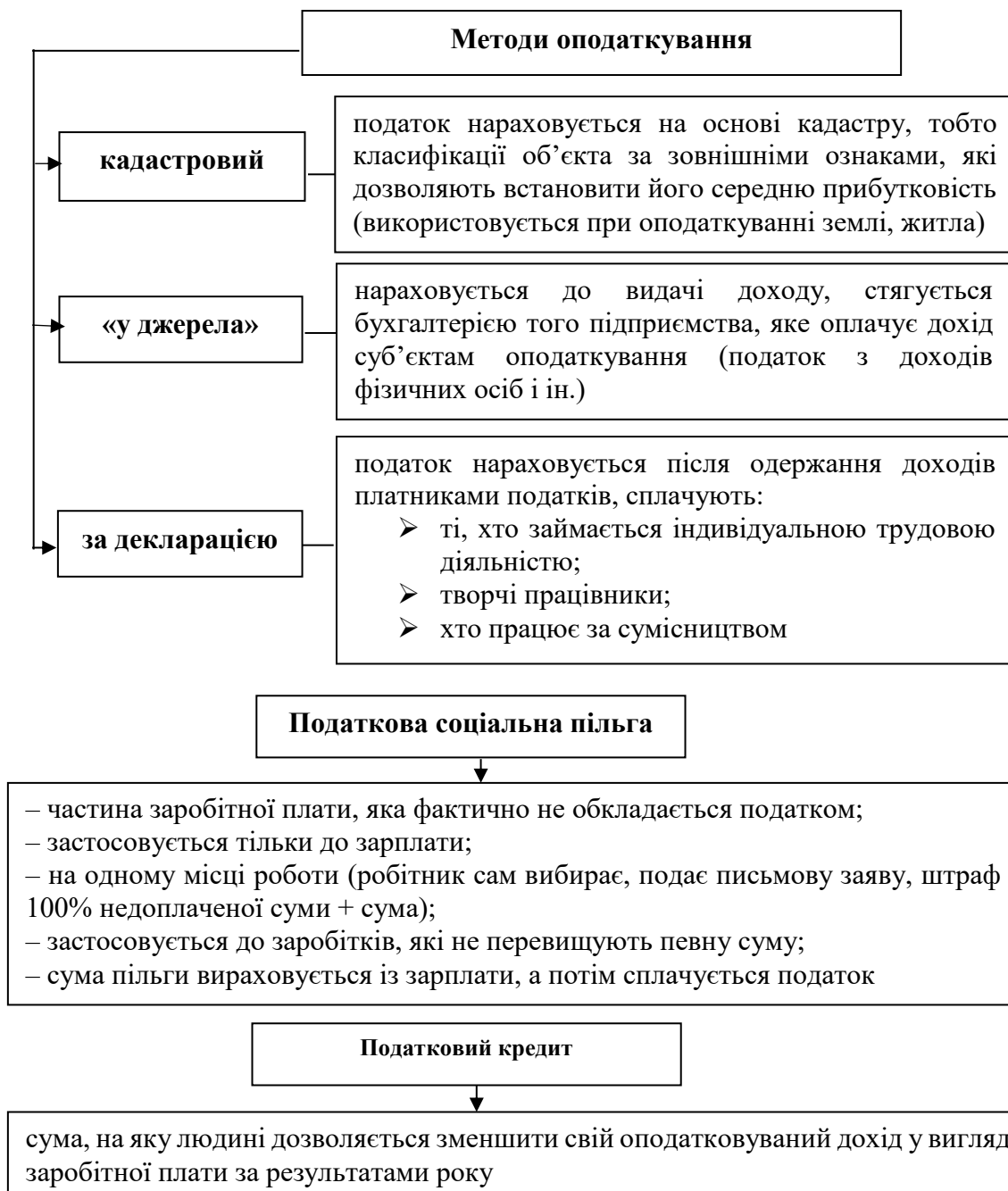
Високі податки підривають стимули для удосконалення виробництва, при **низьких** – нагромадження капіталу у суб'єктів господарювання відбувається швидше, ніж створюються умови для його ефективного використання.

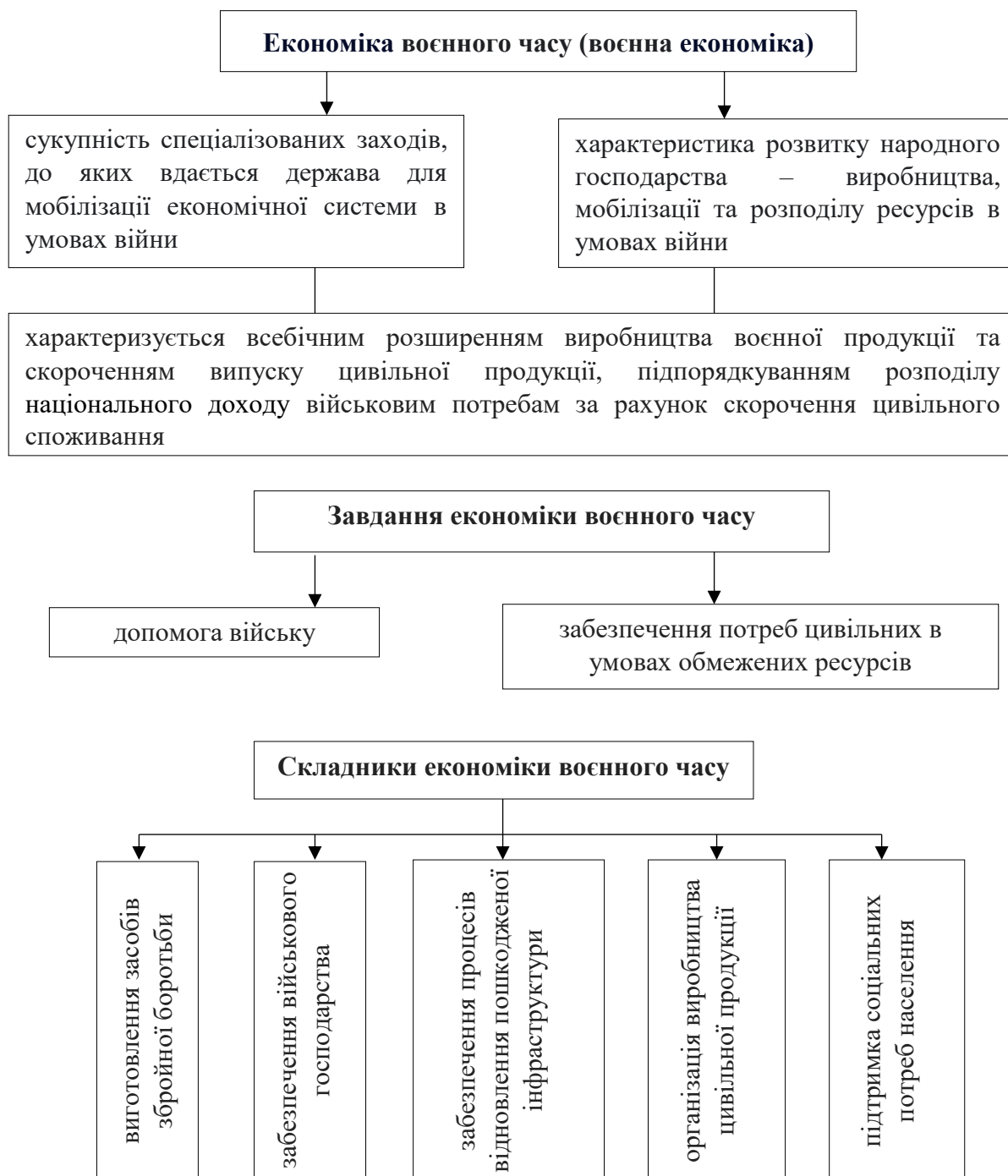

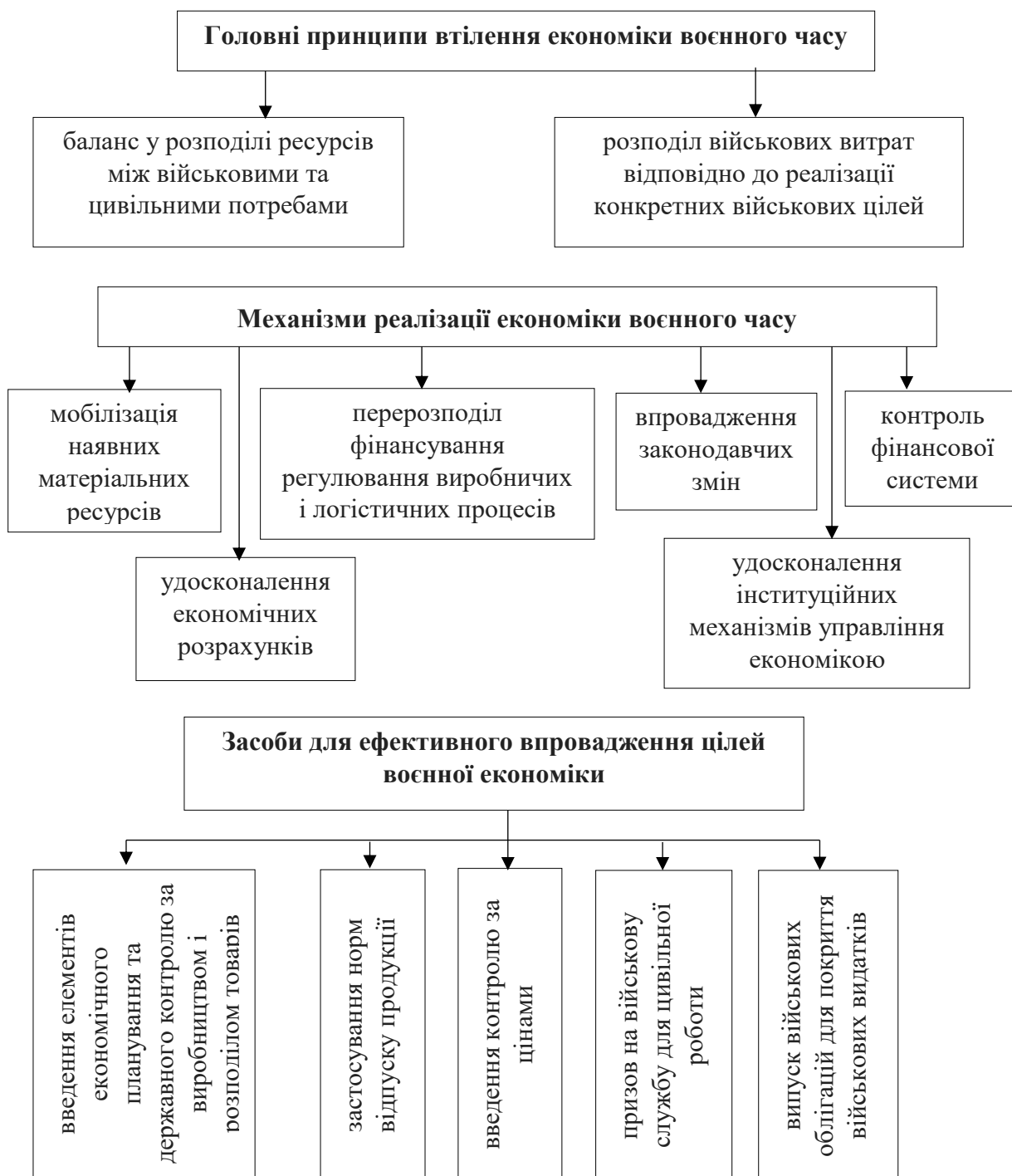

Тема 10. Економіка в умовах воєнного часу

1. Сутність, складові елементи та механізми реалізації економіки воєнного часу.
2. Економіка України в умовах війни.
3. Державне регулювання в умовах війни.
4. Чинники стійкості української економіки.

1. Сутність, складові елементи та механізми реалізації економіки воєнного часу

В умовах економіки воєнного часу такі риси вільного ринку, як вільна конкуренція, прибутковість та ефективність, поступаються директивним механізмам для швидкої мобілізації наявних ресурсів військового виробництва. Широко застосовують директивні механізми управління економічною сферою.

2. Економіка України в умовах війни

Особливістю української економіки воєнного часу є

неможливість тотального переведення її потужностей на військове виробництво (на кшталт воюючих країн під час Другої світової війни), оскільки значну частку економіки займає сфера послуг, а не промислове виробництво

Втрати української економіки в умовах війни

- порушення логістики та руйнування виробничих потужностей;
- масове руйнування інфраструктури, зокрема залізничного та інших сполучень із сусідніми країнами, дорожньої мережі та мостів;
- атаки РФ на об'єкти енергетичної інфраструктури призвели до масових тривалих відключень електроенергії;
- блокування портів і пошкодження металургійних заводів;
- перебої зі зв'язком та Інтернетом;
- повністю зупинено діяльність близько 30% підприємств;
- 45% підприємств скоротили виробництво;
- стратегічно значущі втрати металургійної, нафтопереробної та авіаційної галузі;
- підприємства гірничо-металургійного комплексу завантажені на половину потужностей – працюють для внутрішнього ринку, переважно – забезпечення військових потреб;
- великі втрати робочої сили через міграцію або призов до армії
- скорочення імпорту та експорту;
- виснаження валютних резервів в результаті прямого монетарного фінансування Національного банку загальних потреб державних витрат;
- девальвація національної валюти;
- зростання цін на товари і послуги;
- значне падіння добробуту;
- втрата бізнесом можливості вести зовнішньоекономічну діяльність;
- проблеми у бізнесу з бронюванням співробітників та виїздом за кордон;
- зростання вартості сировини, матеріалів та енергоресурсів;
- відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників

За оцінками експертів Київської школи економіки, сума прямих втрат України за рік повномасштабної війни становить більш як 125 млрд дол. США, а непрямі збитки сягають 1 трлн дол.

Загальна сума прямих збитків підприємств, включно з державними, та приватних осіб-підприємців оцінюється в 13 млрд дол., із них 9 млрд дол. – збитки великих і середніх підприємств.

Загальні непрямі втрати великих підприємств в Україні сягають 33,1 млрд дол. Для відновлення підприємств же потрібно майже 25 млрд доларів.

2022 року зареєстровано на 40% менше юридичних осіб і на 30% – фізичних осіб-підприємців.

Експерти Світового банку і Єврокомісії оцінюють пошкодження від війни в Україні в період з 24 лютого 2022 р. до 24 лютого 2023 р. в сумі 134,7 млрд доларів, а потреби у відновленні – 410,6 млрд. доларів.

У 2022 році

- економіка України втратила 29,2% реального ВВП;
- промислове виробництво України впало на 38%; сума збитків у промисловості і торгівлі оцінюється фахівцями Світового банку в 10,9 млрд доларів;
- щомісячний дефіцит бюджету України оцінюється в 5 млрд дол.;
- інфляція 26,6%;
- 13,5 млн осіб змушені були покинути свої домівки: з України за кордон виїхало 8 млн осіб, рятуючись від бойових дій; всередині країни майже 5 млн людей стали внутрішніми переселенцями;
- більше 7 млн осіб опинилися за межею бідності,
- рівень бідності сягнув 24% населення

Вартість збитків від військових дій і потреб на 24.02.2023 у млрд дол.США

Сектор	Пошкодження	Потреби
Житло громадян	50,4	68,6
Освіта і наука	4,4	10,7
Охорона здоров'я	2,5	16,4
Соціальний захист і засоби до існування	0,2	41,8
Культура і туризм	2,6	6,9
Енергетика і добувні галузі	10,6	47,0
Транспорт	35,7	92,1
Телекомунікації та цифрові технології	1,6	4,5
Водопостачання і очищення води	2,2	7,1
Муніципальні послуги	2,4	5,7
Сільське господарство	8,7	29,7
Промисловість і торгівля	10,9	23,2
Іригація, управління водними ресурсами	0,4	8,9
Фінанси і банківська справа	0,0	6,8
Охорона довкілля і ліси	1,5	1,5
Державне управління	0,3	0,6
Розмінування	-	37,6
Інші	0,3	1,5
Всього	134,7	410,6

Джерело: The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. «Rapid Damage and Needs Assessment».

3. Державне регулювання в умовах війни

Спеціальні заходи

- фінансові виплати працівникам, які втратили роботу внаслідок бойових дій;
- допомога внутрішньо переміщеним особам;
- компенсація за пошкоджене або зруйноване майно;
- запровадження контролю за цінами на соціальні товари, пальне та лікарські засоби;
- програма евакуації підприємств із зони бойових дій на захід України;
- випуск облігацій внутрішньої державної позики;
- скасування відповідальності за несвоєчасну оплату споживчих кредитів;
- націоналізація активів РФ та її резидентів;
- фінансова підтримка аграрного сектора

Податкові пільги

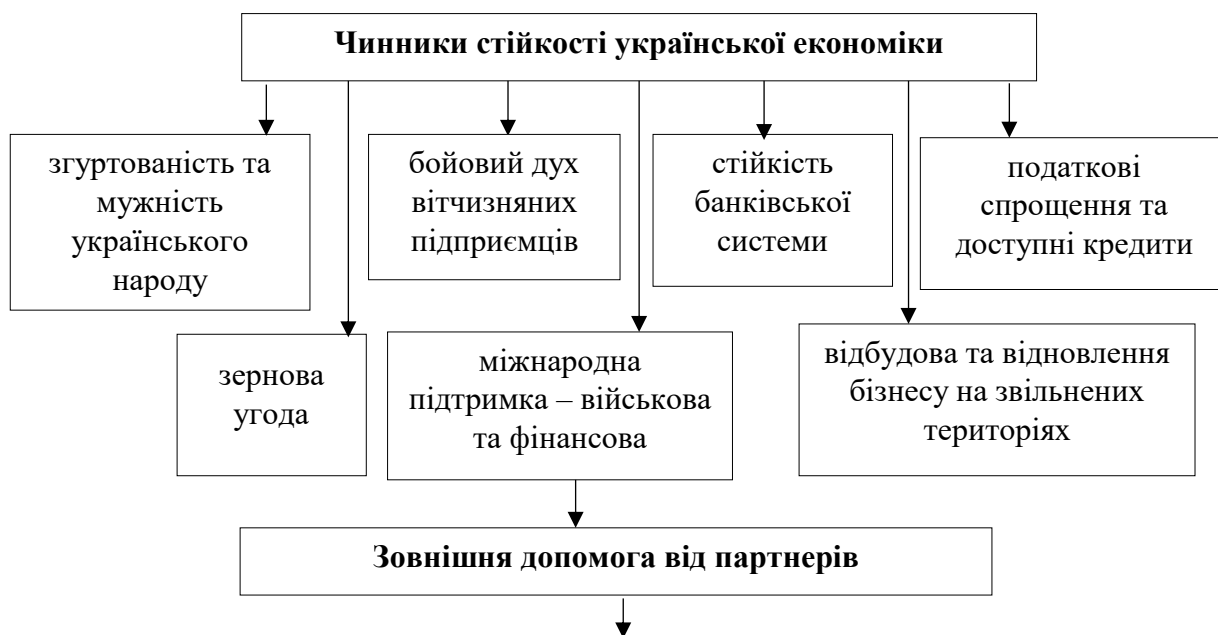
- відтермінування на час воєнного стану строків сплати податків для підприємств, які неспроможні їх заплатити;
- фізичних осіб – підприємців (ФОПи) першої та другої груп звільнено сплати від єдиного соціального внеску (ЄСВ);
- підприємства та ФОПи третьої групи звільнено від сплати ЄСВ за найманих працівників, які призвані до лав Збройних сил України та батальйонів територіальної оборони;
- звільнення від сплати податку на землю та орендної плати за землю державної та комунальної власності на всіх територіях, де ведуться бойові дії;
- скасування акцизів на пальне за зниження ПДВ (7% замість попередніх 20%);
- зняття податку на доходи фізичних осіб із благодійної допомоги, яка надається учасникам бойових дій та жителям територій з бойовими діями

Запроваджена урядова грантова програма «Робота», яка, зокрема, передбачає можливість отримати грант на власний бізнес із створенням нових робочих місць. А деякі підприємці змогли за допомогою держави перевезти свої підприємства у більш безпечні регіони в рамках програми релокації та налагодити там роботу заново. Згідно з інформацією Мінекономіки, станом на початок лютого 2022 р. було переміщено 791 підприємство, з яких 617 вже працюють на новому місці.

**Ключові пріоритети державної політики, які передбачають
сприяння відновленню та відбудові України**

- сприяння залученню іноземних інвестицій в нашу країну;
- продовження гармонізації законодавства України з нормами ЄС, сприяння та підтримка бізнесу у виході на європейські ринки, тощо;
- ефективна взаємодія з органами влади у питанні протидії тіньовій економіці, яка, залежно від сектору, коливається від 25 до 70%, що створює нерівні правила гри на ринку та заважає прозору бізнесу рухатись вперед;
- сприяння продовженню діджиталізації послуг, контрольних дозвільних процедур, зокрема, в сфері охорони здоров'я, фітосанітарного контролю, діджиталізація всіх процесів митного оформлення;
- дерегуляція та ефективне проведення реформи дозвільно-регуляторної сфери (суттєве зменшення ролі держави у бізнесі, перегляд інструментів контролю та регулювання на предмет ефективності, оскільки наразі в Україні існує майже 1000 інструментів державного регулювання для бізнесу)

4. Чинники стійкості української економіки

У 2022 році Україна отримала від міжнародних партнерів 1 трлн грн, зокрема:

- 410 млрд грн – надали США;
- 390 млрд грн – країни Європейського Союзу та його інституції разом з Європейським інституційним банком;
- 88 млрд грн – отримано від МВФ;
- 60 млрд грн – від Канади;
- 35 млрд грн – від Великобританії;
- 34 млрд грн – від Світового банку;
- 17 млрд грн – від Японії

Ключові сфери допомоги

- посилення спроможності уряду реагувати на кризу та управляти нею;
- підтримка державних служб;
- відновлення критично важливої інфраструктури;
- підтримка приватних підприємств;
- зміцнення громадянського суспільства та соціальних зв'язків

Пріоритетні видатки державного бюджету 2022 року, які компенсували іноземні партнери у рамках проєкту Світового банку (Public Expenditures for Administrative Capacity Endurance in Ukraine, PEACE in Ukraine)

- \$14,5 млрд**
- Сполучені Штати – \$11,7 млрд (гранти);
 - Світовий Банк – \$1,22 млрд (кредити);
 - Велика Британія – \$1 млрд (кредитні гарантії);
 - Італія – \$200,5 млн (кредит);
 - Німеччина – \$51,5 млн (гранти);
 - Іспанія – \$50,1 млн (грант);
 - Фінляндія – \$21,3 млн (грант);
 - Ірландія – \$21,1 млн (грант);
 - Швейцарія – \$10,3 млн (грант);
 - Бельгія – \$3,1 млн (грант);
 - Литва – \$3,2 млн (грант);
 - Ісландія – \$1,6 млн (грант);
 - Данія – \$30,9 млн (кредитні гарантії)

- 95,3 млрд грн** зовнішнього фінансування на фінансування:
- пенсій для понад 9 млн пенсіонерів (199,5 млрд грн);
 - допомоги для 1,6 млн внутрішньо переміщених осіб (40,5 млрд грн);
 - житлових субсидій для 1,6 млн сімей (15,9 млрд грн);
 - допомоги при народженні дитини для 750 тис сімей (8,9 млрд грн);
 - зарплат для 515 тис. медпрацівників (45,2 млрд грн), 503 тис. учителів шкіл (69,9 млрд грн), 140 тис. викладачів закладів вищої освіти (18,5 млрд грн)

Україна отримала довгоочікуваний **статус кандидата у країни-члени Євросоюзу** та докладає максимум зусиль, аби пришвидшити процес інтеграції. Безумовно, це буде ключовою рушійною силою змін і для вітчизняного бізнесу, адже Україна стане повноправним учасником європейського ринку, що означає гру за новими правилами.

«Безвізи» України з ЄС

- «енергетичний безвіз» – Україна приєдналася до європейської енергомережі;
- «транспортний» – український бізнес більше не потребує дозволів на автомобільні вантажні перевезення;
- «економічний» – скасовано на рік всі мита і квоти на українські товари, що експортуються в ЄС;
- «митний безвіз» – дозволяє інтегрувати українську митницю в європейську;
- «цифровий» – Україна є членом програми «Цифрова Європа»

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабка В.Л. Економіка воєнного часу. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Економіка_воєнного_часу.
2. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomiczni_naslidki.html
3. Вачевський М.В., Кулішов В.В., Падалка О.С. Основи ринкової економіки. Підручник для ВНЗ (рекомендовано МОН України). 2021. 472 с. URL: <https://mybook.biz.ua/ua/ekonomichna-teoriya/osnovi-rinkovoi-ekonomiki-pidruchnik-dlya-vnz-rekomendovano-mon-ukraini/>
4. Економічна теорія / Мацелюх Н. П., Касьяненко Л. М., Максименко І. А. та ін. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 478 с. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4227/1/4064_IR.pdf
5. Економічна теорія: навчальний посібник. Укл: М.І. Колосінська, С.І.Белей, С.В.Бойда. Чернівці: Чернівець. нац. унів-т., 2021. 200 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1091/Економічна%20теорія-навчальний%20посібник.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Економічна теорія: Навч. посібник для студентів спеціальностей 051 Економіка, 071 Облік і оподаткування, 073 Менеджмент, 075 Маркетинг, 076 Підприємство, торгівля та біржова діяльність / За ред. С.І. Архієреєва. Харків: НТУ «ХП», 2020. 230 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/131b7767-eb64-412b-8624-c743d2244846/content>
7. Економічна теорія: Політекономія. Підручник / за ред. В.Д. Базилевича. 9-те вид., доповн. К.: Знання, 2014. 710 с.
8. Жирій К. Час для роботи: як відновлювався та адаптувався український бізнес за рік війни. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-roboti-yak-vidnovlyuvavsya-ta-adaptuvavsya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyni-12154170.html>
9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Економічна теорія» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти усіх форм навчання за освітньо-професійними програмами економічних спеціальностей / Укладач: Артеменко Л.Б. Тернопіль: ТНТУ. 2022. 88 с. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/40723/3/Artemenko_Konspekt_lektsiy_Ekonomichna_teoriya.pdf
10. Коваленко О. Війна знищила 35% економіки України – ООН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyna-znishchila-35-ekonomiki-ukrajini-onn-12122658.html>
11. Кокарев І. В. Основи економічної теорії : курс лекцій. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf
12. Кулініч О.А., Зарецька Н.М., Нікітіна О.В. Економічна теорія: навч. посібник. Харків: ХДУХТ, 2016. 200 с. URL: <https://elib.hduht.edu.ua/handle/123456789/1591>

13. Полковниченко С.О. Основи економічної теорії в інформаційних схемах: навч. посіб. для студ. всіх спеціальностей. Чернігів: ЧНТУ, 2016. 484 с. URL: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/12543?locale-attribute=uk>
14. Ревак І.О., Кіржецький Ю.І., Кіржецька М.С., Мельник С.І. Основи економічної теорії. Навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 191 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2726/1/OET_2019.pdf
15. Редзюк Є. Українська економіка в умовах війни: потенціал, можливості і перспективи. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/ukrajinska-ekonomika-v-umovakh-vijni-potentsial-mozhливosti-i-perspektivi.html>
16. Решетило В. П., Стадник Г. В., Можайкіна Н. В. Економічна теорія: тексти лекцій для бакалаврів усіх спеціальностей 1 і 2 курсів денної та заочної форм навчання; за заг. ред. В.П.Решетило; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім.О.М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2019. 290 с. URL: https://ekt.kname.edu.ua/images/Literature/Economic_theory_all/Lectures.pdf
17. Сафонова В.Є., Бобров В.Я. Основи ринкової економіки і підприємництва: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Ч.1. К.: ДП «Вид.дім «Персонал», 2017. 346 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/osnovi_rink_ekonom_1_2017.pdf
18. Сафонова В.Є., Бобров В.Я. Основи ринкової економіки і підприємництва: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Ч.2. К.: ДП «Вид.дім «Персонал», 2017. 530 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/osnovi_rink_ekonom_2_2017.pdf
19. Скільки Україна отримала міжнародної допомоги у 2022 році: прем'єр назвав суму. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/06/novyna/finansy/skilky-otrymala-ukrayina-mizhnarodnoyi-dopomohy-2022-roczy-premyer-nazvav-sumu>
20. У Мінфіні розповіли, від кого і скільки грошової допомоги отримала Україна. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/10/novyna/finansy/minfini-rozpovily-koho-skilky-hroshovoyi-dopomohy-otrymala-ukrayina>
21. Холявко Н.І., Гонта О.І. Економічна теорія. Чернігів: ЧНТУ, 2014. 218 с.
22. Шварц Д. Вирватись з мороку: як виживала та змінювалась економіка України за рік війни. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/virvatis-z-moroku-yak-vizhivala-ta-zminyvalas-ekonomika-ukrajini-za-rik-viyni-12157020.html>
23. Acemoglu D., Laibson D., List J. (2019). Economics. Pearson, 825 p. URL: <https://www.twirpx.com/file/3157045/>
24. Mankiw N., Taylor M. (2020). Economics. 5th edition. Cengage Learning, 834 p. URL: <https://www.twirpx.com/file/3408900/>